

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

Indrė Šimkutė

II kurso Baltijos šalių istorijos programos studentė

XVI–XIX AMŽIŲ STIKLINIAI BUTELIAI KLAIPĖDOS MIESTO
PREKYBOS IR PASLAUGŲ KONTEKSTE

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinio darbo vadovas:
doc. dr. Gintautas Zabiela

Klaipėda, 2012

Turinys

ĮVADAS	3
Šaltinių ir literatūros apžvalga	6
I. STIKLINIAI BUTELIAI, JŲ TYRIMO METODIKA IR PROBLEMATIKA.....	11
1.1. Stiklinių butelių gamybos priešistorė, jų plitimas ir raida	11
1.2. Stiklinių butelių tyrimo metodai	14
1.3. Terminijos ir butelių dokumentavimo problematika.....	17
1.3.1. Stiklinių butelių morfologija ir terminai	18
II. STIKLINIŲ BUTELIŲ TIPOLOGIJA IR CHRONOLOGIJA.....	24
2.1. Stiklinių butelių radimvietės Klaipėdoje ir jų apžvalga	24
2.2. Bendroji stiklinių butelių tipologija	31
2.3. Stiklinių butelių tipai Klaipėdoje	34
2.3.1. Tipas A.....	34
2.3.2. Tipas B.....	35
2.3.3. Tipas C	36
2.3.4. Tipas D.....	38
2.3.5. Tipas E	41
2.3.6. Tipas F	44
STIKLINIAI BUTELIAI PREKYBOS IR PASLAUGŲ KONTEKSTE	46
IŠVADOS	55
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	57
LITERATŪROS SĄRAŠAS	63
PRIEDAI.....	67
SUMMARY	68

IVADAS

Naujųjų laikų Klaipėdos miesto silueto dėlionę lipidė ir tebelipdo kelių kartų bei sričių mokslo atstovai. Nuo 1972 metų, neįskaitant Klaipėdos piliavietės tyrimų, pradėjo ryškėti ir pirmosios miestiečių gyvenimos detalės, kurių, per pastaruosius keturiasdešimt metų, archeologai surinko ir užfiksavo keliuose šimtuose ataskaitų. Klaipėdos mieste vykdytų archeologinių tyrimų rezultatai ilgą laiką skelbiami ir specializuotame leidinyje „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“, o miesto raidos ir gyvenimos klausimais, paskelbtuose įvairaus pobūdžio moksliniuose leidiniuose, yra pasisakęs ne vienas šio miesto praeitį bandęs pažinti autorius.

Viena vertus lietuvių archeologams naujųjų laikų archeologija vis dar atrodo nepribrendusi ar tuščia, kita vertus istorikai, sociologai, etnologai, architektai ar menotyrininkai nėra pajėgūs pilnai atskleisti šio laikotarpio gyvenimos subtilių be materialinės kultūros tyrimų. Kaip bebūtų, kol kas daugiausia mokslinių įžvalgų padaryta tiriant gausiausiai Klaipėdos kultūriniuose sluoksniuose randamą buitinės keramikos bei koklių medžiagą, tuo tarpu kitos radinių grupės, taip pat ir stiklinių dirbinių, daugiausia išnyra tik Klaipėdos materialinės kultūros tyrimų kontekste. Šiandien turimos žinios suteikia galimybę ne tik pakoreguoti ankstesnių tyrimų duomenis, bet ir leidžia kelti naujus probleminius klausimus. Jau kurį laiką jaučiamas nemenkas susidomėjimas ir Klaipėdos miestiečių gyvenima – buitimi, pomėgiais, veikla. Šiame kontekste aktualu kalbėti ir apie miestiečių skonį, mitybos bei svaigųjų gėrimų vartojimo įpročius, vietą ir aplinką tiems įpročiams formotis. Taigi, ką mes iš tiesų žinome apie Klaipėdos miestiečių gyvenimą naujaisiais laikais, ir ką galime sužinoti tyrinėjami Klaipėdoje dažnai randamus artefaktus – stiklinius butelius?

Senamiestyje ir Frydricho mieste t. y. Klaipėdos miesto branduolyje¹, 1972–2010 m. vykdytų archeologinių tyrimų metu, remiantis archeologinėse ataskaitose pateiktais taip pat ir neskelbtais duomenimis², iš viso buvo surinkta ir užfiksuota 1900 stiklinių butelių fragmentų. Nors pastarieji radiniai sudaro daugiau nei 50 proc. visų stiklinių dirbinių fragmentų, iki šiol tik labai maža dalis jų buvo įtraukti į mokslinę apyvartą. *Tyrimo objektu* pasirinkti rankų gamybos stikliniai buteliai – iki šiol nėra pakankamai ištirti: neaiški metodika, nenusistovėjusi terminija, nesudaryta tipologija ar netiksli

¹Toliau vadinsime Klaipėdos miestu.

² Šiame darbe tyrinėjami ir stikliniai dirbiniai rasti archeologinių tyrimų Žvejų g. 4, 6 (2006 m.) bei Sukilėlių g. 12 (2010 m.) metu. Nors pastarųjų tyrimų duomenys dar neskelbti (neparašytos ataskaitos), šio darbo autorė nuoširdžiai dėkoja archeologams Romui Jarockiui ir Džiugui Brazaičiui už suteiktą naudingą informaciją ir galimybę tyrinėti šiuose objektuose rastus stiklinius artefaktus.

chronologija, neišaiškinta butelio paskirtis ar kilmė. Todėl darbo *tikslas* ir būtų: ištirti Klaipėdos mieste rastus XVI–XIX a. stiklinius rankų gamybos butelius taip pat, remiantis gauta informacija, įvertinti juos bendrame Klaipėdos miesto prekybos ir paslaugų kontekste.

Siekiant stiklinius butelius paversti vertingos informacijos šaltiniu, būtina išsikelti ir *darbo uždavinius*: 1) sudaryti stiklinių butelių tyrimo metodiką; 2) aptarti su stikliniais buteliais susijusias terminijos ir dokumentavimo problemas; 3) sudaryti stiklinių butelių tipologiją, butelius datuoti; 4) nustatyti stiklinių butelių kilmę; 5) ištirti rastų butelių sąsajas su jų radimo vieta; 6) remiantis gauta informacija, įvertinti tyrimo objektą Klaipėdos prekybos ir paslaugų kontekste.

Be tipologinės sistemos bei sluoksnių stratigrafijos *metodų* taikymo stiklinių butelių chronologijai nustatyti, šiame tyrime svarbi ir uždarų struktūrų tyrimo metodika. Ūkinės dėžės, fekalinio turinio duobės ar panašios paskirties uždari kompleksai neretai tampa miesto intensyvios veiklos vietų indikatoriais. Tokiuose galimai restoranų, vyninių, smuklių, karčiamų, užėigos namų ar viešbučių inventoriaus „lobynuose“ – šiukšlės tarsi užsikonservuoja. Uždarų kompleksų, pripildytų įvairiomis XVII–XIX a. materialinės kultūros liekanomis, buvo rasta beveik visuose didžiausios stiklo sankaupas turinčiuose objektuose. Šioje aplinkoje, skirtingai nei pavieniuose kultūriniuose sluoksniuose ar gausiai supiltose šiukšlėse, niveliuojant žemės paviršių, nepasitaiko ankstyvesnių nei XVII a. stiklinių butelių. Tuo tarpu XVI a. datuojamų butelių aptikta tik Senamiesčio teritorijoje.

Šio darbo materialųjį pagrindą sudaro 55 proc. visų nurodytoje Klaipėdos teritorijoje surinktų ir autorės ištirtų stiklinių butelių ar jų fragmentų. Nagrinėjant pasirinktą temą neišvengta ir kai kurių problemų, susijusių su artefaktų dokumentavimu archeologinėse ataskaitose, aukštu medžiagos fragmentiškumo koeficientu, t. y. rasta palyginti mažai „sveikų“, ar bent dalinai galimų atstatyti stiklinių butelių fragmentų, kurie yra svarbūs tipologijai sudaryti. Nors tai ir apsunkina tyrimą, tačiau nemenkina pačios turinio esmės.

Darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje darbo dalyje, trumpai apibūdinama stiklinių butelių gamybos priešistorė, jų atsiradimas ir raida, nurodomos paplitimo kryptys, apibrėžiamos vartotojų grupės. Toliau apibūdinama Klaipėdoje rastų stiklinių butelių tyrimo strategija, pasirinkti įrankiai. Dalis užbaigiama stiklinių butelių tyrimams reikalingos terminijos apibendrinimu, taip pat nurodomi pagrindiniai butelių dokumentavimo principai.

Antrojoje dalyje visas dėmesys skiriamas stiklinių butelių tipologijai ir chronologijai nustatyti. Pirmiausia yra nustatomas stiklinių butelių paplitimas Klaipėdoje, analizuojamas jų pasiskirstymas atskirose struktūrose. Toliau paaiškinami stiklinių butelių suskirstymo į tipus principai, darbo eigoje

išskiriami šeši stiklinių butelių tipai: tipas A – išgaubtos formos buteliai; tipas B – pusrutulio formos buteliai; tipas C – suspausto pusrutulio formos buteliai; tipas D – cilindro formos buteliai; tipas E – keturbriauniai buteliai; tipas F – daugiabriauniai buteliai. Kiekvienas nurodytas tipas atskirai aprašomas, nurodomi būdingiausi bruožai, paskirtis; išskiriami pagrindiniai stiklinių butelių potipiai bei variantai, pateikiamas datavimas bei radimvietės.

Trečioji darbo dalis pradedama nuo stiklinių butelių kilmės klausimo, atsiradimo Klaipėdoje galimybės. Remiantis bendra tyrimo metu gauta informacija bei istoriniais duomenimis, susijusiais su Klaipėdos miesto prekyba, bandoma nustatyti stiklinius butelius eksportavusias šalis. Toliau pateikiama stiklinių butelių bei jų radimo vietos sąsajos analizė, Klaipėdos miesto paslaugų vietų, tokių kaip karčiamos, smuklės, vyninės, viešbučiai ar užieigos namai, kontekste. Prieduose pateikiama šį darbą papildanti medžiaga – paveikslėliai, lentelės, diagramos.

Šaltinių ir literatūros apžvalga

Klaipėdos mieste rastų stiklinių butelių raidai pažinti, suprasti, juos tinkamai įvertinti Klaipėdos miesto, Lietuvos ir Europos kontekste, naudojami įvairūs šaltiniai – archeologinių tyrinėjimų duomenys, kartografinė, ikonografinė medžiaga, kitų mokslininkų sudarytos informacinės lentelės, taip pat naudingi – per internetines prieigas pasiekiami stiklinių butelių katalogai. Juose susisteminta informacija padeda susigaudyti ypač fragmentiškoje Klaipėdos miesto medžiagoje, pvz. pagal pateiktas stiklinių butelių nuotraukas bei nurodytus matmenis – įsivaizduoti vieno ar kito tipo atmainas, jų dydžius ir panašiai.

Svarbiausi šaltiniai, sudarę šio darbo stuburą – tai archeologinių tyrimų metu sukaupti duomenys. Iš viso buvo peržiūrėta 217 įvairaus pobūdžio archeologinių tyrimų, vykdytų 1972–2010 m. Klaipėdos mieste su priemiesčiais, ataskaitos, kurios yra saugomos Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje (toliau – MLIM)³. Iš viso atrinktos 145 archeologinių objektų ataskaitos, kuriose buvo užfiksuota stiklinių dirbinių fragmentų. 119-oje ataskaitų užfiksuota ir stiklinių butelių ar jų fragmentų. Atsižvelgiant į duomenų reikšmę ir svarbą šio darbo objekto pažinimui, atrinkta ir išsamiau analizuota 13 archeologinių paminklų ataskaitų. Taip pat ištirta ir dalis pačių MLIM fonduose saugomų ar dar į juos neįtrauktų⁴ radinių t. y. 1190 vienetų stiklinių butelių ar jų fragmentų⁵.

Specialios literatūros, susijusios su stiklinių butelių ar kitų stiklinių indų tyrimais, neturime, todėl tenka remtis užsienio tyrėjų darbais, jų pateikta stiklinių butelių morfologine samprata, tyrimo metodika, tipologija ir kt. Vienas iš pirmųjų bandymų spręsti stiklinių butelių, kaip istorinės archeologijos objekto, terminijos ir dokumentavimo problemas, priklauso John R. White. 1978 m. publikuotame straipsnyje „*Bottle Nomenclature: A Glossary of Landmark Terminology for the Archaeologist*“⁶ autorius pateikia stiklinių butelių tyrimams ir jų sampratai formuoti būtinus terminus, juos paaiškina, iliustruoja pavyzdžiais. Šiuo darbu buvo siekiama suvienodinti terminus, palengvinti archeologų darbą, parodyti, kaip teisingai dokumentuoti archeologinių tyrimų metu rastus stiklinius butelius. Tuo tarpu Dale L.

³ Už kantrybę ir suteiktą pagalbą autorė nuoširdžiai dėkoja Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus (MLIM) archeologams, ypatingai archeologijos skyriaus vedėjai Romai Songailaitei.

⁴ Turima galvoje Žvejų g. 4, 6 bei Sukilėlių g. 12 rasti stikliniai buteliai ar jų fragmentai.

⁵ Į šį darbą įtraukti ir stikliniai buteliai, iš Žvejų g. 4, 6. Visi 200 fragmentų permatuoti ir aprašyti, pagal naują butelių aprašymo bei tyrimų metodiką. Žvejų g. 4, 6 ūkinėje dėžėje rasti buteliai autorės buvo tirti ir aprašyti ankstesniuose darbuose ŠIMKUTĖ, I., *Stiklo butelių tyrimai (Žvejų g. 4, 6, Klaipėdoje)*. Kursinis darbas (rankraštis). Klaipėda, 2008; ŠIMKUTĖ, I. *XVI–XIX amžių Klaipėdos senamiesčio stiklo buteliai*. Bakalauro baigiamasis darbas (rankraštis). Klaipėda, 2009.

⁶ WHITE, J. R., *Bottle Nomenclature. A Glossary of Landmark Terminology for the Archaeologist*. In: *Historical Archaeology*, 1978, t. 12, p.58–67.

Berge 1980 m. publikuotoje studijoje „*Simpson Springs Station Historical Archaeology in Western Utah*“⁷ analizuoja Simpson Springs (JAV) vietovėje rastus stiklinių butelių artefaktus. Nors autorius tyrinėjama medžiaga palyginti yra vėlyva, tačiau jis pateikia bendrą sampratą apie stiklinės taros indų gamybos technologiją, sudėtį, morfologiją, išskiria kai kurių butelių dalių tipus, juos datuoja.

Pamatinė studija, parengta pagal Kanadoje plačiai naudojamą artefaktų katalogavimo ir analizavimo programą, priklauso 1989 m. parengto darbo „*Glass Glossary for the description of containers, tableware, flat glass, and closures*“ autorėms Olive Jones ir Catherine Sullivan⁸. Šiame darbe kruopščiai paaiškinami visi būtini terminai bei matmenys, reikalingi tinkamai aprašyti ne tik stiklinės taros, bet ir kitus stiklinius indus. Didelis dėmesys teikiamas stiklo dirbinių gamybiniam procesui paaiškinti, technologiniams niuansams išryškinti, studija iliustruojama pavyzdžiais. Kaip metodinė ir pagalbinė priemonė stiklinių butelių tipologijai ir chronologijai nustatyti iš esmės tinka labai plataus laikotarpio stikliniams buteliams analizuoti.

Taip pat remiamasi ir kitomis O. Jones stiklinių butelių studijomis. Šios mokslininkės monografija „*Cylindrical English Wine and Beer Bottles 1735–1850*“ iki šiol yra plačiai naudojama daugelio stiklinius butelius tiriančių autorių⁹. Darbe analizuojami nurodyto laikotarpio cilindro formą turintys antspaudooti buteliai. Išmatavusi ir įvertinusi stiklinius butelius sudarančias dalis bei elementus, O. Jones išvedė formulę butelio tūriui apskaičiuoti bei butelio ar rasto fragmento datai nustatyti. Atlikusi tyrimus autorė išskyrė keturis cilindrinės butelių modelius. Šiame darbe pateikti butelių bei jų fragmentų pavyzdžiai su detaliais aprašymais, suteikia galimybę pažinti ir Klaipėdoje rastus cilindrinės butelius, nustatyti jų kilmę.

Reikėtų išskirti Roger Dumbrell darbą „*Understanding Antique Wine Bottles*“¹⁰. Šiame darbe analizuojama ne tik cilindrinės, bet ir kitų formų butelių raida XVII–XX a. Kaip ir O. Jones, R. Dumbrell analizuoja antspaudotus butelius, juos datuoja, interpretuoja, remdamasis istoriniais duomenimis. Šiame darbe pateikiama medžiaga apima ne tik Didžiosios Britanijos stiklinių butelių raidą, tačiau paraleliai įvertinami ir vienalaikiai buteliai, kildinami iš kitų Europoje veikusių stiklo manufaktūrų.

⁷ BERGE, D. L. *Simpson Springs Station, Historical Archaeology in Western Utah, 1974-1975*. Cultural Resource Series No. 6. Bureau of Land Management, Utah State Office, Salt Lake City, 1980.

⁸ JONES, O.; SULLIVAN, C. *The Parks Canada Glass Glossary for the Description of Containers, Tableware, Flat Glass, and Closures*. Ottawa, Ont: National Historic Parks and Sites, Canadian Parks Service, Environment Canada, 1989.

⁹ JONES, O. *Cylindrical English Wine & Beer Bottles, 1735-1850: Studies in Archaeology Architecture and History*. Ottawa, Ontario: Research Publications, Environment Canada, 1986.

¹⁰ DUMBRELL, R. *Understanding Antique Wine Bottles*. Antique Collectors' Club in association with Christie's Wine Publications, Woodbridge, Suffolk, 1992.

Klaipėdoje rastiems, ankstyviausiais laikomiems stikliniams buteliams tirti, daugiau naudojami vokiečių autorių parašyti darbai. Vienas svarbiausių darbų, kuriame tyrinėjami iš šiaurės Vokietijos kildinami ankstyviausi stikliniai buteliai – Marianne's Dumitrache's surinkta ir interpretuota Liubeko senamiestyje rastų stiklinių gaminių medžiaga¹¹. Pirmojoje dalyje aptariamas stiklo gamybos technologijos aspektas, pateikiamas stiklo gaminių klasifikacijos modelis. Antrąją dalį sudaro katalogas, kuriame smulkiai aprašomi suklasifikuoti (į grupes, pogrupius, tipus, potipius) stikliniai radiniai. Aprašymo specifiką sudaro stiklo gaminio įvertinimas: spalva, pūtimo žymė, dirbinio apipavidalinimas, dugno forma, gaminio forma, dekorų elementai, pakitimai, matmenys, gaminiai datuojami, nustatoma jų kilmė¹². Marianne's Dumitrache's sudarytas stiklinių gaminių katalogas reprezentuoja XIII–XIX a. Liubeko senamiestyje rastus stiklinius dirbinius, tarp jų ir stiklinius butelius. Taip pat apie XVI a. ir vėlesnių amžių stiklinius butelius randame duomenų ir kitų autorių darbuose. R. Glaz monografijoje pateikiama stiklinių indų raida. Joje autorė suklasifikuoja ir stiklinius butelius, pagal formą juos suskirsto į keturias grupes. Kiekvienam pogrupiui išskiriami butelių tipai, kurie nustatomi tik esant sveikam buteliui ar tokiam, kurį galima dalinai atstatyti, rekonstruoti¹³. Šiame darbe remiamasi ir kitais, nemažiau reikšmingais darbais, tačiau jų indelio, šiuo atveju analizuojant Klaipėdoje rastus stiklinius butelius, plačiau neaptarsime.

Tuo tarpu pirmasis ir kol kas vienintelis bandymas suprasti Klaipėdoje rastų stiklinių dirbinių rūšis, chronologiją ir kilmę, priskiriamas Klaipėdoje dirbusiam archeologui Eugenijui Paleckiui. Nedidelės apimties straipsnyje „XVII–XIX a. Klaipėdos stiklo radiniai“, publikuotame 1992 m.¹⁴, pateikiama informacija ir apie Klaipėdos mieste rastus stiklinius butelius. Autorius nurodo, kad ankstyviausi stikliniai buteliai Klaipėdoje atsiranda tik XVII a. Šiuos dirbinius E. Paleckis apibūdina kaip indą stačiais petukais, trumpu kakliuku, kurio viršus užsibaigia prilipdyta apskrita juostele¹⁵. Remdamasis vieno lenkų autoriaus studija, E. Paleckis išskiria keturkampius, olandiško tipo, cilindrinis prancūziško tipo ir kitus cilindrinis butelius. Reikėtų pabrėžti, kad autoriaus pateikti tipai ir chronologija nėra plačiau paaiškinama, o nurodytą chronologiją būtų galima patikslinti.

Didžiausią indelį Lietuvos stiklo gamybos technologijai ir istorijai pažinti yra padaręs Kazys Strazdas. 1992 metais išleistoje monografijoje „Lietuvos stiklas, nuo seniausių laikų iki 1940 metų“

¹¹ STEPPUHN, P. unter Mitarbeit von Ingrid Berg. *Waldhütten im Taunus: Geschichte – Archäologie – Produkte*. Hrsg. von P. JANISCH. Freilichtmuseum Hessenpark GmbH, 2006, S. 16.

¹² DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.-18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948-1973. In: *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 19. Hrsg. Von Günter P. Fehrling. Bonn, 1990, S. 24.

¹³ GLATZ, R. *Hohlglasfunde der Region Biel, Zur Glasproduktion im Jura*. Bern, 1991.

¹⁴ PALECKIS, E. XVII–XIX a. Klaipėdos stiklo radiniai. In: *Vakarų baltų istorija ir kultūra I*. Klaipėda, 1992, p. 68-80.

¹⁵ Ibid., p. 70.

autorius aprašo stiklininkystės atsiradimą ir raidą Lietuvoje, aptaria žaliavų parinkimo, stiklinių dirbinių gamybos technologinius klausimus, lokalizuoja buvusių stiklo manufaktūrų (Ūtų, Hutų, Gutų) vietas, remiasi archeologine medžiaga. Šiame darbe yra aptariamose ir stiklinių butelių pūtimo bei formavimo operacijos, naudojami įrankiai, su butelių gamyba susiję terminai¹⁶. Reikėtų paminėti ir kitus šio autoriaus darbus. Pirmiausia tai lietuviško stiklo gamybos iki XVIII a. apžvalga. Joje daugiausia aptariami stikliniai karoliai, langų stiklas ir stiklo gamyba XVI-XVII a.¹⁷. 1998 m. išleistas vadovėlis skirtas stiklo gamybos technologijos specialistams „*Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*“. Vadovėlyje išsamiai aprašyta stiklo gamybos plėtojimo raida, aptarta stiklo struktūra, savybės, žaliavos, stiklo lydalo ydos. Vadovėlyje taip pat pateikiama stiklinės taros klasifikavimo samprata, paaiškinama cheminė sudėtis, stiklo lydimo ir gamybos technologija, stiklinių indų formavimo tiek rankiniu ir pusiau rankiniu ar mechanizuotu būdai¹⁸. Nors autorius pateikia fabrikinės gamybos stiklinės taros sampratos modelį, šią studiją iš dalies galime laikyti stiklo butelių tyrimo teoriniu bei lietuviškos terminijos pagrindu. „*Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*“ – tąsa ir papildymas ankstesnio leidimo vadovėlio „*Stiklo technologija*“¹⁹.

Tiriant stiklinių gaminių patekimo į Klaipėdą kelius ir kitus su stiklo gaminiais, ypač stikliniais buteliais ir jų tyrimu susijusius klausimus – svarbus Andrzej Groth publikuotas darbas „*Żegluga i handel morski Kłajpedy w latach 1664–1722*“, kurio pagrindą sudaro 1664–1722 m. Klaipėdos muitų knygos²⁰. Autoriaus pateiktos lentelės suteikia informacijos, apie tai, kokios prekės, koku mastu ir kada jūros keliu buvo atgabentos į Klaipėdą. Ypač svarbi informacija pateikiama, analizuojant tuo metu vartojamo vyno rūšis, jų originalius pavadinimus, kilmę. 2001 m. pasirodė ir šio autoriaus straipsnis „*Kłajpedos uostas XVII–XVIII a.*“, kuriame plačiau interpretuojami Klaipėdos muitų knygose pateikti statistiniai duomenys²¹. Pastarojo tyrėjo pateiktus duomenis, ypač reikšmingus ir šiam darbui, papildė kito lenkų autoriaus Andrzej Wyrobisz monografija išleista 1968 m. „*Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*“²². Šioje knygoje aptariami svaigieji gėrimai (vynas, alus, midus, degtinė), kurie buvo plačiai paplitę Prūsijoje XVI–XVII a. Remiantis šio autoriaus pateikta informacija ir atsižvelgiant į A. Groth

¹⁶ STRAZDAS, K. *Lietuvos stiklas, nuo seniausių laikų iki 1940 metų*. Vilnius, 1992, p. 114.

¹⁷ СТРАЗДАС, К. Некоторые аспекты производства литовского стекла до XVIII века. In: Из истории естествознания и техники Прибалтики (Научно-технические идеи в Прибалтике). Вильнюс, 1980, с. 47-64.

¹⁸ STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Kaunas, 1998, p. 3.

¹⁹ STRAZDAS, K. *Stiklo technologija*. Vilnius, 1978.

²⁰ GROTH, A. *Żegluga i handel morski Kłajpedy w latach 1664-1722*. Statystyka obrotu towarowego. Nr. 19, Seria Baltoznawcza, T.III., 1995.

²¹ GROTH, A., *Kłajpedos uostas XVII–XVIII a.* In: *AHUK, VIII*. Klaipėda, 2001, s. 5–16.

²² WYROBISZ, A., *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*. Wyd. 8. Warszawa, 1968.

publikuotus darbus bei juose pateiktus duomenis apie vynų rūšis ar gėrimų importą, iš dalies galima atkurti ir Klaipėdos miestiečių skonio ypatybes XVI–XVIII a. pr.

Specialiai Klaipėdos krašto ekonomikai skirta knyga buvo parengta Gerhard'o Willoweit'o²³. Dviejų tomų monografijoje „*Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets*“ autorius analizuoja Klaipėdos miesto ekonomikos, prekybos ir kitus miestui svarbius klausimus. Taip pat darbe plačiai naudojami ir Johano Zembrickio veikalai, skirti Klaipėdos miesto istorijai pažinti. 2002 m. „*Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*“ bei 2004 m. „*Klaipėda XIX amžiuje*“ knygose randame naudingos informacijos ir mums reikalingais klausimais²⁴. Nors šios knygos vokiečių kalba pirmą kartą pasirodė 1900 ir 1902 m. šiandien galime naudotis ir jų vertimais į lietuvių kalbą. J. Zembrickis savo veikaluose pateikia ir aptaria įvairius teisinius aktus, susijusius su prekyba svaigiaisiais gėrimais, prekybos geografija, paslaugų vietas bei kitas miestiečių gyvenamosios subtylybes.

²³ WILLOWEIT, G. *Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets. I.* Marburg/Lahn, 1969.

²⁴ ZEMBRICKIS, J., *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. T.I. Klaipėda, 2002; ZEMBRICKIS, J., *Klaipėda XIX amžiuje*. T.II. Klaipėda, 2004.

I. STIKLINIAI BUTELIAI, JŲ TYRIMO METODIKA IR PROBLEMATIKA

1.1. Stiklinių butelių gamybos priešistorė, jų plitimas ir raida

Šiandien plačiai vartojamas terminas „stiklas“, kaip nurodo K. Strazdas, yra senas skolinys, patekęs iš rytų slavų. Prūsai stiklą vadino *sticls*, o latviai ir šiandien tebevadina *stikls*²⁵. Kaip ekonominio ir kultūrinio bendravimo rezultatas, anot kalbininkų, šis žodis kartu su tokiais skoliniais kaip „muilas“, „pipirai“ ar „šilkas“ į lietuvių kalbą pateko dar IX–X a.²⁶. Tuo tarpu archeologai Lietuvoje rastus pirmuosius iš gryno stiklo pagamintus dirbinius, t. y. stiklo masės karolius, datuoja jau pirmaisiais amžiais po Kristaus²⁷. Lyginant su bendra stiklininkystės istorijos raida, baltų kraštuose stiklinių dirbinių aptinkama gana vėlai.

Daugiau nei prieš kelis tūkstančius metų nuo mūsų dienų kilusi stiklininkystės amato idėja yra siejama su glazūruotos keramikos formavimosi periodu. XVIII a. pr. Kr. glazūravimo techniką jau buvo įvaldę babiloniečiai. Vėliau šie receptai pasitarnavo įprastinio stiklo, vadinto „*sirsu*“ gamyboje²⁸, stiklas jau nebe kaip glazūra pradėtas gaminti XVI a. pr. Kr.²⁹. Siriją užkariavęs Egiptas iš dalies perėmė ir stiklo gamybos įtaką. Be stiklo masės karolių, egiptiečiai pradėjo gaminti ir pirmuosius stiklinius indus³⁰, tačiau tuo metu stiklas dar buvo neskaidrus, menkai sustiklėjęs, gaminamas primityviai, o stikliniai dirbiniai brangūs, paprastiems žmonėms neprieinami³¹. Kita vertus egiptiečiai tuščiavidurius flakonus, amforas ir kitus indus gamino dar nemokėdami jų pūsti. Tokie gaminiai būdavo formuojami ant šerdies, pagamintos iš smėlio su molio priemaiša³².

I a. pr. Kr. stiklininkystės tradicijos pasiekė ir senąją Europos žemyną, kur romėnai, supratę ekonominę prekybos stiklu naudą, pavertė Romą stambiu stiklininkystės centru. Pirmaisiais amžiais po Kr. žmonės jau mokėjo lydyti skaidrų ir bespalvį stiklą, vamzdeliu pūsti didelius indus³³. Tuo tarpu prie Baltijos jūros įsikūrusios baltų gentys, žavėjosi iš Romos imperijos atgabentais spalvoto stiklo karoliais,

²⁵ STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Kaunas, 1998, p. 14.

²⁶ Leksika kilmės atžvilgiu [interaktyvus], [žiūrėta 2012 04 25].

Prieitis per internetą: <http://ualgiman.dtiltas.lt/leksika_kilmes_atzvilgiu.html>.

²⁷ KUNCIENE, O. IX–XIII a. stiklo karoliai Lietuvoje. In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1981. T.2, p. 77.

²⁸ BEZBORODOV, M. A. *Chemie und Technologie der antiken und mittelelalterlichen Gläser*. Mainz, 1975, S.46.

²⁹ WEIB, G. *Ullstein Gläserbuch. Eine Kultur- und Technikgeschichte des Glases*. Wien, 1968, S.14.

³⁰ АНЦЕТТИ, А. Г.; НЕСТЕРЕНКО М. А. *Изготовление художественного стекла*. Москва, 1987, с.10.

³¹ STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Kaunas, 1998, p.4.

³² Ibid., p.5.

³³ Ibid., p.5.

juos dėdavo į turtingųjų mirusiųjų kapus³⁴. III–IV a. Romos imperija smunka, kartu su ja prastėja ir stikliniai dirbiniai, nyksta jų gamyba³⁵. Pastebima, kad stiklinių karolių V–XII a. sumažėjo ir baltų gentyse. Nuo VIII a. karolių vėl padaugėjo ir tarp IX–XIII a. archeologinių radinių jie užėmė reikšmingą vietą³⁶. Matyt stikliniai karoliai į baltų kraštus tuo metu patekdavo iš Bizantijos. X a. stiklo gamybos centras persikėlė į Veneciją. XIII–XIV a. venecijiečiai gamino puošnesnius, sudėtingesnius, įvairesnius ir brangesnius karolius, negu kitų šalių stikliai, bet nuo XIII a. svarbiausią jų produkciją jau sudarė indai, iš vadinamo „sodos stiklo“ kitaip „natrio-kalcinio stiklo“³⁷. XIII–XIV a. Venecijos stiklo gamyba užėmė vieną iš pirmaujančių vietų valstybės ekonomikoje³⁸. Nepaisant griežtų priemonių, kad Murano stikliai neišduotų paslapties, daugeliui jų vis dėlto pavykdavo pabėgti ir įvairiose Europos šalyse organizuoti panašaus į Venecijos stiklo gamybą. Venecijos stiklo meistrai tapo Europos stiklo gamybos mokytojais. XV a. pradėdama organizuoti stiklo gamybą Vokietijoje (Niurnberge, Kaselyje, Kelne), Prancūzijoje (Puatjė, Nevre) ir kitur³⁹.

XV a. pab. – XVI amžiuje be kitų stiklinių indų pradėdami gaminti ir stikliniai buteliai⁴⁰ iš vadinamojo „miškų stiklo“. Miškinguose Prancūzijos, Vokietijos, Bohemijos vietose stiklą gamino panaudojant medienos, taip pat paparčių, nendrių ir kitų augalų pelenus – vadinamąjį potašu. Jo sudėtyje būdavo daug geležies priemaišų, kurios suteikdavo tokiam stiklui žalsvą atspalvį⁴¹. Ypač didelį vaidmenį XVI a. suvaidino Vokietijos stiklo meistrai. Jie ne tik importavo savo gaminius į kitas šalis, bet galiausiai ir patys kūrė jose savo manufaktūras. Stiklo gamybos pradžią su vokiečių meistrų invazija sieja Danija⁴², Švedija, Suomija bei Estija⁴³. Kaip bebūtų tuo metu stikliniai dirbiniai, kartu plonasiieniai buteliai – grafinai, ąsotėliai, buvo skirti nekasdieniniam vartojimui. XV–XVII a. stiklo gaminiai buvo brangūs, todėl jų turėjo tik turtingieji. Gražiausius indus net aukštuomenė saugojo užrakintus brangenybių saugyklose ir išimdavo tik iškilmingomis progomis⁴⁴.

³⁴ KUNCIENE, O. IX–XIII a. stiklo karoliai Lietuvoje. In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1981. T.2, p. 77.

³⁵ STRAZDAS, K. *Lietuvos stiklas, nuo seniausių laikų iki 1940 metų*. Vilnius, 1992, p. 11.

³⁶ KUNCIENE, O. IX–XIII a. stiklo karoliai Lietuvoje. In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1981. T.2, p. 77.

³⁷ АНЦЕТТИ, А. Г.; НЕСТЕРЕНКО М. А. *Изготовление художественного стекла*. Москва, 1987, p.17.

³⁸ STRAZDAS, K. *Lietuvos stiklas, nuo seniausių laikų iki 1940 metų*. Vilnius, 1992, p. 11.

³⁹ Ibid., p. 12.

⁴⁰ DEXEL, TH. *Gebrauchsglas. Gläser der Alltags vom Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert*. München, 1995, S. 78.

⁴¹ RADEMACHER, F. *Die Deutschen Gläser des mittelalters*. Berlin, 1963, S. 29.

⁴² KOCH, J. Glasproduktion in Dänemark bis zum Ende des 17. Jahrhunderts. In: *Glashütten im Gespräch. Berichte und Materialien vom 2 Internationalen Symposium zur archäologischen Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glashütten Europas*. Hrgb. STEPPUHN P., Lübeck, 2003, S. 14.

⁴³ MATISKAINEN H., Neuteitliche Glasshütten in Schweden, Finnland und Estland. In: *Glashütten im Gespräch...*, S. 122.

⁴⁴ STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Kaunas, 1998, p. 9.

Tuo tarpu Vilniuje pirmieji stikliai dirbo nuo XV a.⁴⁵, šiuo metu įsikūrė ir pirmasis cechas⁴⁶, o jau XVII a. veikė nemažai stiklo dirbtuvių, naudojusių vietinę žaliavą⁴⁷. XVII a. stiklo gamybos monopolis priklausė M. Paleckiui (jam vieninteliui Vilniuje suteikta privilegija gaminti ir prekiauti stiklo gaminiais). Vilniaus stiklo manufaktūroje buvo gaminami buteliai, taurės, maži indeliai, langų stiklas. O apskrityje Lietuvoje buvo gaminamas lietas ir pūstas, kvadrato, rombo, skritulio formos lakštinis stiklas, taurės su kojelėmis, taurelės, stikleliai be kojelių, vazos, stiklinės, buteliai, žibintai ir kt. dirbiniai⁴⁸. Tuo tarpu apie Klaipėdos stiklių veiklą Klaipėdoje yra mažai duomenų⁴⁹, arčiausiai Klaipėdos yra žinoma tik viena netoli Švėkšnos (Šilutės r.) veikusi stiklo manufaktūra, kurioje XVII a. be kitų stiklinių gaminių buvo gaminami ir plonasieniai buteliai⁵⁰.

Įprastinių butelių, skirtų laikyti, transportuoti ar serviruoti svaigiuosius gėrimus, gamyba prasidėjo tik nuo XVII a. ir toji pradžia yra siejama su Nyderlandais, besivystančia jų ekonomika. Kai kurie autoriai nurodo, jog šie pokyčiai turėjo lemiamos reikšmės stiklo produkcijos vartojime t. y. jis perkeliamas į kasdieninį žmonių gyvenimą⁵¹. Apie XVIII a. pradžią stiklinių butelių gamybos lyderės vairą perėmė Didžioji Britanija, tuo metu pasirodė tamsesnio stiklo stipresni nei kiti „europietiškieji“ taros gaminiai⁵². XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje pradėdama mechanizuoti butelių gamybą. Tačiau visi mechanizuoto pūtimo būdai, sukurti bandant imituoti rankinį pūtimą, nedavė gerų rezultatų. Mechanizuoti gamybą pavyko tik tada, kai buvo sukurti visai kiti negu rankinio pūtimo principai⁵³.

⁴⁵ STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Vadovėlis. Kaunas, 1998, p.10.

⁴⁶ Ibid., p.10.

⁴⁷ STRAZDAS, K., ŽULKUS, V. Švėkšnos XVII a. stiklo manufaktūra. In: *Muziejai ir paminklai*. Nr.8. Vilnius, 1987, p. 89.

⁴⁸ KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos viduramžių archeologija*. Vilnius, 2005, p. 135–137.

⁴⁹ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 39

⁵⁰ STRAZDAS, K., ŽULKUS, V. Švėkšnos XVII a. stiklo manufaktūra. In: *Muziejai ir paminklai*. Nr.8. Vilnius, 1987, p. 92.

⁵¹ DEXEL, TH. *Gebrauchsglas. Gläser der Alltags vom Spätmittelalter bis zum...* S. 78.

⁵² Ibid., S. 79.

⁵³ STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Kaunas, 1998, p. 8.

1.2. Stiklinių butelių tyrimo metodai

Šio darbo pagrindą sudaro stiklinių butelių radimo aplinkos bei pačių butelių ar jų fragmentų analizė. Nors miestų archeologijos objektais laikomų artefaktų tyrimai daugiausia paremti panašia tyrimų metodika, t. y. sluoksnių stratigrafija, tipologiniu ar kt. metodais, tačiau reikia turėti omenyje, kad stikliniai buteliai yra laikomi „šiukšlynų“ medžiaga⁵⁴. Įvertinus šią ir kitas aplinkybes, atitinkamai buvo pasirinkti ir darbo metodai bei prioritetai juos taikant. Žemiau pateiksime darbe naudojamus metodus bei jų taikymo problematiką.

Archeologinių objektų atranka. Peržiūrėjus beveik visas 1972–2010 m. Klaipėdoje vykdytų tyrimų ataskaitas, buvo sukurta stiklinių dirbinių duomenų bazė Microsoft Office Excel aplinkoje, kurios pagalba buvo galima sudaryti stiklinių butelių, kartu ir stiklinių dirbinių radimviečių, statistinę analizę. Taip pat į šio darbo apimtį yra įtraukiami dar neskelbti duomenys iš 2006 metais vykdytų archeologinių tyrimų Žvejų g. 4, 6 bei 2010 metais – Sukilėlių g. 12 medžiaga. Išanalizavus surinktus duomenis nustatytos kelios radimviečių grupės pagal kiekybinį tiriamų artefaktų pasiskirstymą jose. Iš visų objektų, stiklinių butelių gausa, ryškiai išsiskyrė trys objektai: Sukilėlių g. 12 (2010 m.), Žvejų g. 4, 6 (2006 m.) ir Skerdėjų g. 2, 6, 8 (2007 m.). Kiekviename jų visame tirtame plote buvo rasta daugiau nei 100 įvairios paskirties, skirtingų formų ir laikotarpio stiklinių butelių fragmentų (1 diagr.). Kitai grupei priskirti objektai, kuriuose rasta stiklinių butelių koncentracija siekė nemažiau 50 ir nedaugiau 100 fragmentų vienetai. Reikėtų išskirti: sklypą tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių (1989 m.), Žvejų g. 10 (2006 m.), Senamiesčio kvartalą Nr. 173 (1981 m.), Didžiosios Vandens g. 20 (1995 m.) bei Šaltkalvių g. 2 (1979–80 m.) (2 diagr.). Tokiu būdu buvo sudarytos ir kitos grupės, kuriuose stiklinių butelių artefaktų pasitaikė kiek mažiau. Trečiąją grupę sudaro objektai, kuriuose stiklinių butelių rasta nuo 20 iki 50 fragmentų (3 diagr.), ketvirtojoje – nuo 1 iki 20 vienetai (4 diagr.).

Atsižvelgus į tiriamų artefaktų pasiskirstymą Klaipėdoje, tolimesniems tyrimams atrinkti objektai, kuriuose: 1) rasta didžiausia stiklinių butelių koncentracija t. y. nuo 50 ir daugiau fragmentų (dvi pirmosios grupės); 2) rasta medžiaga turėtų įtakos šio darbo rezultatams, pvz. rasti stiklinių butelių fragmentai (išskirtinių formų, su antspaudais ir panašiai) praturtintų tipologiją ar patikslintų chronologiją

⁵⁴ Daugelyje, stiklinius dirbinius tyrusių autorių darbuose, yra akcentuojama, kad stikliniai buteliai kaip ir kiti stikliniai artefaktai dažniausiai randami koncentruotai „šiukšlynų“ aplinkoje. GOŁĘBIEWSKI, A. Mittelalterliche und Neuzeitliche Glaserzeugnisse von Ausgewählten Fundstätten Nordpolens. In: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*. Hrsg. von Janssen, W., Steuer, H., Binding, G. Rheinland Verlag GmbH-Köln, 1993, S. 108; FEHRLING, G. *Einführung in die Archäologie des Mittelalters*. Darmstadt. 1992, S. 211; DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.–18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948–1973..., S. 8 ir kt.

(Mažoji g. 2, 1980, 1983, D. Vandens g. 20 a, 1996). Taip pat atrinkti uždaroje struktūroje rasti stiklinių butelių fragmentai, galėję būti Klaipėdos kaip mieste veikusių paslaugų vietų indikatoriais (Turgaus a. 21, 1979, Tomo g. 20–22, 1985, Žvejų g. 6–8a, 2006, Žvejų g. 12, 1981). Remiantis šiais principais iš viso autorės išskirta 14 objektų (1 pav.), kurie plačiau bus apžvelgiami dėstomojoje dalyje.

Uždarų struktūrų ir „šiukšlynų“ tyrimo metodika. Vertinant stiklinių butelių pasiskirstymą aukščiau išskirtuose pavieniuose objektuose nustatytos kelios skirtingos stiklinių butelių radimo aplinkybės. 40 proc. stiklinių butelių artefaktų buvo ištraukti iš uždarų struktūrų, tokių kaip ūkinės paskirties duobės ar dėžės, fekalinio turinio duobės ar tam reikalui skirti kubilai, pagal savo paskirtį nebenaudojamos drenažo statinės ar šuliniai (Sukilėlių g. 12, Žvejų g. 4, 6, Skerdėjų g. 2, 6, 8, sklypas tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių g., Žvejų g. 10, Senamiesčio kvartalas nr. 173, Didžiosios Vandens g. 20, Šaltkalvių g. 2, Turgaus a. 21, Tomo g. 20–22)⁵⁵. Visi kiti buteliai surinkti įvairiuose kultūriniuose, daugiau griuvenų ar supiltiniuose, žemės sluoksniuose. Klaipėdos archeologas V. Žulkus mini, jog medinės, rečiau mūrinės šiukšlių duobės Klaipėdoje buvo įrengiamos XVII–XVIII a. galukiemiuose⁵⁶. Uždaroje struktūroje, kurių didžioji dalis buvo skirta atliekoms kaupti, gausu įvairių artefaktų – organinės kilmės (t. y. maisto atliekų, žmogaus palikto „tualetų“) bei materialių daiktų. Kruopščiai ir metodiškai ištirtos, šios radimvietės gali atspindėti amatininkystę, prekybą, žmonių aprangos detales, mitybą, namų apyvokos daiktus, kas leistų interpretuoti miesto ekonominę, socialinę struktūrą, miestiečių gyvenseną⁵⁷. Kai kurie autoriai mano, kad tokios struktūros kaip fekalinio turinio dėžės yra vertingi šaltiniai kultūros istorijai pažinti, nes čia randama nemažai vietoje sukaupytų radinių⁵⁸. Kaip bebūtų šiuos uždarus kompleksus reikėtų vertinti labai atsargiai, ūkinės paskirties struktūros galėjo būti išsemiamos ir vėl pripildomos, kita vertus, pagal archeologų pateiktus datavimus, kai kurios jų galėjo būti pildomos daugiau nei šimtmetį. Uždarų struktūrų ar šiukšlynų tyrimo metodas gali būti naudingas chronologinėms riboms nustatyti bei kontekstinei medžiagai įvertinti, kas ypač svarbu bandant lokalizuoti paslaugų vietas, tokias kaip karčiamos, restoranai, vyninės ir kt.

Stiklinių butelių tipologinis metodas. 1972–2010 m. dabartinėje Klaipėdos teritorijoje (kartu su istoriniais priemiesčiais) vykdytų archeologinių tyrimų metu iš viso užfiksuota 4248 fragmentai įvairios

⁵⁵ Šiame darbe, uždarų struktūrų terminija t. y. ūkinės duobės, dėžės ir pan. vartojama taip, kaip nurodo ataskaitos autorius.

⁵⁶ ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda: Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*. Vilnius. 2002 p. 77.

⁵⁷ FEHRLING, G. *Einführung in die Archäologie des Mittelalters*. Darmstadt. 1992, S. 211.

⁵⁸ FALK, A., HAMMEL, R. Möglichkeiten einer interdisziplinären Auswertung der Archäologischen und schriftlichen Quellen. In: *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, 10. Bonn. 1987, S. 12.

paskirties stiklinių dirbinių⁵⁹. Stiklinių butelių fragmentų nurodytoje teritorijoje surinkta ir užfiksuota 2161 vienetas, o tai sudaro 50,9 procentus visos turimos stiklinių dirbinių medžiagos. Kaip jau buvo minėta aukščiau Senamiestyje ir Frydricho mieste t. y. Klaipėdos miesto branduolyje archeologinių tyrimų metu remiantis archeologinėse ataskaitose pateiktais taip pat ir neskelbtais duomenimis iš viso buvo surinkta ir užfiksuota 1900 stiklinių butelių fragmentų, iš kurių ištirta 1190 vienetų. Medžiagos fragmentiškumą galima būtų iliustruoti šiais skaičiais: sveikų butelių surinkta 16 vienetų, viršutinės dalies – 571 fragmentas, apatinės dalies – 590 fragmentų, kitos dalys (įvairios, turinčios reikšmės tyrimui, šukės – išlikę peteliai, korpuso dalys, antspaudai ir panašiai) – 13 fragmentų. Siekiant šiuos fragmentus tinkamai ištirti, suskirstyti juos į tipus, taip pat pritaikyti kitų tyrėjų sudarytas tipologijas, tiriami stiklinių butelių artefaktai buvo specialiai aprašomi. Atrinktų Klaipėdos archeologinių objektų stikliniai buteliai ar jų fragmentų originalai buvo tiriami pačios autorės, t. y. įvertinami vizualiai, aprašomos technologinės stiklinių butelių dalių ar elementų ypatybės (galvutės gamybos technologija, briaunos ir juostelės forma, dugno įspaudo forma ir kiti niuansai). Kadangi technologinis butelio gamybos vertinimas yra gana subjektyvus, stikliniai buteliai ar jų fragmentai buvo išmatuoti. Tokiu būdu medžiaga įgavo kitą vertę, ją buvo galima lyginti su užsienio tyrėjų pateiktais pavyzdžiais, taip pat įvertinti fragmentų sudarančių elementų proporcijas. Kitų tyrėjų pateiktos analogijos leido tiksliau datuoti ir aukščiau nurodytoje aplinkoje rastus stiklinių butelių fragmentus.

⁵⁹ Rasti stikliniai dirbiniai tai – buteliai, buteliukai, dubenys, ąsočiai, bokalai, grafinai, įvairios paskirties indai, stikliniai kamščiai, dangteliai, lėkštės, stiklinės, taurės, taurelės, stikliukai, stiklainiai, vazos, žibintai, lempos, akinių stiklas, cilindrai, peleninės, rašalinės, sagos, stikliniai karoliukai ir kt.

1.3. Terminijos ir butelių dokumentavimo problematika

Dokumentuodami stiklinius, kaip ir kitokios medžiagos dirbinius, archeologai vertina, apibūdina ir interpretuoja juos, remdamiesi teorinėmis bei praktinėmis žiniomis, kurias įgyja ir sukaupia⁶⁰. Radinio radimas, vizualus apžiūrėjimas, fiksavimas, aprašymas, pirminis datavimas⁶¹ yra svarbi archeologinių tyrimų dalis. Tokiu būdu ataskaitose užfiksuota informacija tampa savotiškomis bylomis, lemiančiomis tolimesnį objekto pažinimą, kurį jau organizuoja archeologai, interpretuojantys medžiagą. Pirminės informacijos pasidalijimas ir jos priėmimas yra naudingas abiem ta informacija disponuojančioms pusėms, visgi, dažnai, mokslininkai nesusikalba tarpusavyje, o tai daugiausiai lemia terminijos ar radinių dokumentavimo problemos. Kadangi Lietuvoje radinių katalogo sudarymas nėra būtina archeologinių tyrinėjimų dalis, neretai aprašant radinį apsiribojama tik eilės numeriu, o dalis radinių visai nepatenka į radinių sąrašus. Šie daugiau techniniai faktoriai vis dar aktualūs ir didesnę patirtį turintiems užsienio tyrėjams. Mokslininkų nesutarimą dėl subjektyviai ar netinkamai parinktų terminų, reikalingų stiklinių dirbinių atskiroms formoms, puošimo detalėms ar technologinėms ypatybėms, apibrėžti, Martina Bruckschen, stiklinius artefaktus tyrinėjanti mokslininkė, apskritai apibūdina, kaip trūkumą, analizuojant medžiagą⁶².

Skaitmeninių technologijų dėka, šiandien turime dideles galimybes renkant, apdorojant ir filtruojant sukaupią didžiulį informacijos kiekį. Kita vertus, tam kad būtų galima operatyviai atsakyti į įvairias užklausas, duomenų bazės kūrimas įpareigoja standartizuoti ir pačius duomenis. Kai kurie „senieji“ terminai, menkai ar visai neatspindintys perduodamos informacijos reikšmės, vis dar plačiai vartojami ir šiandien, o keliais skirtingais terminais apibrėžtas vienas ir tas pats aspektas – gali klaidinti ir patį tyrėją. Terminijos problematika glaudžiai siejasi su teorinėmis žiniomis, neretai vienu terminu yra pavadinami kitoms stiklinių dirbinių grupėms priskiriami radiniai. Pvz.: stiklinių butelių grupei archeologai kartais priskiria ne tik didesnio formato buteliukus, bet ir vazas, grafinus, ar net stiklinių bokalų dugnus. Tokiu atveju, analizuojant tik ataskaitose pateiktą informaciją, tiriamos medžiagos rezultatai įgauna didesnę paklaidą. Koreliuojant radinio tyrimo metu gautus duomenis su teorinėmis žiniomis bei radinio informacinės savybės apibrėžtus tinkamais terminais, galima sudaryti stiklinių butelių tipologiją bei chronologiją, aprašyti šio artefakto gamybos technologiją.

⁶⁰ HODDER, I. *Praeities skaitymas*. Vilnius, 2000.

⁶¹ LAUŽIKAS, R. Archeologija kaip komunikacija. In: *Lietuvos archeologija*. 2007, t.32, p.41.

⁶² BRUCKSCHEN, M. Glasfunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit aus Braunschweig. Bedeutung, Verwendung und Technologie von Hohlglas in Norddeutschland. In: *Materialhefte zur Ur- und Frühgeschichte Niedersachsens*. Bd. 33. Hrsg. von Niedersächsischen Landesamt für Denkmalpflege durch Henning Hassmann. Rahden/Westf., 2004, S. 24.

Stiklinių butelių istorija, korpuso formos bei atskirų elementų t. y. kaklelio, dugno modifikacija, glaudžiai siejasi su svaigiųjų gėrimų istorija, o pastaroji neatskiriama nuo gyvenmenos, kultūros, socialinių santykių, prekybos klestėjimo ir nuosmukio istorijomis. Todėl verta atidžiau pažvelgti į atskirų butelio dalių ir elementų modelius, formas, ypatingus bruožus, juos apibrėžti tinkamais ir aiškiais terminais

1.3.1. Stiklinių butelių morfologija ir terminai

Butelis (angl. bottle; vok. die Flasche). Paprastai stiklinis butelis apibrėžiamas, kaip taros indas siauru kaklu, skirtas gėrimams ar kitiems skysčiams laikyti⁶³. Pagal Dale L. Berge, visi stikliniai buteliai nepriklausomai nuo jų formos susideda iš šešių dalių: galvutės, kaklelio, petelių, korpuso, kulno bei dugno⁶⁴. *Galvutė* yra įvardijama kaip butelio viršūnė, tuo tarpu siauriausia stiklinio butelio dalimi yra laikomas *kaklelis*, kuris jungia galvutę su peteliais. *Peteliai* jungiasi su pagrindine butelio dalimi – *korpusu*, kurio sienelės skirtos apgaubti taroje esantį skystį. Korpuso pabaigą žymi butelio dalis vadinama vaizdingu *kulno* terminu. Ši dalis pereina į žemiausią butelio dalį vadinamą *dugnu*. Tokią ar iš esmės panašią stiklinių butelių morfologinę sandarą pateikia ir O. R. Jones bei C. Sullivan⁶⁵. Ankstesniuose tyrinėjimuose, kiti stiklinius butelius tyrę autoriai yra pasiūlę ir kitokius butelio sandaros modelius. Pavyzdžiui, John R. White išskyrė tik tris pagrindines stiklinio butelio dalis: kaklelį, kurį kartu su galvute vadina vienu „finish“ terminu, taip pat petelius bei dugną⁶⁶. Didžiajame Lietuvių kalvos žodyne butelis – yra stiklinis indas su siauru, kamščiu užkišamu kaklu⁶⁷ (2 pav.).

Galvutė. Vienas paskutiniųjų žingsnių vamzdeliu formuoto stiklinio butelio gamybos procese, buvo susijęs su butelio „viršūnės“ formavimo eiga. Mokslinėje literatūroje šiam viršutinės butelio dalies elementui apibrėžti yra vartojamas terminas, kuris kilo nuo žodžio, reiškiančio butelio „užbaigimo“ veiksmą – anglų kalboje žinomą kaip „finish“ (pradėjus butelius gaminti mechanizuotu būdu, nurodytas veiksmas gamybos procese buvo atliekamas vienas pirmųjų)⁶⁸. Lietuvių kalboje šį elementą įprastą vadinti „galvute“⁶⁹, stiklinių butelių gamintojų bei tyrėjų suprantamą kaip: „prie butelio kaklelio prijungtą dalį, per kurią yra pasiekiamas stiklinėje taroje esantis turinys, ir kartu vietą kamščiui,

⁶³ KIPFER, B.A. *Dictionary of artifacts*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007, p. 44

⁶⁴ BERGE, D. L. *Simpson Springs station historical archaeology in Western Utah 1974-1975...* p. 38

⁶⁵ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 77.

⁶⁶ WHITE, J. R., *Bottle Nomenclature: A Glossary of Landmark Terminology...* p. 63.

⁶⁷ Didysis lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus], [žiūrėta 2012 03 15]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.

⁶⁸ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 39.

⁶⁹ STRAZDAS, K. *Lietuvos stiklas, nuo seniausių laikų iki 1940 metų*. Vilnius, 1992, p. 114.

dangteliui ar kokiai kitai sandariai priemonei įstatyti, kuri neleistų išsiliesti ar gesti butelyje esančiam turiniui⁷⁰. K. Strazdas trumpai aprašęs stiklinių butelių gamybos technologiją, formuojant jį rankiniu būdu, nurodo principines formavimo operacijas bei įrankius, kurie daugiau ar mažiau buvo naudojami beveik visose to meto stiklo manufaktūrose. Iš autoriaus nurodytų stiklinio butelio gamybos etapų, didesnioji dalis jų – susiję su galvutės gamyba, pradedant *atbrailos* (angl. lip top) nuskėlimo vietos matavimu, baigiant galvutės formavimu⁷¹. Be to autorius pažymi, jog stiklinius gaminius formuojant rankiniu būdu, sudėtingesnius veiksmus atlikdavo kitas meistras („apdailininkas“), kuris papildomai formuodavo kai kurias detales taip pat prilipdydavo prielipas ir panašiai⁷². Visa tai rodo, jog butelio viršutinei daliai formuoti buvo skiriamas pakankamai didelis dėmesys.

Užbaigiant butelio gamybos procesą, visų pirma, visiškai suformuotas stiklinio butelio pusgaminis, turėjo būti pašalintas nuo pūtimo vamzdelio ir tai, kaip nurodo B. Lindsey, galėjo būti atlikta trimis skirtingais būdais: „*nuskėlimo*“ (angl. cracked-off arba wetting-off), „*perpūtimo*“ (angl. bursting-off) ar „*nukirpimo*“ (angl. shearing arba cutting)⁷³. Pirmąjį metodą aprašo beveik visi stiklo butelius daugiau ar mažiau tyrę autoriai. K. Strazdas lakoniškai apibūdina tokio principo esmę ir eigą. Jis teigia, jog prieš nuskėliant atbrailą, naudojant specialią liniuotę yra išmatuojama jos skėlimo vieta. Tada naudojant skeltuką atbraila reikiamoje vietoje pašalinama⁷⁴. Paprastai šiam „nuskėlimo“ būdui buvo reikalinga sudrėkinta vandeniū medinė mentelė (angl. wooden paddle) arba šaltas ar drėgnas geležies gabalėlis, kuriuo nutaikant į norimą vietą, o kitu įrankiu barbenant į pūtimo vamzdelį, meistras atskirdavo butelį nuo vamzdelio. Nuskilusioje vietoje objekto paviršius būdavo plokščias ir nelygus, aštriu, dažnai dantytu pakraščiu. Meistras galėjo palikti toliau technologiškai neapdorotą briauną tik tokiu atveju, jeigu tai turėjo būti stiklinės taros gaminys. Tokios stiklinių butelių galvutės šiame darbe vadinamos „*nuskeltomis*“⁷⁵.

Paprastai galvutę sudaro trys pagrindiniai elementai: *anga*, *briauna* ir *juostelė*⁷⁶. Atsižvelgiant į pastarųjų dviejų dalių kombinacijas, arba vienos jų trūkumą, galvutės gali būti (3.a pav.): „*vienos dalies*“

⁷⁰ BERGE, D. L. *Simpson Springs station historical archaeology in Western Utah 1974-1975*...p. 38.

⁷¹ STRAZDAS, K. *Lietuvos stiklas, nuo seniausių laikų iki 1940 metų*. Vilnius, 1992, p. 114.

⁷² STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Kaunas, 1998, p. 209.

⁷³ LINDSEY, B. A *Primer on Mouth-Blown Bottle Finishing Methods with an Emphasis on “Applied” vs. “Tooled” Finish Manufacturing, 2010* [interaktyvus], [žiūrėta 2011 04 28]. Prieitis per internetą: <<http://www.sha.org/bottle/pdf/finishingtoucharticle.pdf>>.

⁷⁴ STRAZDAS, K. *Lietuvos stiklas, nuo seniausių laikų iki 1940 metų*. Vilnius, 1992, p. 114.

⁷⁵ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers, tableware*... p. 40.

⁷⁶ BERGE, D. L. *Simpson Springs station historical archaeology in Western Utah 1974-1975*... p. 38; JONES, O. R. *Cylindrical English wine and beer bottles 1735-1850*..., p. 33; JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers*... p. 76.

(angl. one-part finish) – turėti tik briauną, „*dviejų dalių*“ (angl. two-part finish) – po briauna prilipdoma juostelė bei „*trijų dalių*“ (angl. three-part finish) – prie briaunos ir juostelės prijungtas trečiasis elementas⁷⁷. Pastarosios galvutės daugiau būdingos fabrikinės gamybos buteliams, todėl šiame darbe tokie galvučių modeliai nebus plačiau apžvelgiami.

Toliau butelio galvutė būdavo formuojama įvairiais būdais, priklausomai nuo stiklo manufaktūros bei skirtingo laikotarpio butelių gamybos istorijoje. Rankų gamybos stiklo butelių galvutės iš pradžių buvo gaminamos tiek briauną, tiek juostelę formuojant „rankomis“, vėliau mechaniniu būdu, naudojant specialų įrankį, kitaip „šablonas“ (šis įrankis užpatentuotas XIX a. trečiame dešimtmetyje). O. Jones nurodo, jog spaudžiant įrankiu, prieš tai ant kaklelio viršaus „uždėtą“ reikiamą kiekį stiklo masės, buvo iškart formuojama anga, briauna ir juostelė. Tik tinkamai parinktas stiklo masės kiekis, paskirstytas įrankiu, galėjo suteikti galvutei tolygiai suformuotą formą. Atitinkamai per mažas kiekis stiklo masės – nesuteikdavo reguliarios formos, per didelis – dalis jo pasilikdavo perspaustas po juostele⁷⁸. Šiame darbe tokios galvutės yra vadinamos „*perspaustomis*“. Skirtingi galvučių modeliai užsienio mokslinėje literatūroje turi net savo pavadinimus, suteiktus pagal sandarinimui skirtų kamščių, dangtelių ir kitokius atitikmenis.

Anga (angl. bore; vok. die Öffnung) yra kiaurymė, esanti taros viršuje, kurios paskirtis yra pasiekti butelio turinį, taip pat jį išsaugoti, angą sandarinant kamščiu, dangteliu ar kokia kita tam skirta priemone. Atsižvelgiant į angos dydį, priklausomai nuo kaklelio išvaizdos ir taros parametrus, galima nustatyti ir butelio paskirtį⁷⁹, t. y. svaigiojo gėrimo rūšį, išpilstytą į konkretų taros indą. Angos, pagal skersmens dydį, yra skirstomos į „*plačiagurkles*“ (angl. wide-mouthed) ir „*siauragurkles*“ (angl. narrow-mouthed). Šiuos lietuviškus terminus galime sutikti K. Strazdo parengtose studijose bei vadovėliuose⁸⁰. Tačiau šie pateikti terminai dažniausiai reikalingi tik tuomet, kai atitinkamo taros indo angos parametrai akivaizdžiai yra „per dideli“ ar „per maži“ konkrečiam atvejui, pvz. butelis su labai plačia 40 mm anga akivaizdžiai skiriasi nuo butelių, kurių angų skersmuo dažniausiai perpus mažesnis. Vidinis galvutės paviršius keitėsi kartu su kamščių ar dangtelių įvairove, ypač atsiradusia XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje⁸¹. Tačiau, kalbant apie rankų gamybos butelius, didžioji dalis stiklinių butelių savo turinį saugodavo po iš kamštinės medžiagos pagamintu kamščiu, įspraustu tarp angos sienelių.

⁷⁷ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 39.

⁷⁸ JONES, O. R. *Cylindrical English wine and beer bottles 1735-1850*. Ottawa, 1986, p. 45.

⁷⁹ Ibid., p. 116.

⁸⁰ STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Kaunas, 1998.

⁸¹ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 79.

Briauna (angl. lip arba sealing surface; vok. der Rand) – tai viršutinė galvutės dalis ties anga. Gali būti išskiriamos dvi briaunos dalys: *atbraila* (angl. lip top) ir *šoninis paviršius* (angl. lip side). Atsižvelgiant į technologines galimybes ir ypatybes literatūroje pateikiama nemaža briaunų variacija – nuo visai paprastų iki sudėtingų briaunų variantų iki suformuotų rankiniu būdu, su primityviais įrankiais, galvučių formavimo įrankiu „šablonu“ ar mechaniniu būdais⁸². Stiklinius butelius tyrinėjantys autoriai išskiria daug skirtingų briaunų pavadinimų, atsižvelgiant į gamybos būdą ar formą.

Juostelė (angl. string rim arba collar; vok. der Faden) – tai iš stiklo suformuotas žiedas ar raukšlė, skirianti briauną nuo kaklelio⁸³. Paprastai šiuo elementu buvo sustiprinama butelio vieta ties kamščiu, vėliau po juostele tvirtinama kamštį prilaikanti vielėlė. Kaip ir briauna, juostelė gali būti įvairių formų.

Kaklelis (angl. neck; vok. der Hals). Mokslinėje literatūroje kaklelis apibrėžiamas kaip siauroji stiklinio butelio dalis, esanti tarp galvutės ir petelių⁸⁴. Priklausomai nuo korpuso aukščio kakleliai gali būti trijų skirtingų ilgių. D. L. Berge išskiria trumpus (angl. short neck), taisyklingo ilgio (angl. regular neck) ir ilgus kaklelius (angl. long neck)⁸⁵. Kai kurių tipų buteliai visai neturi kaklelių, arba jie yra labai silpnai išreikšti. Remiantis D. L. Berge ir O. Jones bei C. Sullivan stiklinių butelių studijomis, Klaipėdoje rastų butelių kaklelius pagal formą galime suskirstyti į kelis skirtingus tipus (3.b pav.): 1) *kūgio formos* (angl. tapered) – kaklelio skersmuo didėja nuo kaklelio viršaus į apačią; 2) *cilindrinis* (angl. cylindrical) – kaklelio skersmuo išlieka tolygiai vienodas; 3) *netaisyklingo cilindro formos* (angl. roughly cylindrical) – daugiau ar mažiau yra išlaikoma kaklelio cilindrinė išvaizda, tačiau skersmuo apačioje ir viršuje gali šiek tiek skirtis; 4) *išgaubti* (angl. bulged, bulb) – kakleliai, kurių viduryje ar kiek žemiau esantis paviršius yra išgaubtas. 5) *siaurėjantys* (angl. tapered down) – kaklelio skersmuo mažėja nuo kaklelio viršaus į apačią; 6) *pergnybti* (angl. rudimentary) – kaklelis yra minimaliai trumpas, labai silpnai išreikštas⁸⁶. Kai kurie Klaipėdos mieste rasti butelių kakleliai pasižymi ir dekoratyvinėmis savybėmis, reikėtų išskirti: 7) *rantytus* (angl. ribbed neck) – tai kakleliai kurių paviršius turi vertikaliai briaunotus griovelius⁸⁷.

⁸² JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 80.

⁸³ JONES, O. R. *Cylindrical English wine and beer bottles 1735-1850*. Ottawa, 1986, p. 81.

⁸⁴ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 82.

⁸⁵ BERGE, D. L. *Simpson Springs station historical archaeology in Western Utah 1974-1975...* p. 58.

⁸⁶ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 82.

⁸⁷ BERGE, D. L. *Simpson Springs station historical archaeology in Western Utah 1974-1975...* p. 60.

Peteliai (angl. shoulder, vok. die Schulter). Peteliai yra platėjanti butelio vieta, kurioje jungiasi kaklelis su korpusu⁸⁸. Remiantis O. Jones bei C. Sullivan stiklinių butelių studija galima išskirti kelis kaklelių tipus, rastus ir Klaipėdos miesto archeologinėje aplinkoje. Tai (3.c pav.): 1) *apvalūs* (angl. rounded) – dažniausiai pasitaikanti stiklinių butelių petelių forma, pusrutulio formos; 2) *nuožulnūs* (angl. sloped down) – peteliai lengvai „nuslinkę“ į apačią; 3) *nuolaidūs* (angl. champagne) – ištysę, labai nuolaidūs peteliai. Jie yra atpažįstami pagal tokios formos peteliais pasižyminčius šampano butelius; 4) *horizontalūs* (angl. horizontal) – petelių formą sudaro statų vos užapvalintą kampą.

Korpusas (angl. body, vok. der Körper). Korpuso forma, kaip ją apibūdina O. Jones ir C. Sullivan, yra pagrindinė viso butelio dalis, o korpuso sienelės tarsi „apgaubia“ viduje esantį jo turinį⁸⁹. Klaipėdos miesto archeologinėje aplinkoje randamos kelių skirtingų pavidalų, kuriuos ir nulemia korpuso formą, butelių liekanos. Visi kiti, t. y. viršutinės ar apatinės dalies fragmentai gali tik dalinai atspindėti buvusio korpuso formą. Nors nėra būtina pateikti butelio vertinimo visose perspektyvose, vis dėlto aprašant korpuso formą, yra svarbu nurodyti, kokioje plotmėje ji yra vertinama. Metodiniuose O. Jones ir C. Sullivan stiklinių artefaktų aprašymo nurodymuose yra siūloma atkreipti dėmesį į horizontalią bei vertikalią stiklinių butelių padėtį (dvejuose dimensijose), o galiausiai įvertinti ir viso butelio vaizdą (trijose dimensijose)⁹⁰.

Vertinant Klaipėdoje rastų stiklinių butelių fragmentų horizontalų pjūvį, galima būtų išskirti kelias pagrindines korpuso formas (4.a pav.). Didžiausią dalį sudaro 1) *taisyklingo apskritimo formą* (angl. circular arba round) šioje plotmėje turintys stiklinių butelių korpusai. Ženkliai mažiau butelių randama su 2) *ovalo* (angl. ovoid), 4) *kvadrato* (angl. square) ar 5) *stačiakampio* (angl. rectangular), taip pat 6) *aštuoniakampio* (angl. octagonal) formos korpusų pjūviais. Trys pastarosios formos gali turėti ir nežymias modifikacijas. Tuo tarpu vertikalioji „fasadinė“ butelio plotmė gali būti (4.b pav.) : 1) *tiesi* (angl. straight), 2) *trapecijos* (angl. tapered up) ar 3) *apverstos trapecijos* (angl. tapered), 4) *apvalios* (angl. round) formų. Įvertinus stiklinių butelių pjūvius dvejuose dimensijose, galima kalbėti ir apie viso korpuso formą trijuose dimensijose. Pavyzdžiui, horizontalioje plotmėje apskritas, o vertikalioje tiesus geometrinis kūnas įgauna cilindro pavidalą (4.c pav.). Viso butelio korpuso vaizdas yra pirmas žingsnis nustatant Klaipėdos mieste rastų stiklinių butelių tipus.

Kulnas (angl. heel). Korpuso pabaigą žymi butelio dalis vadinama kulno terminu. Kulnas randasi tarp butelio korpuso ir paties dugno. O. Jones šią dalį aiškina kaip ribą, ties kuria korpusas užsisuka į

⁸⁸ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 82.

⁸⁹ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 83.

⁹⁰ Ibid., p. 83.

dugną⁹¹. Galima išskirti kelis kulno tipus (5.a pav.): 1) *išsikišęs* (angl. bulged) t. y. apvalus, specialiai suformuotas išsikišimas kulno paviršiuje. 2) *tiesus* (angl. abrupt) – dugno ir korpuso jungimosi vieta yra tiesioje linijoje. 3) *apvalus* (angl. rounded) – kulnas lengvai užsisuka ties dugno paviršiumi, sudarydamas aptakią formą. Taip pat kulno gali ir nebūti, pvz. pūstasieniai ir kiti apvalią formą turintys buteliai kulno neturi.

Dugnas (angl. base; vok. der Boden). Dugnas yra butelio apačia. Formuojant butelį rankiniu būdu, dugno apačioje gali išlikti *randas* (angl. scar)⁹², kuris susidaro nuo dugno nuėmus laikiklį, skirtą prilaikyti butelį, kol yra gaminama galvutė. Skirtingų tipų laikikliai galėjo palikti skirtingas žymes butelio dugne. Laikikliu galėjo būti ir paprastas stiklo pūtimo vamzdelis, kurį atskėlus nuo butelio dugno pasimatydavo *stiklo randas* (angl. glass scar). Klaipėdoje rastiems stikliniams buteliams, ypač cilindro formos, yra būdingas ir *smėlio randas* (angl. glass pontil mark). Jis susiformuoja lipkočio pagalba, kuomet stiklo ir smėlio mišinys yra panaudojamas butelio dugnui prilaikyti galvutės formavimo metu. Taip pat reikėtų išskirti dugno *padą*, šiuo terminu yra vadinama pati žemiausia butelio vieta, plokštuma ant kurios butelis stovi. Padas gali būti (5.b pav.): 1) *apvalus* (angl. round) arba 2) *plokščias* (angl. flat). Taip pat dugnui priklauso ir *dugno įspauda* (angl. push up, kick up) sąvoka. Šis elementas gali būti kelių skirtingų tipų. Klaipėdoje daugiausiai pasitaikančios dugno, kurių įspauda formos yra (5.c pav.): 1) *kūgio* (angl. conical), 2) *suapvalinto kūgio* (angl. rounded cone), 3) *puslankio* (angl. dome), 4) *parabolės* (angl. parabolic) ar 5) *varpelio* (angl. bell-shaped) formų.⁹³

Visa aukščiau pateikta terminija yra naudojama, siekiant apibrėžti Klaipėdoje rastų stiklinių butelių dalis, elementus bei kitas ypatybes ir gali būti naudojama kaip metodinė priemonė aprašant stiklinius butelius (6 pav.).

⁹¹ JONES, O.; SULLIVAN, C. *Glass glossary, for the description of containers...* p. 85.

⁹² Ibid., p. 86.

⁹³ Ibid., p. 87.

II. STIKLINIŲ BUTELIŲ TIPOLOGIJA IR CHRONOLOGIJA

2.1. Stiklinių butelių radimvietės Klaipėdoje ir jų apžvalga

Aukščiausias stiklinių dirbinių, atitinkamai ir stiklinių butelių koeficientas užfiksuotas Senamiesčio teritorijoje. Čia jis siekia net 57,1 procentą visų turimų stiklinių artefaktų, tuo tarpu Frydricho mieste – 31,3 proc. Visai mažas kiekis stiklinių dirbinių rastas kitose istorinėse miesto dalyse: Vitėje, Naujamiestyje, Bomelio Vitėje, Vilhelmštate ir kitur (bendrai 11,6 proc.) (5 diagr.). Vis dėlto, pateiktą statistiką reikėtų vertinti atsargiai dėl šių aplinkybių: 1) autorės sudaryta statistinė analizė yra paremta 1972–2010 m. Klaipėdoje vykdytų archeologinių tyrinėjimų ataskaitomis, t. y. radinių sąrašais, į kuriuos paprastai nėra įtraukta ar atskirai aprašyta balastinė medžiaga. 2) nustatyti koeficientai gali būti traktuojami kaip atsitiktiniai, pvz. per 2006, 2010 metus Senamiesčio koeficientas „išaugo“ daugiau nei dvigubai, po to kai buvo aptiktos tokios stiklinių dirbinių sankaupos kaip Žvejų g. 4, 6 (2006 m.) bei Sukilėlių g. 12 (2010 m.). Šiuose objektuose surinktų stiklinių dirbinių skaičius siekia net 52,5 proc. visų 1972–2010 m. Senamiesčio teritorijoje surinktų stiklinių dirbinių ir 57,5 proc. stiklinių butelių fragmentų. 3) bendra Senamiesčio ir Frydricho miesto teritorija yra labiau ištirta, lyginant su kitomis miesto dalimis. Šiame darbe Senamiestis ir Frydricho miestas (buvęs Odų priemiestis) yra vertinami kaip bendras organizmas t. y. teritorija, kurią mes suprantame kaip šiandieninį Klaipėdos senamiestį (toliau – Klaipėdos miestas), tuo tarpu priemiesčiuose surinkti stiklinių butelių artefaktai šiame darbe išsamiau nebus tiriami. 4) Ankščiau archeologinių tyrinėjimų metų buvo renkami ne visi stiklinių butelių fragmentai. Žemiau pateiksime atrinktų ir ištirtų stiklinių butelių radimviečių Klaipėdoje aprašus. Pateikta informacija yra svarbi, siekiant susidaryti bendrą vaizdą apie stiklinių butelių Klaipėdoje radimo aplinką.

Didžioji Vandens g. 20 yra dabartinio Senamiesčio centre, buvusiam Frydricho mieste tarp Didžiosios Vandens, Tiltų ir Bažnyčių gatvių. 1995 m. šioje vietoje vykdomų archeologinių tyrimų metu buvo užfiksuota XVII–XX a. gyvenamoji aplinka.⁹⁴ Perkasoje 1, 0,6 m gylyje rasta ūkinė dėžė, užpildyta žeme su perpuvusia organika ir šiukšlėmis⁹⁵. Didžiąją radinių dalį sudarė stikliniai dirbiniai, kurių suskaičiuota 203 fragmentai (buteliai, grafinas, buteliukai, stiklinės, taurės, langų stiklas, stiklinis kamštis ir kita). Butelių suskaičiuota 40 fragmentų. Didžioji jų dalis ženklinti reljefiniais užrašais ant

⁹⁴ SPRAINAITIS, R. *D.Vandens g-vė Nr.20 Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita. 1995 m. MLIM, AS 161, Pg. 8082, Klaipėda, 1995, p. 15

⁹⁵ Ibid., p.13.

juostelės. Reikėtų pabrėžti, kad aptiktas ir palyginant didelis skaičius stiklinių (67 vnt.) bei taurių (58 vnt.) fragmentų. Šiame uždame komplekse taip pat rasta buitinės ir statybinės keramikos ir kitų dirbinių (6 diagr.) Ataskaitos autorius radinius datuoja XVII–XIX a. I puse, tačiau nurodo, kad didžioji dalis būdinga XVIII a. pab.–XIX a. I p.⁹⁶. Kiti šiame objekte rasti stikliniai buteliai daugiausia rasti maišytos žemės ar griuvenų sluoksnyje ir datuojami XVIII–XIX a. Iš viso šiame darbe ištirta 55 stiklinių butelių fragmentai.

Žvalgomieji archeologiniai tyrimai 1996 m. buvo vykdomi ir šalia esančiame sklype *Didžiosios Vandens g. 20 a.* Šurfo 4 vietoje, pilkos maišytos žemės su griuvenomis sluoksnyje, kurį ataskaitos autorius datuoja XVI–XIX a.⁹⁷, 0,2–1,8 m gylyje buvo rasti 6 stiklinių butelių fragmentai. Kai kurie jų ženklinti antspaudais, vienas butelio kaklelis atspindi butelio užsandarinimo techniką (žr. 2 pav.). Tamsiai pilkos žemės su perpuvusia organika ir griuvenomis sluoksnyje, kuris yra datuojamas XVII–XVIII a., pasitaikė ir vienas apatinei butelio daliai priskiriamas fragmentas. Šioje aplinkoje buvo rasta ir Prūsijos moneta, kaldinta 1783 m.⁹⁸. Iš viso ištirta 11 stiklinių butelių fragmentų.

Mažojoje g. 2 (šios gatvės šiandien nebėra) tirtas objektas yra buvusio Frydricho miesto pusėje. 1982 m. XVIII a. datuojamo architektūrinio paminklo rūsiuose buvo vykdomi žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Patalpose A ir D virš buvusio grindinio supiltuose sluoksniuose, buvo rasta nemažai įvairios paskirties radinių, nemaža dalis jų – stiklinių butelių šukių. Archeologai šį sluoksnį datuoja XVIII a. II p.⁹⁹. Taip pat keletas stiklinių butelių fragmentų paimta ir iš anksčiau čia vykdytų tyrimų¹⁰⁰. Iš viso ištirta 12 stiklinių butelių ar jų fragmentų.

Senamiesčio kvartalas Nr. 173 yra pietinėje dabartinio senamiesčio dalyje. 1981 m. čia vykusių archeologinių tyrimų metu beveik visose perkasoje išskirti trys sluoksniai, datuojami XVII a. pab.–XIX a. pr.¹⁰¹. Iš tokių sluoksnių bendrai buvo surinkta 29 stiklinių butelių fragmentai. Perkasoje 5, g. 1,2-1,9 buvo aptikta ir ūkinė duobė, kurioje rasta gana daug XVIII a. vid.– II p. radinių, kurių didžiausią dalį

⁹⁶ SPRAINAITIS, R. *D. Vandens g-vė Nr.20 Klaipėdoje*. ...p.13.

⁹⁷ SPRAINAITIS, R. *D. Vandens g-vė 20A Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita. 1996 m. MLIM, AS 163, Pg. m. 8084, Klaipėda, 1996, p. 10.

⁹⁸ Ibid., p. 13.

⁹⁹ PALECKIS, E. *XVIII a. architektūros paminklas Klaipėdoje, Mažoji g. 2 (rūsiuose)*. Archeologinių tyrimų ir žemės darbų archeologinės priežiūros ataskaita. MLIM, AS 22, Pg. m. 7910, Klaipėda. 1983, p. 16-17.

¹⁰⁰ GENYS, J. *Gyvenamasis namas Mažoji g. 2 Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. MLIM, AS 19, Pg. m. 7907, Klaipėda. 1980.

¹⁰¹ PALECKIS, E. *Paleckis E. Klaipėdos senamiesčio kvartalas Nr.173*. Archeologiniai tyrimai. 1981 m. MLIM, AS 90, Pg. 7978, Klaipėda, 1981, p. 31.

sudarė stikliniai buteliai¹⁰² (25 fragmentai) (7 diagr.). Iš viso šiame darbe ištirta 55 stiklinių butelių fragmentai.

2007 m. vykdytų archeologinių tyrimų metu naujai suformuotame sklype **Skerdėjų g. 2, 6, 8**, buvo aptikta nemažas stiklinių butelių ar jų fragmentų kiekis. Ištirtame 947 m² plote iš viso jų užfiksuota 142 fragmentai. Didžioji stiklinių butelių dalis surinkta iš supiltinių XVIII–XIX a. datuojamų sluoksnių, ar uždarytų struktūrų – ūkinių dėžių, duobių, statinių. Šiuose struktūrose rasti radiniai daugiausiai datuojami XVIII a. II p. – XIX a.¹⁰³.

Panašu, jog ankstyviausi senamiesčio teritorijoje užfiksuoti stikliniai dirbiniai, tarp jų ir stiklinių butelių (ar į juos panašių stiklinių indų) fragmentai, buvo rasti **sklype tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių**. Tyrimų metu buvo rasta 316 vienetų įvairios rūšies stiklinių dirbinių, kurių apie 32 proc. sudarė stiklo butelių fragmentai¹⁰⁴. Ankstyviausiais laikomi buteliai buvo aptikti XVII a. II p. datuotame supiltiniame sluoksnyje¹⁰⁵. Tokių butelių suskaičiuota 47 fragmentai. Jie yra plonasieniai, skaidrūs, žalsvos spalvos. Kiti stikliniai dirbiniai – tai stiklinės, buteliukai, vamzdeliai, įvairūs stikliniai indai ir indeliai bei langų stiklo fragmenteliai¹⁰⁶. Šio sklypo teritorijoje (ūkinese dėžėse bei drenažo statinėje) buvo rasta ir vėlesniam laikotarpiui būdingų butelių fragmentų, kurie yra siejami su XVIII–XIX amžiais¹⁰⁷.

Didžiausia stiklinių dirbinių sankaupa buvo užfiksuota 2010 m. vykdytų archeologinių tyrimų metu **Sukilėlių g. 12**. Remiantis neskelbtais duomenimis, iš viso šiame objekte buvo užfiksuota 1732 vienetai stiklinių butelių fragmentų ir šukių. Taip pat rasta ir kitų stiklinių indų (taurelių)¹⁰⁸. Autorė iš nurodyto skaičiaus, atrinko ir aprašė 488 vienetus stiklinių butelių fragmentų, kiti fragmentai turėtų būti laikomi balastine medžiaga. Didžiausias kiekis butelių, buvo užfiksuotas plote 2, 1,2–1,4 m gylyje, supiltiniame grunte, kuriame dominavo XVIII a. II p. radiniai. Be stiklinių butelių šiame horizonte taip pat buvo surinkta didelis kiekis buitinės ir statybinės keramikos, pypkių fragmentų, metalo daiktų ir kitokių radinių. Pagal surastas monetas (kaldintas nuo 1735 iki 1797 m.) nustatyta, kad šis horizontas

¹⁰² PALECKIS, E. *Paleckis E. Klaipėdos senamiesčio kvartalas Nr.173...* p. 14.

¹⁰³ SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senjojo miesto vietos (A 1704), Skerdėjų g. 2, 6, 8 2007 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. I dalis. MLIM, AS 356, Pg. 9280, Klaipėda, 2008, p. 37–39.

¹⁰⁴ ŠIMKUTĖ, I. *XVI–XIX amžių Klaipėdos senamiesčio stiklo buteliai*. Bakalauro baigiamasis darbas (rankraštis). Klaipėda, 2009, p. 23.

¹⁰⁵ SPRAINAITIS R., ŽULKUS V. *Sklypas tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje*. 1989 m. archeologinių kasinėjimų ataskaita. MLIM, AS 10, Pg. 7898, Klaipėda, 1990, p. 16.

¹⁰⁶ Ibid., p. 85–91.

¹⁰⁷ Ibid., p. 8.

¹⁰⁸ Duomenys iš asmeninio D. Brazaičio archyvo.

suformuotas pačioje XVIII a. pab. arba XIX a. pr.¹⁰⁹ Pirmajame plote prie rasto pamato kontūro, manoma skirto tvorai, buvo rasta ūkinė dėžė su XIX a. šiukšlėmis, taip pat medinio tualetu bei sandėliuko liekanos¹¹⁰. Ūkinėje dėžėje iš viso užfiksuota 49 vienetai stiklinių butelių fragmentų, taip pat gausu ir kitų radinių (8 diagr.). Reikėtų paminėti, jog tarp metalo dirbinių pasitaikė sagų, sagčių bei šovinių¹¹¹.

Šaltkalvių g. 2 yra pietrytinėje buvusio Frydricho miesto dalyje. 1979–1980 m. atlikus archeologinės priežiūros ir fiksacijos darbus, paaiškėjo, jog pirminis teritorijos įsisavinimas turėtų būti datuojamas ne vėliau nei XVII amžiaus pabaiga¹¹². Kasant tranšėją 2, 1,02 metro gylyje buvo aptikta medinė šiukšlių dėžė, kurioje rasta daug įvairios paskirties radinių: keraminių puodų, ąsočių, dubenėlių, kurių du pilnesni fragmentai turi įrašus 1813 ir 1814, taip pat stiklinių butelių, buteliukų ir panašiai¹¹³. Iš viso stiklinių indų šiame uždame komplekse aptikta 21 fragmentas, iš jų 14 priskiriami stikliniams buteliams (9.1 diagr.). Radinius, rastus šioje aplinkoje, ataskaitos autorius datuoja XIX a. I ketv.–vid.¹¹⁴. Kitas uždaras kompleksas – šiukšlių duobė – rastas 0,5–0,9 m gylyje. Šiame komplekse rasta nemažai radinių – tai puodų, lėkščių ir dubenų fragmentai, taip pat 5 fragmentai stiklinių butelių (9.2 diagr.). Radiniai, anot tyrimų autoriaus, datuojami XIX amžiaus viduriu¹¹⁵. Be šiuose kompleksuose rastų stiklinių butelių fragmentų, reikėtų paminėti ir kituose kultūriniuose sluoksniuose rastus butelius, kurie bendrai datuojami nuo XVIII–XIX a.¹¹⁶. Šiame darbe ištirti 54 stiklinių butelių fragmentai.

Tomo g. 20–22 ir D. Vandens 21 tirtas objektas yra Senamiesčio šiaurės rytų pusėje. Pirminis šio sklypo užstatymas 1985 m. atliktų žvalgomųjų archeologinių tyrimų duomenimis galėjo būti tik nuo XVII a. vid., nors pirmieji ūkinės veiklos pėdsakai čia pastebimi jau nuo XVI a. II p. – XVII a. I p.¹¹⁷. Kasant pastato rūsyje šurfą 5, 0,4–0,9 m gylyje, buvo aptikta ūkinė dėžė, kurioje rasta 59 fragmentai įvairių dirbinių. 30 fragmentų priklauso stiklinių stalo indų grupei (butelių, buteliukų, stiklinių ir stikliukų duženų). Stiklinių butelių dėžėje buvo 9 fragmentai. Nors rasta jų palyginti nedaug, tačiau beveik visi fragmentai buvo ženklinti antspaudais ar reljefiniais įrašais ant juostelės (10 diagr.).

¹⁰⁹ BRAZAITIS, D. Tyrimai Sukilėlių gatvėje 12. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. Sud. G. ZABIELA. Vilnius, 2011, p. 341.

¹¹⁰ Ibid., p. 339.

¹¹¹ Pateikti duomenys remiantis D. Brazaičio asmeniniu archyvu.

¹¹² PALECKIS, E. *Šaltkalvių 2 Klaipėdoje*. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita. 1979–1980. MLIM, AS 101, Pg. 7989, Klaipėda, 1980, p. 25.

¹¹³ Ibid., p. 22.

¹¹⁴ Ibid., p. 22.

¹¹⁵ Ibid., p. 24.

¹¹⁶ Ibid. p. 23–24.

¹¹⁷ SPRAINAITIS, R. *Kastyčio 20, 22 ir D. Vandens 21 Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. 1985 m. MLIM, AS 84, Pg. 7972, Klaipėda, 1985, p.16.

Ataskaitos autorius šiukšlių dėžę datuoja XIX a. I p., tačiau pabrėžia, kad joje būta ir XVIII a. būdingos keramikos¹¹⁸. Iš viso iš šio objekto paimta ir ištirta 13 stiklinių butelių fragmentų.

Turgaus a. 21 yra Frydricho miesto pietinėje dalyje. Šioje vietoje 1979 m. atlikus archeologinės priežiūros ir fiksacijos darbus buvo aptikti du uždari kompleksai, kuriuose pasitaikė ir stiklinių butelių fragmentų. Atkarpoje 2, 0,4–0,9 m. gylyje buvo aptikta šiukšlių dėžė. Iš šio uždaro komplekso buvo surinktas nemažas kiekis įvairių stalo indų. Tai porcelianiniai, akmens masės, fajansiniai ir stikliniai dirbiniai¹¹⁹. Iš viso šioje šiukšlių dėžėje užfiksuota 64 fragmentai (t. y. bokalai, buteliukai, grafinai, indeliai, lėkštės, stiklinės, stikliukai, taurės ir vazos). Stiklinių butelių fragmentų tarp jų buvo net 24 vienetai (11.1 diagr.). Ataskaitos autorius, nurodo, kad kai kurie buteliai yra fabrikinės gamybos. Visus rastus dirbinius autorius datuoja XIX II p.–XX a. p. Anot objektą tyrusio archeologo, dauguma rastų stiklinių dirbinių pagal savo paskirtį tarnavo kaip restorano ar smuklės indai¹²⁰. Tyrimų metu 1,5–1,6 m gylyje buvo aptiktas ir medinis šulinys, kurį archeologai išvalė iki 3 m gylio¹²¹. Iš 81 fragmento įvairių šiame šulinyje rastų dirbinių, stiklinių radinių pasitaikė tik 10 vnt., iš jų 4 – butelių fragmentai. 2,1–2,2 m gylyje buvo rasta keturbriaunių butelių fragmentų, vienas jų antspauduotas (11.2 diagr.). Šiame sklype rastas šulinys, anot autoriaus, buvo įrengtas XVIII a., o užpiltas XIX a. pr.–vid.¹²² Šiame darbe iš viso ištirti 37 butelių fragmentai.

Didžiausia stiklinių butelių sankaupa uždaroje struktūroje užfiksuota 2006 m. tyrinėto objekto **Žvejų g. 4, 6** teritorijoje. Maždaug 1,5 m gylio ūkinėje duobėje buvo aptikta apie 200 stiklinių butelių fragmentų. Lyginant su kitais Klaipėdos senamiesčio objektais, Žvejų g. 4, 6 ūkinėje duobėje Nr. 5 rastų stiklinių butelių kolekcija yra pati gausiausia. Be stiklinių butelių šioje ūkinėje duobėje rasta daugybė molinių, fajansinių ir porcelianinių indų šukių, stiklinių bokalų ir taurių dalys, koalininių pypkių fragmentai, medinis žaidimų kauliukas (12 diagr.). Todėl manoma, kad XVIII a. pab.–XIX a. pr. naudota ūkinė duobė, matyt, priklausė netoliese esančiai smuklei ar užkeigos namams¹²³.

Žvejų g. 6–8a. Tyrimų vieta buvo į šiaurę – šiaurės vakarus nuo Klaipėdos pilies bastionus juosusio apsauginio vandens griovio, kuriame dabar yra įrengtas jachtų uostas¹²⁴. Kaip nurodo ataskaitos

¹¹⁸ SPRAINAITIS, R. *Kastyčio 20, 22 ir D.Vandens 21 Klaipėdoje*. ... p. 16.

¹¹⁹ PALECKIS E. *Turgaus a. Nr.21 priestatas Klaipėdoje*. Archeologinė priežiūra ir fiksacija. 1979 m. MLIM, AS 67, Pg. 7955, Klaipėda, 1979, p. 5.

¹²⁰ Ibid., p. 7.

¹²¹ Ibid., p. 4.

¹²² Ibid., p. 28.

¹²³ JAROCKIS, R. Tyrinėjimai Žvejų g. 4,6. In: *Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 2006 metais*. Sud. G. ZABIELA. Vilnius, 2007, p. 333.

¹²⁴ JAROCKIS, R. *Klaipėdos senojo miesto vietos (A170K1), Žvejų g. 6-8a*, 2006 m. archeologinių tyrimų ataskaita. MLIM, AS 390, Pg. 9914, Vilnius, 2009, p. 3.

autorius, ši vieta buvo dirbtinai suformuota XIX a. upės žemumoje, pilant gruntą, kurio nemažą dalį sudarė iš laivų iškraunamas balastas: smėlis, žvyras ir akmenys¹²⁵. Archeologinių tyrimų metu, plote 1, 1,2–1,3 m gylyje buvo aptiktos nemažos keramikos ir stiklinių butelių fragmentų (46 vienetai; taip pat rastos dvi taurės) sandėliavimo, datuojamos XVIII–XIX a. Ataskaitos autorius mano, jog į sluoksnį šie dirbiniai, matyt, pateko pilant šiukšles¹²⁶. Iš šio objekto buvo paimti ir ištirti 46 stiklinių butelių fragmentai.

Žvejų g. 10 tirtas objektas yra šiaurinėje Senamiesčio dalyje, kairiajame Danės upės krante. 2006 m čia buvo vykdomi archeologiniai tyrimai, kurių metu nustatyta, jog ši vieta buvo užstatyta nuo XVII a. vid., o apatiniai sluoksniai susiformavo užpylus čia buvusią žemą, pelkėtą vietą¹²⁷. Tyrimų metu buvo aptikti du užstatymo horizontai – XVII a. II p.–XVIII a. pr. ir XVIII a. II p. – XIX a. I p. (t. y. iki 1854 m. gaisro)¹²⁸. Ankstyvesniame horizonte stiklinių butelių aptikta tik 10 fragmentų. Penkis kartus daugiau jų surinkta vėliau datuojamame horizonte, kuriame aptikta ir uždarytų struktūrų (t. y. drenažinių statinių, ūkinių dėžių, tualetinės paskirties kubilų). Plote 4 rastos dvi medinės ūkinės paskirties dėžės, tačiau reikia pabrėžti, kad čia stiklinių dirbinių surinkta vos keli vienetai. Abi jos pagal radinius datuojamos XIX a. I p.¹²⁹. Nors ūkinėje dėžėje 2 rasta palyginti mažai stiklinių dirbinių fragmentų, tačiau visi jie susiję su stalo kultūra (rasta 1 butelio, 2 taurelių fragmentai, taip pat aptikta 6 kamščiamedžio kamščiai, austrės kriauklė, fajansinių indų šukių bei pypkių fragmentų) (13.1 diagr.). Tame pačiame plote 1,4 m. gylyje aptiktas ir medinis šulinys, kuriame rasta buitinės keramikos nuolaužų, stiklinių butelių duženų, fajanso pypkių fragmentų. Radiniai ataskaitos autorės datuojami taip pat XIX a. I p. Iš 14 šulinyje rastų stiklinių indų fragmentų 10 vienetų priskiriama stikliniams buteliams (13.2 diagr.). Reikėtų paminėti ir plote 6 aptikto fekalinio turinio kubilo radinius. Tai buitinės keramikos šukės, gyvulių kaulai, dvi monetos. Viena iš jų vario lydinio, prancūziška, Liudviko XVIII (1755–1825 m.) laikų. Kita moneta sidabrinė, Fridricho Vilhelmo II (1740–1861 m.) valdymo laikų¹³⁰. Kubile buvo aptikti ir 7 stiklinių butelių fragmentai. Iš minėtos vietos viso šiame darbe ištirta 56 stiklinių butelių fragmentai.

Žvejų g. 12 objektas yra labiausiai į vakarus nutolusi vieta, lyginant su kitais darbe tirtais objektais. Jis randasi Klaipėdos piliavietės teritorijoje, kairiajame Danės upės krante, kitapus pasukamo

¹²⁵ Ibid., p. 4.

¹²⁶ Ibid., p. 5.

¹²⁷ BRACIULIENĖ, R. *Žvejų 10 Klaipėdoje. Archeologiniai tyrimai 2006 metais*. Ataskaita, I dalis. MLIM, AS 347, Pg. 9263, Klaipėda, 2007, p. 15.

¹²⁸ Ibid., p. 14.

¹²⁹ Ibid., p. 8.

¹³⁰ Ibid., p. 13.

tilto. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos metu užfiksuoti supiltiniai sluoksniai, kurių storis siekė 2,5–3,3 m.¹³¹ Galima išskirti tris stiklinių butelių sandaupos. Ankstyviausiai susiformavęs juodos žemės sluoksnis buvo užfiksuotas perkasoje 4, 0,9–1,4 m gylyje. Iš 8 stiklinių dirbinių fragmentų – 5 priklausė stiklinių butelių grupei. Sluoksnis archeologų datuojamas XVIII a. vid.–II p. Tuo tarpu perkasoje 1, 1–1,4 m gylyje, paviršiniame pilkos žemės sluoksnyje, rasti radiniai datuojami XIX a. pirmąja puse. Iš 11 stiklinių dirbinių fragmentų 5 buvo stiklinių butelių. Daugiausiai jų aptikta permaišytame rudos žemės sluoksnyje, fiksuotame perkasoje 2, 0,6–1,5 m g. Stiklinių butelių iš viso surinkta 18 vienetų. Sluoksnis datuojamas XIX a. vid. Iš viso paimta ir ištirta 35 stiklinių butelių fragmentai.

Iš pateiktų radimviečių aprašų aiškėja, jog stiklinių butelių sandaupos didžiąja dalimi koncentruojasi supiltiniuose žemės sluoksniuose arba uždaroje struktūroje. Nurodyta archeologinė aplinka bendrai datuojama XVII–XX a. pr. Reikia pažymėti ir tai, jog uždaroje struktūroje be stiklinių butelių gausu ir kitų stalo indų fragmentų, kuriuos šiame darbe laikome kaip papildomą medžiagą paslaugų vietoms nustatyti.

¹³¹ PALECKIS E., SPRAINAITIS R. *Žvejų 12 Klaipėdoje*. Archeologinių tyrimų ir geologinių tyrimų archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita. MLIM, AS 80, Pg. 7968, Klaipėda, 1981, p. 21.

2.2. Bendroji stiklinių butelių tipologija

Siekiant susigaudyti butelių įvairovėje, kurių ne tiek forma, kiek patys jį sudarantys elementai nuolatos keitėsi, būtina juos diferencijuoti ir skirstyti į tipus. Stiklinius butelius daugiau ar mažiau tyrę autoriai, atsižvelgdami į turimą medžiagą, jos kontekstą bei išlikimą, taiko įvairias praktikas juos klasifikuojant. Mokslinėje literatūroje pateikta informacija apie stiklinius butelius kiekybiniu ir kokybiniu požiūriu yra labai skirtinga. Dažniausiai stikliniai buteliai analizuojami kitų stiklinių indų kontekste, apie juos pateikiama tik pati bendriausia informacija, nuorodos į analogijas, preliminarus datavimas ir panašiai. Kur kas mažesnė grupė tyrėjų savo darbo objektu pasirenka vien tik stiklinius butelius, generuoja stiklinių butelių tyrimo idėjas, metodiškai skirsto į tipus, potipius bei variantus, sudaro stiklinių butelių katalogus. Šiame darbe, siekiant sudaryti Klaipėdos mieste rastų stiklinių butelių tipologiją, tenka remtis skirtingų autorių tyrimų praktika ir patirtimi. Viena vertus, Klaipėdoje rastų stiklinių butelių tipologija neatsiejama nuo europinio konteksto, kita vertus ir pačioje Europoje stiklinių butelių gamyba, priklausomai nuo šalies ambicijų, meistrų ir laikotarpio, buvo labai įvairi. Todėl Klaipėdos miesto stiklinių butelių tipologija priklauso nuo tų šalių, iš kurių, manoma, stikliniai buteliai ir buvo importuojami, stiklinius butelius tyrusių autorių idėjų ir darbų.

Stikliniai buteliai į tipus dažniausiai skirstomi pagal jų originalias formas, kai kurios jų analizuojamos net atskirose studijose. Toks butelių skirstymas yra labai patogus, kita vertus chronologija, vertinant tik butelio formą, labai plati. Kai kurių formų buteliai buvo gaminami nuo pat butelių atsiradimo pradžios. Siekiant tiksliau juos datuoti, stiklinių butelių tipologija, priklausomai nuo autorių, yra sudaroma atsižvelgiant į butelių gamybinius niuansus – galvutės sandarą, atskirų ją sudarančių elementų formas ir kita. Kadangi kai kurių butelių, pagal formas, iš viso neįmanoma „sustatyti“ į konkrečias lentynėles, tenka analizuoti dekorą elementus. Tuo tarpu pagal chemines ir fizines butelių savybes stikliniai buteliai nėra klasifikuojami¹³².

Siekiant sudaryti kuo tikslesnę chronologiją skirtingi autoriai įvairiai modeliuoja ir butelių tipus. Pavyzdžiui, Antverpeno senamiestyje rastus butelius H. E. Henkes ir J. Veeckman grupuoja pagal butelio paskirtį. Išskiriamos septynios grupės, pavyzdžiui, vyno, degtinės, mineralinio vandens, medicininės paskirties butelius ir panašiai. Atskirai vyno buteliai pagal dugno, kaklelio, juostelės formą,

¹³² DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.-18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948-1973..., S. 9.

atsižvelgiant į matmenis skirstomi į dešimt skirtingų tipų¹³³. Tuo tarpu vokiečių autorė Marianne Dumitrache išskiria keturias stiklinių butelių grupes pagal puošybos elementus. Pirmajai grupei priskyrė stiklinius butelius, kurie buvo visiškai nedekoruoti prielipomis ar po briauna prilipdytomis juostelėmis, o ketvirtajai grupei buvo priskirti visi buteliai, kurie turėjo dviejų dalių galvutę – tai yra po briauna buvo priklijuota juostelė. Šie buteliai toliau pagal formą skirstomi į atskirus tipus, o pagal juostelės ar dugno formas – į atskirus potipius¹³⁴. Panašiai stiklinius butelius į tipus skirstė ir kita vokiečių tyrėja Martina Bruckschen¹³⁵. Lenkų tyrėja S. C. Kubalska visus sveikus butelius pagal formą skirstė į dvi grupes (A ir B). Grupei A priklausė visi buteliai, kurių darant tiek vertikalių, tiek horizontalių pjūvių, liemuo yra aptakus, apskritas ar ovalus. B grupei priklausė visi buteliai, kurių liemuo horizontalioje plotmėje yra apvalus, apskritas ar ovalus, o vertikaliajoje – cilindro formos¹³⁶. Kiekviena grupė skirstoma į tris tipus pagal kaklelio ir dugno dydį bei formą. E. Paleckis Klaipėdos senamiestyje rastus butelius pagal formą skirsto į tris grupes: pusrutulio, arba suspausto pusrutulio formos; cilindro formos; kvadrato ar stačiakampio formos. Tačiau keliais sakiniais aprašo tik olandiško tipo, prancūziško tipo ir modifikuotus cilindro formos butelius¹³⁷.

Nemenką indelį į stiklo butelių tyrimus ir tipologijos sudarymą yra įdėję Didžiosios Britanijos mokslininkai. R. Dumbrell savo studijoje „Antique wine bottles“ pagal charakteringas visų antspauduotų butelių formas, suskirstė juos į grupes: *Sharf and globe wine bottle*; *Onion wine bottle*; *Blader Onion wine bottle*; *Mallet wine bottle*; *Octagonal wine bottle*; *Decanter wine bottle*.¹³⁸ Kadangi visi tirti buteliai buvo datuoti pagal antspaudus, tai beliko aptarti technologinius butelių pokyčius viršutinėje ir apatinėje butelių dalyse.¹³⁹ Kiek vėliau O. Jones, išstudijavusi antspauduotų butelių matmenis bei apskaičiavusi jų tūrius, pastebėjo cilindrinų butelių kitimo tendenciją ir butelius suskirstė į keturis tipus pagal korpuso dydį: „*Beer-Style Quarts*“, „*Wine-Style Quarts*“, „*Undersized Beer-Style Quarts*“ ir „*Imperial Wine-Style Quarts*“¹⁴⁰ Autorė ištyrė sveikai išlikusius stiklinius butelius, taip pat viršutinės bei apatinės dalies fragmentus. Pagal galvutės ir dugno ar jų elementų savybes sudarė metodiką, kurią

¹³³ HENKES, H., VEECKMAN, J. Schitterende scherven. Het glas uit een afvalput op de Antwerpse Eiermarkt. In: *Berichten en Rapporten over het Antwerps Bodemonderzoek en Monumentenzorg* (3). Antwerpen, 1999, p. 11-86.

¹³⁴ DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.-18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948-1973..., S. 24.

¹³⁵ BRUCKSCHEN, M. Glasfunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit aus Braunschweig...

¹³⁶ KUBALSKA, S. C. Z banań nad XVIII-wiecznymi szklanymi naczyniami gospodarczymi. In: *AUNC. Archeologia XII. Archeologia szkła 2*. Toruń. 1987, s. 113

¹³⁷ PALECKIS, E. XVII–XIX a. Klaipėdos stiklo radiniai. In: *Vakarų baltų istorija ir kultūra I*. Klaipėda, 1992.

¹³⁸ Kadangi kai kurie terminai originalūs ir neturi atitikmenų lietuvių kalboje, jie neverčiami.

¹³⁹ DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.-18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948-1973. In: *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 19. Hrsg. Von Günter P. Fehrling. Bonn, 1990.

¹⁴⁰ JONES, O. *Cylindrical English Wine & Beer Bottles, 1735-1850: Studies in Archaeology...* p. 73-82.

galima taikyti, siekiant pažinti ir Klaipėdoje rastus stiklinius butelius. Taip pat reikėtų paminėti ir vokiečių autorės R. Glatz naudojamą grupavimo sistemą. Ši tyrėja stiklinius butelius pagal formą skirsto į keturis pogrupius: A. Išgaubtos formos buteliai ir buteliukai (vok. *Kugelflaschen und -fläschchen*); B. Išgaubtos formos buteliai su prilipdytomis detalėmis (vok. *Kugelfläschchen mit optisch geblasenen Verzierungen*); C. Cilindriniai buteliai (vok. *Zylinderflaschen*) ir D. Daugiakampiai buteliai (vok. *Mehrkantflaschen*)¹⁴¹. Kiekvienam pogrupiui išskiriami butelių tipai, kurie nustatomi tik esant sveikam buteliui ar tokiam, kurį galima dalinai atstatyti, rekonstruoti. Nustatant tipus svarbus ir atskirų dalių bei elementų, t. y. kaklelių ir dugnų – ištyrimas. Tiesa tyrėja suskirsto, aprašo bei datuoja tik kaklelius, o dugnai pateikiami tik kataloge¹⁴².

Tuo tarpu Klaipėdoje rastus stiklinius butelius, pagal korpuso formą galima suskirstyti į šešis tipus: A – išgaubtos formos buteliai; B – pusrutulio formos buteliai; C – suspausto pusrutulio formos buteliai; D – cilindro formos buteliai; E – keturbriauniai buteliai; F – daugiabriauniai buteliai. Toliau sveikus ar dalinai atstatytus butelius, atsižvelgiant į viršutinės ar apatinės dalies ypatybes (galvučių, kaklelių, dugno įspaudų formą ir kt.), galima skirstyti į potipius. Likę fragmentai, kurie neturėjo bendrų požymių su išskirtais potipiais buvo priskirti variantams. Kadangi A ir E tipų butelių nebuvo rasta sveikų, taip pat nebuvo įmanomų jų dalinai atstatyti, buvo datuoti šių tipų variantai. Tuo tarpu B ir C tipų butelių variantai – visai neišskirti. Šie buteliai buvo problematiški. Pagal fragmentišką medžiagą buvo sunku nustatyti kuris kaklelis priskiriamas kuriam dugnui, todėl pateikti tik autorės identifikuoti fragmentai.

¹⁴¹ GLATZ, R. *Hohlglasfunde der Region Biel, Zur Glasproduktion im Jura*. Bern, 1991, p. 45.

¹⁴² Ibid., 45.

2.3. Stiklinių butelių tipai Klaipėdoje

2.3.1. Tipas A

Išgaubtos formos buteliai (1 lent.) (angl. Bottle with globulare body; vok. Ballonflaschen; Flaschen mit Wandung stark gebuchtet). Šiam tipui priskiriami visi stikliniai buteliai, kurių korpuso horizontalusis pjūvis yra apskritimo formos, o vertikalioji plotmė – lašo, kriaušės ar panašios netaisyklingo apskritimo formą primenančios figūros pavidalo. Išgaubtos formos butelių galvutės visada vienos dalies. Ją sudaro tik briauna, kuri gali būti vos atlenkta – beveik tiesi, atlenkta – „trimito“ formos, taip pat atlenkta stačiu kampu – primenanti „diską“. Kaklelis kūgio ar cilindro formos, peteliai apvalūs arba nuožulnūs. Dugnas apskritimo pavidalo, padas apvalus, dugnas išgaubtas, kūgio, suapvalinto kūgio ar puslankio formos, jo viduje matosi „stiklo randas“ arba jo žymės. Stiklo masė žalsvų, gelsvų ar melsvų atspalvių, stiklas pasidengęs plonu patinos sluoksniu.

Pagal išlikusius viršutinės dalies fragmentus, galima išskirti tris A tipo variantus (1.v lent.). *1 variantas*: kaklelis kūgio formos, briauna atlenkta, „trimito“ formos, peteliai apvalūs arba nuožulnūs. *2 variantas*: kaklelis yra kūgio-cilindro formos, briauna vos atlenkta – beveik tiesi. *3 variantas*: kaklelis kūgio formos, jų būna įvairių dydžių. Šiam variantui yra būdinga stačiu kampu atlenkta, „diską“ primenanti, briauna.

Atsižvelgiant į apatinės dalies ypatybes, šiuo atveju dugno ir dugno įspaudos formas, galima išskirti ir šiam tipui būdingus apatinės dalies variantus (1.a lent.). *1 variantas*: platus, apskritos formos dugnas. Dugno įspaudas lanko arba kūgio formos, padas apvalus, dugno apačioje matyti rando, kurio stiklo liekanos pašalintos, vieta. Manoma, kad šio varianto korpusas buvo lašo formos. *2 variantas*: korpusas, sprendžiant pagal dugno išlenkimą bei įspaudos formą, yra labai išgaubtas. Dugno padas apskritas ir siauras, įspaudas gilus, suapvalinto kūgio formos. Įspaudos viduje matyti „stiklo randai“ ar jų žymės.

Tipo A paplitimas ir chronologija. Pilnai išlikusių tokių butelių Klaipėdos teritorijoje neaptikta, todėl butelio formą įmanoma atkurti tik remiantis užsienio tyrėjų darbais ir jų pateiktomis iliustracijomis. Išgaubtos (lašo, kriaušės ar apskritos) formos butelius Klaipėdoje galime pažinti tik iš labai fragmentiškos medžiagos – 22 viršutinei bei 11 apatinei dalims priskiriamų fragmentų. Šiam tipui priskiriami Klaipėdoje rasti butelių fragmentai sudaro tik 2,7 proc. visų darbe ištirtų artefaktų. Tipo A buteliai buvo rasti sklype tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų bei Pasiuntinių gatvių supiltiniame

sluoksnyje, datuotame XVII a. II p.¹⁴³. Įvertinus ir kitus šiame sluoksnyje rastus stiklinių indų fragmentus bei atsižvelgiant į vokiečių autorių datuotus atvejus¹⁴⁴, tipo A stiklinių butelių fragmentus galime datuoti XVI a. XVI–XVII a. II p. šie buteliai datuojami ir kituose Vokietijos regionuose¹⁴⁵. Manoma, kad šie gaminiai buvo atgabenti iš šiaurės Vokietijos. Kadangi šių butelių stiklas plonas ir trapus, o kaklelio viršus nesutvirtintas juostele, būtina kamščiui atlaikyti, manoma, kad butelis tarnavo kaip grafinas vynui pilstyti.

2.3.2. Tipas B

Pusrutulio formos buteliai (2 lent.) (angl. Onion wine bottles, vok. Gebauchte Flaschen). Šiam tipui priskiriami stikliniai buteliai, kurių korpusas horizontalioje plotmėje yra apskritimo formos, o vertikalus korpuso pjūvis – rutulio ar pusrutulio pavidalo. Įvertinus sveikus, dalinai atstatytus ir kitus identifikuojamus fragmentus, galima pateikti ir tipui B būdingą charakteristiką. Šių butelių kaklelis kūgio formos, galvutė dviejų dalių. Briaunos paviršius plokščias, kiek paspaustas į apačią, pakaitintas, todėl briaunos šoninis paviršius nebūtinai status. Juostelė gali būti plati ir plokščia, siaura ir plokščia arba siaura ir apvali. Kadangi galvutė formuojama rankiniu būdu, sunku išskirti konkrečius galvučių modelius. Vertinant galvutės ypatybes, tipo B butelius galima sumaišyti su C tipo buteliais. Abiejų tipų viršutinės dalies elementų apipavidalinimas kai kuriais atvejais beveik nesiskiria. Tuo tarpu tipo B apatinė dalis gali būti painiojama su tipo A apatinės dalies fragmentais. Pusrutulio formos butelių dugnas apskritimo formos, padas apvalus, dugnas daugiau ar mažiau išgaubtas, išpaudas kūgio, suapvalinto kūgio, puslankio, parabolės ar varpelio formos, išpaudo viduje matosi stiklo randas. Stiklo masė žalsvos, sodriai ar tamsiai žalios bei gelsvos spalvos. Lyginant su tipo A buteliais stiklas storesnis, tvirtesnis ir tamsesnis. Pagal sveikus ar dalinai atstatytus butelius, galima išskirti tris tipo B potipius (2.B lent.).

Potipis B.I. Šiam potipiui priskiriami buteliai, kurių korpusas rutulio pavidalo ir jis sudaro beveik pusę viso butelio aukščio. Kaklelis kūgio formos, galvutė dviejų dalių, dominuoja juostelė, kuri yra siaura ir plokščia. Briaunos paviršius plokščias, paspaustas ir pakaitintas, beveik visas šoninis paviršius

¹⁴³ SPRAINAITIS R., ŽULKUS V. *Sklypas tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje, 1989 m.* Archeologinių kasinėjimų ataskaita. MLIM, AS 10. Pg. 7898. Klaipėda, 1989, p. 12–14.

¹⁴⁴ BRAUMGARTNER, E.; KRUEGER, I. *Phönix aus Sand und Asche, Glas des Mittelalters.* München, 1988, S. 432–433; DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.–18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948–1973. In: *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 19. Hrsg. Von Günter P. Fehrling. Bonn, 1990, S. 52.

¹⁴⁵ GLATZ, R. *Hohlglasfunde der Region Biel. Zur Glasproduktion im Jura.* Bern, 1991, S. 46.

apsuktas juostele. Dugnas apskritos formos, padas apvalus, dugno įspaudas kūgio formos, jo vidinėje pusėje yra likęs stiklo randas.

Potipis B.2. Sprendžiant pagal išlikusius fragmentus, šiam potipiui yra būdingas pusrutulio pavidalo korpusas. Kaklelis ilgas ir platus – kūgio formos. Galvutė yra dviejų dalių, dominuoja juostelė, kuri yra plati ir plokščia. Juostele apsuktas beveik visas briaunos šoninis paviršius, briaunos paviršius plokščias, pakaitintas. Šiam potipiui būdingas platus dugno įspaudas, kuris gali būti varpelio ar suapvalinto kūgio formos. Įspauda viduje išlikęs stiklo randas.

Potipis B.3. Šių butelių korpusas yra pusrutulio pavidalo. Kaklelis kūgio formos, galvutė dviejų dalių, dominuoja briauna, kuri yra paspausta į apačią ir pakaitinta. Po briauna apsukta siaura, apvali juostelė. Dugno įspaudas platus, varpelio ar puslankio pavidalo. Įspauda viduje išlikęs stiklo randas.

Tipo B paplitimas ir chronologija. Pusrutulio formos butelių Klaipėdoje yra aptinkama gana dažnai. Iš viso šio tipo butelių dugnų buvo rasta 125 fragmentai. Klaipėdos senamiesčio butelių sandėliuose rasti sveiki ar dalinai atstatyti pusrutulio formos buteliai. Dažniausiai jie koncentruojasi supiltiniuose sluoksniuose, arba uždaruose struktūrose. B tipo butelių daugiau mažiau buvo aptikta visuose šiame darbe tyrinėtuose objektuose. Didžiausios jų sandėlios pasitaikė uždaruose struktūrose – Žvejų g. 4, 6 (45 fragmentai surinkti ūkinėje dėžėje), Sukilėlių g. 12 (5 fragmentai ūkinėje dėžėje), Žvejų g. 10 (2 fragmentai ūkinėje dėžėje), Šaltkalvių g. 2 (uždaruose struktūrose). Jų rasta ir sklype tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų bei Pasiuntinių gatvių, Skerdėjų g. 2, 6, 8, taip pat Sukilėlių g. 12 bei Mažosios g. 2 supiltiniuose sluoksniuose. Visos išvardintos aplinkos archeologo datuojamos XVIII a. II p.–XIX a. I puse. Tuo tarpu remiantis analogijomis pusrutulio formos buteliai yra datuojami XVII a. II p.–XVIII a. I p. ir yra kildinami iš Nyderlandų¹⁴⁶. Remiantis istoriniais duomenimis bei analogijomis, galima manyti, kad šie buteliai į Klaipėdą pateko iš Amsterdamo ar Liubeko miestų¹⁴⁷. Šio tipo buteliai buvo pirmieji stikliniai taros indai, skirti vynui brandinti, transportuoti ir serviruoti¹⁴⁸.

2.3.3 Tipas C

Suspausto pusrutulio formos buteliai (3 lent.) (ang. Bladder Onion wine bottles, vok. die Plattflaschen; „Bocksbeutel“). Šiam tipui priskiriami buteliai, kurių horizontalus pjūvis yra ovalo

¹⁴⁶ DEXEL, TH. *Gebrauchsglas. Gläser der Alltags vom Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert*. München, 1995, S. 233, fig. 280.; DUMBRELL, R., 1992. *Understanding Antique Wine Bottles...*p. 128, 136, plate 48); POSER, K. H., 1981. *Alte Trinkgläser in Schleswig-Holstein*. Neumünster., S. 86, taf. 25;

¹⁴⁷ GROTH, A. *Zegluga i handel morski Klaipėdy w latach 1664-1722*. Statystyka obrotu towarowego. Nr. 19, Seria Baltoznawcza, T.III., 1995.

¹⁴⁸ DUMBRELL, R. *Understanding Antique Wine Bottles*. Antique Collectors' Club in association with Christie's Wine Publications, Woodbridge, Suffolk, 1992.

formos, o vertikalią plotmę ovalo ar netaisyklingo ovalo formos. C kaip ir B tipo butelių kaklelis yra kūgio formos, galvutė dviejų dalių. Briaunos paviršius plokščias, kiek paspaustas į apačią, pakaitintas. Juostelė gali būti siaura ir apvali, V formos ar plati ir apvali. Šių butelių peteliai yra apvalūs arba nuolaidūs. Suspausto pusrutulio formos buteliai lengvai atpažįstami pagal apatinės dalies išlikusius fragmentus. Dugnas ovalo formos, padas apvalus, dugnas išgaubtas minimaliai, įspaudas puslankio formos, rečiau kūgio pavidalo. Įspauda viduje matosi stiklo randas. Stiklo masė žalsvos, sodriai ar tamsiai žalios spalvų. Pagal sveikus ar dalinai atstatytus butelius, galima išskirti tris tipo C potipius (3.C lent.).

Potipis C.1. Šiam potipiui priskiriami buteliai, kurių galvutėje dominuoja briauna. Briaunos paviršius plokščias, paspaustas ir pakaitintas, tuo tarpu juostelė yra apvali, siaura (žr. potipį B. 3). Šio potipio dugno įspaudas vos išgaubtas – puslankio formos. Įspauda viduje matosi stiklo randas.

Potipis C.2. Šiam potipiui yra būdinga galvutė, kurioje juostelės ir briaunos santykis yra labai panašus. Briaunos paviršius plokščias, o šoninis paviršius beveik tiesus, juostelė V formos. Potipiui C.2 būdingas žemas, puslankio formos įspaudas. Įspauda viduje išlikęs stiklo randas ar jo žymės.

Potipis C.3. Šiam potipiui yra būdinga galvutė, kurioje juostelės ir briaunos santykis yra labai panašus. Briaunos paviršius plokščias, šoninis paviršius apvalus. Juostelė plati ir apvali. Potipiui C.3 būdingas žemas, puslankio formos įspaudas. Įspauda viduje išlikęs stiklo randas ar jo žymės.

Tipo C paplitimas ir chronologija. Suspausto pusrutulio formos apatinės dalies fragmentų, palyginti su pusrutulio formos buteliais, aptikta nedaug, t. y. iš viso 25 apatinės dalies fragmentai. Tuo tarpu tipo B apatinei daliai, kaip buvo minėta aukščiau, priskiriami net 125 fragmentai. Remiantis šiais duomenimis galime daryti išvadą, kad ir viršutinės dalies fragmentų santykis turėtų būti atitinkamas. Ištyrus surinktą medžiagą išsiskyrė du archeologiniai kompleksai, kuriuose buvo galima įžvelgti šio tipo stiklinių butelių sandėlis. Didžiausia šių butelių dalis buvo surinkta iš Senamiesčio kvartalo Nr. 173 ūkinės duobės aplinkos. Šiame uždareme komplekse rasti net du sveiki C tipo buteliai, taip pat 15 atskirų dalių fragmentų. Tarp jų vyravo potipiai C.2 ir C.3. Remiantis archeologinių tyrinėjimų duomenimis radimo aplinka yra datuojama XVIII a. vid. – II p.

Kita suspausto pusrutulio formos butelių sandėlis lokalizuojama Mažojoje g. 2. Iš viso buvo identifikuoti 7 šio tipo butelių fragmentai. Visi jie datuojami XVIII a. II p. Minėtame objekte rastiems šio tipo buteliams būdingas palyginti aukštas dugno įspaudas. Čia buvo rastas ir vienas dalinai atstatytas potipio C.1 butelis.

Vienas kitas apatinės dalies ar identifikuotas viršutinei daliai priskiriamas kaklelis buvo rasti Didžiosios Vandens g. 20 ūkinėje duobėje, datuojamoje XVII–XIX a. I p., taip pat Turgaus a. 21 atkastame šulinyje, Skerdėjų g. 2, 6, 8 bei Žvejų g. 12 supiltiniuose ir sunkiai datuojamuose sluoksniuose.

Liubeke rastus šio tipo butelius M. Dumitrache datuoja XVIII a.¹⁴⁹. K. H. Poster nurodo, kad Šlezvige - Holšteine tokie buteliai yra datuojami jau XVII a., tuo tarpu XVIII a. jie jau vyravo¹⁵⁰. XVIII a. 1 deš. jis datuoja lanko formos aukštą išpaudą turinčius šio tipo butelius, rastus Meklenburge. XVIII a. 4 deš. datuojami buteliai, kurių išpaudas yra kūgio formos. XVIII a. 6 deš. jis datuoja žemą išpaudą turinčius šio tipo butelius¹⁵¹. Tokių autoriaus nurodytų apatinės dalies fragmentų yra rasta ir Klaipėdoje. Tuo tarpu Didžiojoje Britanijoje šio tipo buteliai, matyt, pasirodė ar buvo pradėti gaminti kiek vėliau. Jie žinomi nuo XVIII a. 2 deš., o jų vartojimas tęsėsi iki XVIII a. 9 deš.¹⁵². Klaipėdoje panašių į angliškus gaminius šio tipo suspausto pusrutulio formos butelius nebuvo aptikta.

2.3.4 Tipas D

Cilindro formos (cilindriniai) buteliai (4 lent.) (angl. Cylinder-shaped bottles, vok. Zylinderflaschen). Šiam tipui priskiriami visi stikliniai buteliai, kurių korpuso horizontalus pjūvis yra taisyklingo apskritimo formos, o vertikalioji butelio plotmė tiesi, taip pat, nežymiai modifikuota, lygiašonės trapecijos formos. Cilindrinių butelių galvutė – visada dviejų dalių. Vertinant atskiros galvutės briaunos ir juostelės santykį, reikėtų išskirti šiam tipui būdingus galvučių modelius: 1) dominuoja juostelė, stiklo storis ties briauna ir kakleliu beveik nesiskiria; 2) briaunos ir juostelės dydžiai panašūs, stiklo storis ties briauna kiek didesnis, nei ties kakleliu; 3) dominuoja briauna, stiklo storis ties briauna didesnis nei ties kakleliu; 4) aiškaus profilio, taisyklingų formų galvutės. D tipo butelių kaklelis cilindro, kūgio ar išgaubtos formų. Priklausomai nuo butelio korpuso dydžio šio tipo butelių kakleliai gali būti ilgi, vidutinio dydžio ar trumpi (dydžiai sąlyginiai). Cilindrinių butelių peteliai gali būti apvalūs, nuožulnūs ar ypač nuolaidūs. Šio tipo butelių korpuso pabaigą žymintis kulnas gali būti apvalus, išsikišęs ar tiesus. Dugnas, kaip ir šio tipo horizontalaus pjūvio forma – apvalus. Dugno padas gali būti kūgio, suapvalinto kūgio, puslankio, parabolės ar varpelio formų. Išpaudo viduje gali būti likę

¹⁴⁹ DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.-18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948-1973...S. 62.

¹⁵⁰ POSER, K. H. *Alte Trinkgläser, Flaschen und Gefässe*. Gebrauchsglas in und um Schleswig-Holstein. Gebonden, 1997, S. 39.

¹⁵¹ POSER, K. H. *Alte Trinkgläser, Flaschen und Gefässe*... S.67.

¹⁵² DUMBRELL, R. *Understanding Antique Wine Bottles*. Woodbridge Suffolk, 1992. p. 73.

stiklo ar smėlio randai. Pagal sveikus ar dalinai išlikusius šiam tipui būdingus stiklinius butelius, galima išskirti kelis tipo D potipius (4.1.D lent.)

Potipis D.1. Šiam potipiui priskiriami cilindro formos, platų liemenį (korpusą) turintys buteliai. Potipio D.2 butelių galvutė yra dviejų dalių, dominuoja juostelė. Kaklelis ilgas, cilindro formos. Peteliai apvalūs-statūs. Šio potipio butelių dugnas yra apskritas ir platus, kulnas išsikišęs, padas apvalus. Dugno įspaudas puslankio formos, kurio viduje yra likęs smėlio randas.

Potipis D.2. Šiam potipiui priskiriami cilindro formos, aukšta liemenį (korpusą) turintys buteliai. Tokio potipio butelių galvutė yra dviejų dalių, dominuoja juostelė. Kaklelis ilgas, kūgio-cilindro formos. Peteliai apvalūs-nuožulnūs. Šio potipio butelių dugnas yra apskritas, kulnas išsikišęs, padas apvalus. Dugno įspaudas suapvalinto kūgio formos, kurio viduje yra likęs stiklo randas.

Potipis D.3. Šiam potipiui priskiriamų butelių galvutė yra dviejų dalių, briaunos ir juostelės dydžiai panašūs. Kaklelis netaisyklingo cilindro formos. Peteliai apvalūs. Šio potipio butelių dugnas yra apskritas, kulnas išsikišęs, padas apvalus. Dugno įspaudas puslankio formos, jo viduje yra likęs smėlio randas.

Potipis D.4. Šiam potipiui priskiriamų butelių galvutė yra dviejų dalių, briaunos ir juostelės dydžiai panašūs. Kaklelis cilindro formos, platus. Peteliai apvalūs. Šio potipio butelių dugnas yra apskritas, kulnas ypač išsikišęs, padas apvalus. Dugno įspaudas puslankio formos, jo viduje yra likęs smėlio randas.

Potipis D.5. Šiam potipiui priskiriamų butelių korpusas siaurėja žemyn, galvutė dviejų dalių, briaunos ir juostelės dydžiai panašūs. Kaklelio apačia išgaubta, peteliai apvalūs. Šio potipio butelių dugnas yra apskritas, kulnas ir padas apvalūs. Dugno įspauda forma nenustatyta, įspauda viduje yra likęs smėlio rando žymės.

Potipis D.6. Šiam potipiui priskiriamų butelių korpusas cilindro formos, galvutė yra dviejų dalių, dominuoja briauna. Kaklelio vidurys išgaubtas, peteliai apvalūs. Šio potipio butelių dugnas yra apskritas, kulnas ir padas apvalūs. Dugno įspauda forma nenustatyta, įspauda viduje yra likęs stiklo rando žymės.

Potipis D.7. Šiam potipiui priskiriamų butelių korpusas lygiašonės trapecijos formos, galvutė yra dviejų dalių, dominuoja briauna (šampaninė). Kaklelio kūgio-cilindro formos, peteliai nuožulnūs. Šio potipio butelių dugnas yra apskritas, kulnas tiesus, ir padas apvalūs. Dugno įspauda forma suapvalinto kūgio, įspauda vidus „švarus“.

Potipis D.8. Šiam potipiui priskiriamų butelių korpusas yra aukštas ir ypač siauras, galvutė dviejų dalių, dominuoja briauna (šampaninė). Kaklelis cilindro formos, peteliai ypač nuožulnūs. Šio potipio butelių dugnas yra apskritas, kulnas tiesus arba apvalus, ir padas apvalūs. Dugno įspaudos forma – varpelio, įspaudos viduje gali būti likę įvairaus tipo randai.

Atsižvelgiant į viršutinės dalies ypatybes, šiuo atveju analizuojant viršutinę butelių dalį galima išskirti ir dažniausiai pasitaikančius šio tipo variantus (4.2.v lent.). *1 variantas:* kaklelis cilindro formos, dominuoja juostelė, stiklo storis ties briauna ir kakleliu beveik nesiskiria. Briauna stati ar kiek suplokštinta. Juostelė V formos, arba plokščia. *2 variantas:* kaklelis yra cilindro, kūgio ar netaisyklingo cilindro formos, juostelės dydžiai panašūs. Stiklo storis ties briauna kiek didesnis nei ties kakleliu, briauna „įsmukusi“, arba suapvalinta (pagal analogijas datuojami nuo XVIII a. 7 deš.) . *3 variantas:* kaklelis netaisyklingo cilindro formos, dominuoja briauna, stiklo storis ties briauna didesnis nei ties kakleliu, briauna nuožulni išgaubta arba plokščia, juostelė nuožulni arba plokščia (pagal analogijas datuojami XVIII a. pask. Deš. – iki 1820 m.). *4 variantas:* Kaklelis išgaubtas arba cilindro formos, galvutė taisyklingos formos (datuojami nuo 1820 m.)

Atsižvelgiant į apatinės dalies ypatybes, šiuo atveju dugno ir dugno įspaudos formas, galima išskirti ir šiam tipui būdingus apatinės dalies variantus (4.2.a lent.). *1 variantas:* Dugno kulnas tiesus, dugno padas apvalus, dugno įspaudas kūgio formos. *2 variantas:* Dugno kulnas tiesus, dugno padas apvalus, dugno įspaudas gilus, puslankio formos. *3 variantas:* Dugno kulnas tiesus, dugno padas plokščias, dugno įspaudas parabolės formos. *4 variantas:* Dugno kulnas tiesus, dugno padas apvalus, dugno įspaudas varpelio formos.

Tipo D paplitimas ir chronologija. Klaipėdos mieste šių butelių pasitaiko daugiausiai. Suskaičiuota, jog jie sudaro apie 65 proc. visų Klaipėdoje darbe ištirtų butelių. Šio tipo butelių buvo rasta visuose tirtuose objektuose ir uždaroje struktūroje, datuojamuose nuo XVIII iki XX a. Visi tipo D potipiai, pateikti priede, yra datuojami ne anksčiau XVIII a. II p. ir ne vėliau XIX a. II p. Remiantis analogijomis potipį D.1 galima būtų datuoti XVIII a. vid.¹⁵³. Potipius D.2-D4 – XVIII a. pask. dešimtmečiu iki 1820 m.¹⁵⁴. Išvardinti tipai buvo skirti vynui ir remiantis analogijomis priskiriami angliškiems buteliams. Potipiai D.5 ir D.6, kurių kakleliai yra išgaubti, yra randami XIX a. Klaipėdos archeologiniuose sluoksniuose, o užsienio tyrėjų datuojami taip pat XIX a.¹⁵⁵. XIX a. pabaiga turėtų būti datuojamas ir potipis D.7, tačiau jo paskirtis nėra aiški. Galima tik spėti, jog pagal formą tai galėjo būti

¹⁵³ JONES, O. *Cylindrical English Wine & Beer Bottles, 1735-1850: Studies in Archaeology...* p. 60, fig. 36.

¹⁵⁴ Ibid. p. 63-64.

¹⁵⁵ DUMBRELL, R. *Understanding Antique Wine Bottles...* p.149.

brendžio butelis. Taip pat cilindriniams buteliams būdingi ilgi, ploni kakleliai su plokščia juostele kaklelio viršuje (D.8). Literatūroje tokie buteliai dar vadinami šampano buteliais. Jų randama XVIII a. pab.–XIX a. pr.

2.3.5 Tipas E

Keturbriauniai buteliai (5 lent.) (angl. *Case bottles*; vok. *Vierkantflaschen*). Šiam tipui priskiriami stikliniai buteliai, kurių korpuso horizontalus pjūvis yra keturkampės formos, o vertikalioji butelio plotmė stati. Keturbriaunių butelių galvutė – vienos, rečiau dviejų dalių, kaklelis cilindro formos, siaurėjantis žemyn arba „pergnybtas“. Tokių butelių peteliai yra statūs (kitai – horizontalūs), suapvalintais kampais. Šio tipo butelių dugnas yra kvadrato arba stačiakampio formos, dugno kulnas tiesus arba apvalus, padas plokščias, įspaudas puslankio formos arba visiškai lygus, įspauda apačioje dažniausiai išlikęs stiklo randas. Pagal sveikus ar dalinai išlikusius šiam tipui būdingus stiklinius butelius, galima išskirti tris tipo E potipius (5.E lent.).

Potipis E.1. Šiam potipiui priskiriami buteliai, kurių korpuso šoninės sienelės kiek įgaubtos į vidų, briauna apvali, kaklelis trumpas, siaurėjantis žemyn. Dugnas kvadrato formos, jo kulnas apvalus. Dugno įspaudas visiškai lygus. Stiklo masė melsvai žalsvos spalvos.

Potipis E.2. Šiam potipiui priskiriami buteliai, kurių briauna apvali, kaklelis siaurėjantis žemyn. Dugnas stačiakampio formos, jo kulnas status, padas plokščias. Dugno įspaudas visiškai tiesus. Stiklo masė bespalvė.

Potipis E.3. Šiam potipiui priskiriami buteliai, kurių korpusas vertikalioje plotmėje yra tiesus, tačiau nežymiai siaurėja žemyn. Briauna apvali, kaklelis cilindro formos. Dugnas kvadratinis, tačiau dvi jo priešingos kraštinės kiek įlenktos, į vidų. Atsižvelgiant į tai korpuso horizontalioji plotmė atitinka dugno formą. Dugno kulnas tiesus, jo padas plokščias. Dugno įspaudas beveik lygus. Stiklo masė žalsvos spalvos.

Atsižvelgiant į viršutinės dalies ypatybes, šiuo atveju analizuojant galvutę, galima išskirti kelis dažniausiai pasitaikančius šio tipo variantus (5.v lent.). *1 variantas* – briauna kiek atlenkta, anga plati (plačiagurklė galvutė), kaklelis trumpas, rečiau pergnybtas. *2 variantas* – briauna tiesi, kaklelis siaurėjantis žemyn. *3 variantas* – būdinga srieginė galvutė, pagaminta iš vario ar alavo. *4 variantas* – galvutė dviejų dalių, briauna tiesi, juostelė plati, išgaubta. Kaklelis palyginti su kitais variantais ilgas, cilindro formos. *5 variantas* – galvutė dviejų dalių, beveik visas briaunos paviršius uždengtas juostele,

kuri yra apvali ir siaura, kaklelis siaurėjantis žemyn. 6 *variantas* – briauna turi snapelį, kaklelis cilindro formos.

Atsižvelgiant į apatinės dalies ypatybes, šiuo atveju dugno ir dugno įspaudos formas, galima išskirti ir šiam tipui būdingus variantus (5.a lent.). 1 *variantas* – dugnas kvadrato formos, kampai suapvalinti, kulnas apvalus, įspaudas puslankio formos. 2 *variantas* – dugnas kvadrato formos, kampai statūs, kulnas tiesus, įspaudas nežymiai išgaubtas, beveik lygus. 3 *variantas*. Dugnas stačiakampio formos, kampai statūs, kulnas tiesus, įspaudas žemas, beveik lygus.

Tipo E paplitimas ir chronologija. Pilnai išlikusių šio tipo butelių buvo ištirtas tik vienas vienetas. Dalinai atstatyti galima 2 butelius, tuo tarpu viršutinės dalies fragmentų pasitaikė 27, apatinės – 30. Remiantis statistiniais duomenimis, apskaičiuota, jog tipo E buteliai iš viso sudaro 5,7 proc. visų šiame darbe ištirtų butelių ar jų fragmentų. Tipo E butelių pasitaikė archeologinėje aplinkoje (t. y. kultūriniuose sluoksniuose, supiltiniuose sluoksniuose bei uždaruose kompleksuose), kurią bendrai archeologai datuoja XVII a. I p. – XIX a. II p. Tačiau kai kurie potipiai ar variantai turi savo chronologines ribas ir remianti analogijomis gali būti datuojami jau XVI a.

Ankstyviausi šio tipo buteliai, pažįstami iš viršutinės ar apatinės dalies fragmentų. Tai buteliai srieginėmis galvutėmis (5.v.3 lent.) bei buteliai kvadrato formos užapvalintų kampų dugnais (5.a.1 lent.). Išskirtų variantų fragmentai buvo rasti sklype tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių XVII a. II p. datuojamame supiltiniame sluoksnyje, taip pat tokių dugnų pasitaikė Didžiosios Vandens g. 20 a. XVII–XVIII a. datuotame sluoksnyje. Remiantis Liubeke rastomis analogijomis, tokius butelius galima būtų datuoti XVI–XVII a.¹⁵⁶

Buteliai plačiagurklėmis galvutėmis (5.v.1 lent.), remiantis archeologinių tyrinėjimų duomenimis, buvo rasti sklype tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių XVII a. II p. datuotame supiltame sluoksnyje. Taip pat šiems buteliams būdingi peteliai su antspaudu buvo rasti Didžiosios Vandens g. 20a. XVII–XVIII a. kultūriniame sluoksnyje, vienas kitas tokių butelių, atpažįstamų iš viršutinės dalies fragmentų, pasitaikė Skerdėjų g. 2, 6, 8 ūkinėje dėžėje (plotas Nr. 5), taip pat Žvejų g. 12 paviršiniu laikomame sluoksnyje (pastarąją aplinką sunku įvertinti chronologiškai). Plačiagurkliai buteliai siaurės Vokietijoje datuojami XVII–XVIII a. Taip pat datuojami ir buteliai kvadratiniais (5.a.2 lent) bei stačiakampio formos (5.a.3 lent.) dugnais. Jų buvo rasta sklype tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių XVII a. II p. supiltiniame sluoksnyje ir kitose aplinkose, datuojamose nuo XVII a. iki XIX a. I p. (Žvejų g. 10, Skerdėjų g. 2, 6, 8; Šaltkalvių g. 2). Matyt šiuo laikotarpiu

¹⁵⁶ DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.-18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948-1973...S. 62.

cirkuliavo ir buteliai, kurių galvutę galima būtų pavadinti tiesiabriaune (5.v.2 lent.). Toks variantas buvo rastas sklype tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių sluoksnyje, datuojamame XVIII a. II p.–XIX a. Remiantis Liubeke rastomis analogijomis, tokie buteliai datuojami XVII–XVIII a.

Taip pat XVIII a. viduriui reikėtų priskirti ir ketursienius butelius, kurie turi po briauna pridėtą juostelę (5.v.5 lent.) Tokių variantų Klaipėdoje pasitaikė keturi vienetai. Visi jie buvo aptikti XVIII–XIX a. datuotoje archeologinėje aplinkoje (Žvejų g. 4, 6, ūkinėje dėžėje; Sukilėlių g. 12; Turgaus g. 21, ūkinėje dėžėje, Skerdėjų g. 2, 6, 8, supiltiniame sluoksnyje). Vienas viršutinės dalies fragmentas tokia galvute buvo antspauduotas užrašu „LOND“, rastas Turgaus a. 21, šulinyje, įrengtame XVIII a. ir užpiltame, kaip nurodo archeologai, XIX a. Analogiškas šiam variantui butelis su antspaudu „LONDON“ vokiečių autoriaus K. Poster yra datuojamas 1740-1760 m. Taip pat nurodoma, kad šie buteliai buvo paplitę Baltijos jūros regione¹⁵⁷. Toks butelis yra užfiksuotas Louibourg'e, kur jis datuojamas 1745 m.¹⁵⁸.

XVIII a. viduriu – XIX a. pradžia datuojami siaurėjantys žemyn ketursieniai buteliai (5.E.1-E.3 lent.). Abiejų potipių buteliai ar jų fragmentai Klaipėdoje rasti daugiausiai uždaruose kompleksuose, datuojamuose XVIII a. I p. – XIX a. II p. Jų pasitaikė Turgaus a. 21, šulinyje; Žvejų g. 10 bei Tomo g. 20-22 rastose ūkinėse dėžėse, taip pat Sukilėlių g. 12. Panašūs potipiui E.1 buteliai Belgijoje datuojami 1770 m., tuo tarpu šiaurės Vokietijoje rastas analogiškas butelis datuojamas 1830 m. Kiti buteliai (potipis E.3) gali būti datuojami XIX a. I p. Šie buteliai užsienio tyrėjų yra vadinami „olandiškais džino buteliais“¹⁵⁹. Klaipėdoje rastas butelis su antspaudu, kuriame pavaizduota Dovydo žvaigždė. Tokie analogiški buteliai užsienyje yra datuojami 1830–1850 m.¹⁶⁰. XIX a. vid. galime datuoti dekoruotą stačiakampį butelį (5.E.2 lent.). Jis buvo rastas Šaltkalvių g. 2 ūkinės paskirties dėžėje, kuri yra datuojama XIX a. pirmąja puse. Čia buvo rasti dubenėliai su užrašais „1813“ ir „1814“. Identiškas dugnas buvo rastas ir XIX a. II puse datuotame sluoksnyje Turgaus a. 21. Analogiškų butelių dekoruotų panašiais motyvais buvo rasta Šlezvige-Holšteine (toks butelis datuojamas 1750 m.)¹⁶¹ bei Švedijoje (datuojami XVIII-XIX a.)¹⁶². Toje pačioje aplinkoje rastas butelio su apvalia, plačia juoste fragmentas (5.v.4 lent.). XIX a. pradžia yra datuojami ir buteliai, kurių briauna turi snapelį (5.v.6 lent.). Vienas kitas

¹⁵⁷ POSER, K. H. *Alte Trinkgläser, Flaschen und Gefässe...* Gebonden, 1997, S. 40.

¹⁵⁸ JONES, O. R.; SMITH, E. A. *Glass of the British military ca. 1755-1820*. Ottawa, 1985, p. 23.

¹⁵⁹ Elektroninis stiklo butelių katalogas, [interaktyvus], [žiūrėta 2009 05 17]. Prieiga per internetą: <<http://www.cosbert.com/bottles/CosbertCollectionDisposal2.htm>>

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ POSER, K. H. *Alte Trinkgläser, Flaschen und Gefässe*. Gebrauchsglas in und um Schleswig-Holstein... S. 65.

¹⁶² MATISKAINEN H., *Neuzeitliche Glasshütten in Schweden, Finnland und Estland...* S. 65.

fragmentas pasitaikė Žvejų g. 10 kubile 2 bei tokiu pačiu laikotarpiu datuotoje ūkinėje dėžėje Šaltkalvių g. 2. Šių butelių analogijų literatūroje nepavyko aptikti.

2.3.6 Tipas F

Daugiabriauniai buteliai (6 lent.) (angl. *Octagonal bottles*; vok. *Mehrkantflaschen*). Šiam tipui priskiriami stikliniai buteliai, kurių korpuso horizontalus pjūvis yra netaisyklingo aštuonkampio formos, o vertikalioji butelio plotmė stati. Keturbriaunių butelių galvutė paprastai būna dviejų dalių, kaklelis cilindro formos. Tokių butelių peteliai yra apvalūs, arba nuožulnūs. Šio tipo butelių dugnas yra taip pat netaisyklingo aštuoniakampio formos, dugno kulnas apvalus, padas plokščias, įspaudas puslankio formos, įspaudo apačia švari. Tarp tiriamų butelių nepasitaikė nei vieno, kuris būtų visiškai sveikas, taip pat neaptikta ir butelių, kuriuos būtų galima dalinai atstatyti. Pagal rastų fragmentų apatinės dalies ypatybes, šiuo atveju dugno formą ar korpuso įlinkius, galima apibūdinti tik šiam tipui būdingus variantus.

Tipo F paplitimas ir chronologija. Šio tipo butelių Klaipėdoje užfiksuoti tik 7 apatinės dalies fragmentai ar korpuso šukės. Trys fragmentai buvo rasti Sukilėlių g. 12. Tokių butelių buvo rasta ir ir Gdanske.¹⁶³ Tokio tipo buteliai (6.1.1 lent.) Anglijoje yra datuojami XVIII a. 8-9 deš.¹⁶⁴ Turgaus a. 21 šiukšlių dėžėje jie (6.1.2 lent.) archeologų datuojami XIX a. pabaiga–XX a. pradžia, tačiau dar neturėtų būti priskiriami fabrikinės gamybos buteliams. Literatūroje nurodoma, kad šie buteliai buvo skirti vynui¹⁶⁵.

Sudaryta butelių tipologija (7 pav.) rodo, jog ankstyviausi stikliniai buteliai Klaipėdoje yra tipo A ir turėtų būti datuojami XVI a. II p. Tuo tarpu tipo B buteliai yra datuojami XVII a. pab.–XVIII a. II p. Nors Europoje šie buteliai buvo naudojami iki XVIII a. vidurio, Klaipėdoje jų randama kartu su XVIII a. pab. datuojamais kitų tipų buteliais. Šiems buteliams giminingi tipo C buteliai turėtų būti datuojamas XVIII a. I p–vid. Kaip rodo archeologinė Klaipėdos medžiaga, tipą B ir tipą C, XVIII a. viduryje, pakeičia, tačiau visiškai jų neištumia, cilindro formos buteliai kurių Klaipėdoje randame iki pat XIX a. II p. Tuo tarpu tipo E buteliai Klaipėdoje turėtų būti datuojami pradedant XVI (?) – XVII a. Tipo E buteliai Klaipėdoje apima beveik visą tiriamą laikotarpį. Tuo tarpu tipą F iliustruoja tik keli

¹⁶³ KRUKOWSKA, O. Stemple na naczyniach szklanych z Gdańska – nowe znaleziska. In: *Sesja Pomoroznawcza*, XV. Elbląg, 2007, p. 432.

¹⁶⁴ DUMBRELL, R. *Understanding Antique Wine Bottles...* p. 89.

¹⁶⁵ Ibid. p. 89.

Klaipėdoje rasti fragmentai. Daugiabriauniai buteliai Klaipėdoje randami XIX a. archeologinėje aplinkoje. Tačiau remiantis analogijomis juos reikėtų datuoti nuo XVIII a. pab iki XIX a. pab.

STIKLINIAI BUTELIAI PREKYBOS IR PASLAUGŲ KONTEKSTE

Sekdami senosios Klaipėdos materialinės kultūros pėdsakais, galime atrasti nemažai šio miesto sąsajų ne tik su Baltijos jūros regiono šalimis, bet ir Vakarų Europos miestų kultūromis. Senųjų Klaipėdos miestiečių palikti materialūs ženklai suteikia galimybę ne tik iliustruoti turimas istorines žinias, bet ir jas papildyti naujomis įžvalgomis. Klaipėdos miestiečių gyvenamąją aplinką, būdą, aprangą ir mitybą taip pat socialinę kultūrą neabejotinai lėmė jūrinis kelias vakarų kryptimi ir atvirkščiai – ten gyvenusių žmonių mobilumas. Todėl Klaipėdos archeologinėje aplinkoje randami materialūs daiktai neretai sukelia diskusijų, ypač kilmės klausimu. Kita vertus dėl stiklinių dirbinių gamybos Klaipėdoje iš principo nebuvo diskutuojama. J. Tatoris tik užsimena, jog apie Klaipėdos stiklius yra mažai duomenų¹⁶⁶, o E. Paleckis – kad stikliniai dirbiniai, matyt, buvo importuojami¹⁶⁷. Visgi, literatūroje išnirya pavienės užuominos, sukeliančios įvairių minčių ir šiais klausimais.

G. Willoweit, rinkęs duomenis apie Klaipėdoje veikusius amatininkus ir tam reikalui peržiūrėjęs 1540 m. mokesčių registro sąrašą pateiktus duomenis, užfiksavo ir „*Glaßer*“ pavardę, kas išvertus iš vokiečių kalbos reikštų „stiklius“. Žinoma, ši pavardė, kaip ir nurodo pats autorius, nebūtinai turėjo atitikti žmogaus, turinčio šią pavardę, amato¹⁶⁸. Įdomi ir kiek intriguojanti J. Zembrickio pateikta vieno jaunuolio, išvengusio priverstinio kareivių verbavimo, istorija, kuri susijusi su XVIII a. pr. įvykiais. 1719 metų magistrato pranešime minima, jog „vienas 19-metis stikliaus pameistris, vienintelė 61 metų amžiaus tėvo atrama, viešai gatvėje prie Kulių vartų buvęs suimtas <...>, vėliau pabėgęs į Mintaują“¹⁶⁹. Įdomu ir tai, kad 1771 metais Klaipėdoje buvo įsteigtas potašo fabrikas. Jame buvo perdirbami pelenai stiklo gamybai, daromas potašas eksportui¹⁷⁰. Reikia manyti, kad klaipėdiečiai ir anksčiau vertėsi šiuo verslu, nes 1680–1681 m. kontekste yra minima, jog kartais būdavo išplukdoma ir gluosnių pelenų¹⁷¹.

Kalbant apie stiklo gamybos Klaipėdoje prielaidą, reikėtų paminėti ir to paties G. Willoweito pateiktą faktą apie XIX a. Klaipėdoje augančios industrializacijos pasekmes, kuomet buvo paleista ir stiklių gildija¹⁷². Be to istoriografijoje yra minima, jog 1862 m. Klaipėdoje gyveno devyni stikliai, penki

¹⁶⁶ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 39.

¹⁶⁷ PALECKIS, E. XVII–XIX a. Klaipėdos stiklo radiniai. In: *Vakarų baltų istorija ir kultūra I*. Klaipėda, 1992, p. 68.

¹⁶⁸ WILLOWEIT, G. *Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets. I*. Marburg/Lahn, 1969, p. 246.

¹⁶⁹ ZEMBRICKIS, J. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. T.I. Klaipėda, 2002, p. 182.

¹⁷⁰ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 279.

¹⁷¹ ZEMBRICKIS, J. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. T.I. Klaipėda, 2002, p. 131.

¹⁷² WILLOWEIT, G. *Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets. I*. Marburg/Lahn, 1969, p. 252.

pameistria ir mokiniai, o 1900 metais aštuoni stikliai, vienas pameistras ir du mokiniai¹⁷³. XIX a. I p., kaip nurodo J. Tatoris, Sukilėlių g. name Nr. 19 gyveno stiklių meistras¹⁷⁴. Taigi, ką Klaipėdoje veikė minėti stikliai ar su šiuo amatu susiję žmonės? Anot J. Tatorio, bent jau XIX a. II p.–XX a. sandūroje Klaipėdoje dirbę stikliai mokėjo stiklą šlifuoti, ėsinti, graviruoti¹⁷⁵ – tai daugiau susiję su stiklo apdorojimu, bet ne su gamyba.

Šiandien yra žinoma tik viena arčiausiai Klaipėdos netoli Švėkšnos (Šilutės raj.) veikusi stiklo manufaktūra. Kalvoje, vadinamoje „Stiklynė“, buvo vykdomi archeologiniai tyrimai, nustatyta, jog manufaktūra buvo naudojama XVII amžiuje, o be kitų stiklinių gaminių čia buvo gaminami ir plonasiai buteliai. Archeologinius tyrimus vykdę tyrėjai mano, jog iš čia [t. y. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės ir Rytų Prūsijos pasienio] stikliniai dirbiniai galėjo patekti ir į Klaipėdą¹⁷⁶. Anot, E. Paleckio, archeologinėje Klaipėdos medžiagoje panašių stiklinių gaminių aptinkama gana retai¹⁷⁷. Iš kitos pusės kol kas niekas nuodugniai netyrė ir nelygino Klaipėdos miesto ir netoli Švėkšnos veikusios manufaktūros stiklinių gaminių. Kaip bebūtų, vietinės kilmės stiklinių dirbinių klausimą dar reikėtų palikti ateičiai, kadangi apie pačią stiklo gamybą Klaipėdoje trūksta ir archeologinių duomenų.

Tuo tarpu stiklinių stalo indų, tarp kurių didelė dalis priklauso stikliniams buteliams, Klaipėdos archeologinėje aplinkoje pasitaiko gana dažnai. Remiantis archeologiniais duomenimis ir padarytu stiklinių butelių tyrimu galima daryti prielaidą, jog rastos didesnės jų sandėkos yra susijusios su XVI–XIX a. Klaipėdoje veikusiomis paslaugų vietomis, kuriose svečiai galėdavo mėgautis įvairių rūšių gėrimais. Yra žinoma, jog jau Ordino laikais svaigiųjų gėrimų Klaipėdoje netrūko. Plačiai paplitęs buvo alus ir midus, rečiau minimas vynas – „Alantwein“, „Kräuterwein“ ir „Rheinwein“¹⁷⁸. Be to, kaip nurodo G. Willoweit, XV a. I p. komtūras savo rūsyje specialiai laikė keletą puodynių, dubenų, taip pat plieninių ir alavinių taurių¹⁷⁹. Valdant Ordinui Klaipėdos krašte atsirado ir pirmosios karčiamos. XV a. pab. – XVI a. pr., kaip nurodo J. Tatoris, pagrindinis klaipėdiečių užsiėmimas buvo žvejyba, prekyba ir karčiamų laikymas, nes pagal 1475 m. privilegiją kiekvienas klaipėdietis (miesto pilietis) turėjo teisę daryti alų ir juo prekiauti¹⁸⁰. Alui, midui, vynui ir degtinei pilstyti, karčiamose tuo metu matyt buvo

¹⁷³ ZEMBRICKIS, J., *Klaipėda XIX amžiuje*. T.II. Klaipėda, 2004, p. 45; TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p.39.

¹⁷⁴ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 140-141.

¹⁷⁵ Ibid., p.39.

¹⁷⁶ STRAZDAS, K., ŽULKUS, V. *Švėkšnos XVII a. stiklo manufaktūra*. In: Muziejai ir paminklai. Nr.8. Vilnius, 1987, p. 92.

¹⁷⁷ PALECKIS, E. XVII–XIX a. Klaipėdos stiklo radiniai. In: *Vakarų baltų istorija ir kultūra I*. Klaipėda, 1992, p. 68.

¹⁷⁸ WILLOWEIT, G. *Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets. I*. Marburg/Lahn, 1969, p.78-79.

¹⁷⁹ WILLOWEIT, G. *Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets. I*. Marburg/Lahn, 1969, p.78.

¹⁸⁰ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p.242.

naudojami keraminiai ąsočiai, bokalai ar kiti stalo indai, tuo tarpu stikliniai buteliai Klaipėdoje pasirodė tik XVI amžiuje ir, matyt, buvo naudojami tik privilegijuotų karčiamininkų įkurtuose paslaugų vietose.

Tyrinėjame sklype tarp Tomo, Didžiosios Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių rastas storas supiltinis įvairių šiukšlių sluoksnis, archeologų datuojamas XVII a. II p. Supiltos šiukšlės slėpė senąją Danės vagą, kuri dar XVI a. tekėjo dabartinės Didžiosios Vandens gatvės vietoje. Nurodytame sluoksnyje tarp įvairios paskirties dirbinių, daugiausiai stalo indų, buvo aptikta nemažai stiklinių butelių ir kitokių stiklinių ar keraminių indų šukių. Ištyrus medžiagą paaiškėjo, jog kai kurių butelių fragmentus galima datuoti XVI–XVII a., tarp jų pasitaikė ir XVI a. datuojamų butelių fragmentų. Pastarieji, išgaubto korpuso buteliai (tipas A), nebuvo pritaikyti svaigiųjų gėrimų transportavimui ar laikymui. Jie greičiausiai tarnavo kaip grafinai, stalo indai, neretai minimi vaistinių aplinkoje¹⁸¹. Reikėtų paminėti ir čia rastus aštuonių vienodų butelių viršutinės dalies fragmentus. Labai tikėtina, kad į juos smuklininkas pilstė vyną ir vaišino turtingus svečius. Rastas ir ypač puošnus stiklinio butelio su ąsele viršutinės dalies fragmentas bei neįprastos formos butelio dugnas patvirtina, jog šie stikliniai indai priklausė greičiausiai netoliese veikusiai ir pakankamai turtingų miestiečių lankomai karčiamai (8 pav.)

V. Žulkus vienoje savo studijų mini, jog Tomo gatvėje, taigi visai šalia rastos butelių sandėlio, archeologinių tyrimų metu atidengtos neįprastai didelės patalpos, galėjo priklausyti apie 1550 m. čia pastatytai smuklei¹⁸². Netoliese būta ir laivų statyklos, kuri, manoma, veikė iki 1540 metų¹⁸³. Manoma, jog XVI a. viduryje, dėl seklėjančios upės, laivų statyba prie Senosios Danės buvo nutraukta¹⁸⁴. Taip pat į dabartinės Danės vagą XVI a. persikėlė ir veikęs uostas. Todėl, galima daryti prielaidą jog, upei praradus savo funkcinę reikšmę, miestiečiams buvo leista pilti į ją šiukšles. Mąstant šia linkme rastus A tipo butelius galėtumėme datuoti XVI a. II p., kas atitiktų ir vokiečių autorių pateiktų analogijų datas. Matyt ši, ar kuri kita netoliese veikusi, karčiama savo šiukšles pylė ir XVII a. Supiltiniame šiukšlių sluoksnyje aptikta ir keturbriaunių butelių fragmentų (tipas E), datuojamų XVI–XVII a. Reikėtų išskirti butelius labai plačiomis angomis, kurių paskirtis literatūroje vertinama įvairiai. Vieni autoriai mano, jog šie buteliai buvo skirti pernešti įpiltą vyną iš rūsio į pagrindinę svečių patalpą. Taip pat nurodoma, jog

¹⁸¹ DEXEL, TH. *Gebrauchsglas. Gläser der Alltags vom Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert*. München, 1995. S. 82.

¹⁸² ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda: Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*. Vilnius. 2002, p. 79.

¹⁸³ ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda: Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*. Vilnius. 2002, p. 107; MASIULIENĖ, I. Klaipėdos senamiesčio šiaurės vakarinės dalies raida XVI–XVII amžiais. In: *Lietuvos archeologija*. T. 35. Vilnius, 2009, p. 246.

¹⁸⁴ MASIULIENĖ, I. Klaipėdos senamiesčio šiaurės vakarinės dalies raida XVI–XVII amžiais.... p. 246.

tokiuose buteliuose, įmerkiant jį į šaltą vandenį, buvo vėsinaamas vynas¹⁸⁵. Keturbriauniuose buteliuose galėjo būti laikoma ir degtinė. Tokios paskirties, ypač gerai žinomi keturbriauniai buteliai srieginėmis galvutėmis. Šie, palyginti mažo formato buteliai, buvo naudojami ne tik degtinei laikyti, bet ir jai transportuoti. Buteliai srieginėmis galvutėmis užsienio archeologų yra datuojami jau nuo XVI a., tačiau paplinta XVII a. ir yra gaminami daugelio Europos šalių, tokių kaip Anglija, Bohemija, Ispanija, Švedija ar Rusija. Šie tik didesnio formato buteliai (Klaipėdoje tokių nepasitaikė) XVIII a. paplinta ir visose Europos šalyse¹⁸⁶. Remiantis analogijomis bei istoriniais duomenimis, manoma, kad supiltiniame sluoksnyje rasti buteliai į Klaipėdą pateko iš šiaurės Vokietijos miestų, su kuria Klaipėda tuo metu palaikė glaudžius prekybinius ryšius.

Visiškai kitokio stiliaus buteliai randami Klaipėdos archeologinėje aplinkoje pradedant XVII a. II p. Šiuo metu pasirodo pirmieji pusrutulio formos buteliai – aukštesni, platesni, taigi ir didesnio tūrio, tvirtesnės ir tamsesnės stiklo masės, taros indai. Pusrutulio formos buteliai (tipas B) randami labai įvairioje Klaipėdos archeologinėje aplinkoje, datuojamoje net iki XIX a. Šių butelių atsiradimas Klaipėdoje turėtų būti siejamas su Klaipėdos kaip jūrų uosto pagyvėjimu XVII a. II p.¹⁸⁷, taip pat su pokyčiais Olandijos stiklo gamybos srityje. Istoriografijoje yra minima, jog XVII a. Klaipėda su šia šalimi palaikė ryšius¹⁸⁸.

Pusrutulio formos butelių atsiradimą Klaipėdoje, matyt, galima atsekti ir iš gerai žinomo šaltinio t. y. 1664-1722 m. *Klaipėdos uosto muitų knygu*¹⁸⁹, kuriose nurodoma, kokių šalių prekybiniai laivai pasiekdavo Klaipėdos uostą, kokiomis prekėmis būdavo aprūpinti Klaipėdos miestiečiai naujaisiais laikais. A. Groth pažymėjo, jog į Klaipėdą tuo metu įvežamos prekės buvo skirtos daugiau prabangai nei kasdieniniam vartojimui. Taip pat nurodė, kad pagrindinė importuojama prekė buvo druska, be jos – kolonijinės prekės, iš kurių dominavo gėrimai ir tabakas¹⁹⁰. Gėrimai buvo atvežami dideliais kiekiais – visų pirma įvairios rūšies vynai. Nustatyta, kad per visą nurodytą laikotarpį iš 32 skirtingų uostų į Klaipėdą buvo importuota mažiausiai 15 vyno rūšių kurie įvardijami kaip: „Prancūziškas vynas“, „Ispaniškas vynas“, „Reino vynas“, „Alikante vynas“, „Römerio vynas“, „Putojantis vynas“, „Raudonas

¹⁸⁵ DEXEL, TH. *Gebrauchsglas. Gläser der Alltags vom Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert*. München, 1995. S. 79.

¹⁸⁶ Ibid., p. 82.

¹⁸⁷ GROTH, A., Klaipėdos uostas XVII–XVIII a. In: *AHUK, VIII*. Klaipėda, 2001, p. 5.

¹⁸⁸ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p.136.

¹⁸⁹ GROTH, A. *Zegluga i handel morski Klaipedy w latach 1664-1722*. Statystyka obrotu towarowego. Nr. 19, Seria Baltoznawcza, T.III., 1995.

¹⁹⁰ GROTH, A., Klaipėdos uostas XVII–XVIII a. In: *AHUK, VIII*. Klaipėda, 2001, p. 5; GLORIUS, M., 1996. Memeler Handel im späten 17. Jahrhundert anhand des Pfundzollregisters von 1676 (Schriftliche Hausarbeit im Rahmen der Ersten Staatsprüfung für das Lehramt für die Sekundarstufe II/I). St. Augustin. S. 55.

vynas“, „Muskatinis vynas“, „Petcyment vynas“, „Vermutas“, „Gabener vynas“, „Vynas de Tinte“, „Kanarietiškas vynas“ ir kita¹⁹¹. Reikia pažymėti, kad kai kurios rūšys buvo atgabentos ir buteliuose: „Raudonas vynas“ (12 butelių iš Liubeko); „Putojantis vynas“ (54 vienetai) bei „Vino de Tinte“ (50 butelių iš Amsterdamo). Kaip nurodo O. Jones, į butelius išpilstyti svaigieji gėrimai buvo transportuojami laivais ir parduodami įvairių dydžių dėžėse, pintinėse ar statinaitėse¹⁹². Kadangi vynai nurodytoje muitų knygoje buvo minimi ir tokių matų kontekste, neabejojama, kad svaigiųjų gėrimų buteliuose į Klaipėdą buvo atplukdoma ir daugiau.

XVIII a. pradžioje matyt pasirodė ir suspausto pusrutulio formos buteliai (tipas C). Šie vynui skirti buteliai prekybiniame kontekste atsiranda dėl praktinės priežasties. Juos buvo galima patogiau paimti ir transportuoti, be to buvo kompaktiškesni, lyginant su pusrutulio formos buteliais¹⁹³. Šie buteliai dažniausiai, nors ir negausiai, yra randami kartu su B tipo buteliais. Tačiau ar jie galėtų būti siejami su muitų knygoje minimais vynais, nėra aišku. Sąlyginai didelė suspausto pusrutulio formos butelių sankaupa buvo užfiksuota Senamiesčio kvartalo Nr. 173 tyrinėtoje vietoje aptiktoje ūkinės paskirties dėžėje. Tarp surinktų butelių fragmentų, buvo rastas ir butelio antspaudo fragmentas, kurio pilną užrašą pavyko nustatyti remiantis Lenkijoje rastomis analogijomis. Ant antspaudo reljefiškai buvo pavaizduota vynuogių kekė, kurios šonuose dvi „G“ raidės, antspaudo viršuje – pavaizduota karūna, o po ja – užrašas „DANZIG“. Lenkijoje rastas identiškas antspaudas datuojamas XVIII a.¹⁹⁴. Minėtoje aplinkoje surinkta ir kitokių stiklinių dirbinių, taip pat keraminių stalo indų – puodų, keptuvių, lėkščių, dubenėlių fragmentų nuolaužų, archeologų datuotų XVIII a. vid.–II puse¹⁹⁵. Manoma, kad šie indai galėjo priklausyti kur nors netoliese veikusiai karčiama. Daržų gatvėje yra minima viena XVIII a. dviaukštė karčiama su aukštu rūsiu, kuriame, kaip nurodo J. Tatoris, savininkas kiek vėliau įsirengė kepyklą. Taip pat minima, jog prie šios karčiamos veikė kėgelbanas, buvo užveistas sodas¹⁹⁶.

Kad iš Gdansko buvo atvežama stiklinių butelių, yra žinoma ir iš istorinių duomenų. Per visą 1664–1722 metų laikotarpį minimi 23 atvejai, kuomet į Klaipėdą buvo atvežti pilni ar net tušti¹⁹⁷ buteliai. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad stikliniai buteliai, greičiausiai kaip tara, pirmą kartą į

¹⁹¹ GROTH, A. *Zegluga i handel morski Klaipedy w latach 1664-1722*. Statystyka obrotu towarowego. Nr. 19, Seria Baltoznawcza, T.III., 1995.

¹⁹² JONES, O. R. *Cylindrical English wine and beer bottles 1735-1850*. Ottawa, 1986, p. 19.

¹⁹³ POSER, K. H. *Alte Trinkgläser, Flaschen und Gefässe...* S.67.

¹⁹⁴ KRUKOWSKA, O. Stemple na naczyniach szklanych z Gdańska – nowe znaleziska. In: *Sesja Pomoroznawcza*, XV. Elbląg, 2007, p. 434.

¹⁹⁵ PALECKIS, E. *Paleckis E. Klaipėdos senamiesčio kvartalas Nr.173...* p. 14.

¹⁹⁶ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 243.

¹⁹⁷ Manoma, kad stikliniai buteliai į Klaipėdą buvo gabenami ir kaip stiklinė tara. Klaipėdos muitų knygoje jie nurodomi skiltyje „butelki“, o kiekiai matuojami: dėžėmis, floriniais, pintinėmis, reichstaleriais ir vienetais.

Klaipėdą atplukdomi 1671 m. būtent iš Gdansko ir tai galėjo būti ketursieniai (tipas E) buteliai. Taip pat buteliuose, kaip nurodoma Klaipėdos muitų knygoje, importuodavo ir degtinę. Jos buvo atvežta (375 buteliai) iš Liubeko ir Kolobžego. Tuo metu degtinė buvo plačiai vartojama ne tik Klaipėdoje, bet ir kituose Prūsijos miestuose. XVII–XVIII amžių sandūroje, pvz. Braunšveigo kunigaikščiai bandė riboti ypač didelį degtinės vartojimą, nors jau XV a. žmonės buvo skatinami tiesiog nebelaikyti šio gėrimo „vaistais“. Matomai tai žmonių neįtikino¹⁹⁸. Tuo tarpu visiškai nedidelis buvo alaus importas, kadangi vietinis alus patenkino Klaipėdos gyventojų poreikius bei vietinę rinką¹⁹⁹. XVII–XVIII a. Klaipėdos karčiamose buvo daromas ir pardavinėjamas alus. Čia pat veikė bakalėjinių prekių krautuvės, užvažiuojamieji kiemai²⁰⁰. 1721 m. Senamiestyje gyveno septyniasdešimt du, o Frydricho mieste penki aludariai. Be to alaus darymo teisę gaudavo ir kitų profesijų žmonės²⁰¹.

Pusrutulio ar suspausto pusrutulio formos butelius, kurie Klaipėdos archeologinėje aplinkoje cirkuliuoja ir per visą XVIII a., ilgainiui pakeitė cilindro formos buteliai (tipas D). Istorio grafijoje nurodoma, kad cilindro forma butelių istorijoje pasirodė ne anksčiau nei XVIII a. antrame ketvirtyje²⁰². Tuo metu buvo pradėta naudoti speciali buteliui pagaminti skirta medinė arba metalinė forma, kurios pagalba buvo suformuojamas cilindro formos butelio korpusas. Tokio technologinio sprendimo nebuvo įmanoma pritaikyti jokiai kitai iki tol egzistavusiai išgaubtų butelių gamybai²⁰³. Cilindro forma buvo žymiai patogesnė sandėliuojant stiklinius vyno butelius ilgesniam laikui rūsyje, paprastai suguldant juos vieną ant kito, kai tuo tarpu išgaubtą korpusą turintiems buteliams reikėdavo specialių tam pritaikytų lentynų. Stiklinių butelių gamintojai nuolatos ieškojo „vienos išvaizdos“ butelio formulės, siekė sumažinti paties butelio asimetriją, tam išnaudodavo naujas technologines galimybes. Visa tai spartino produkcijos masto kiekybinį ir kokybinį augimą²⁰⁴. Cilindrinių butelių gamybos pradžia yra siejama su Didžiąja Britanija, pradėjo gaminti cilindro formos labai tamsaus žalio ar net juodo atspalvio stiklinius butelius, taip pat juos eksportavo visomis pasaulio kryptimis milžiniškais mastais. Klaipėdos senamiesčio stiklinių butelių sandėliai apibūdina įvairūs niuansai, skiriantys vieną butelį, kaklelio ar dugno formą nuo kitų ar atitinkamai jų elementų. Didelę šio tipo butelių gausą Klaipėdoje sąlygojo keli skirtingi faktoriai. Visų pirma cilindriniai buteliai buvo daug kompaktiškesni ir patogesni ne tik pervežti,

¹⁹⁸ WYROBISZ, A., *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*. Wyd. 8. Warszawa, 1968, p. 40.

¹⁹⁹ GROTH, A., Klaipėdos uostas XVII–XVIII a. In: *AHUK, VIII*. Klaipėda, 2001, p. 11–12.

²⁰⁰ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 242.

²⁰¹ *Ibid.*, p. 140–141.

²⁰² DUMBRELL, R. *Understanding Antique Wine Bottles...*, p. 100; JONES, O. R. *Cylindrical English wine and...*, p. 73.

²⁰³ JONES, O. R. *Cylindrical English wine and...*, p. 84.

²⁰⁴ *Ibid.*, p. 131; 73.

bet ir laikyti rūšinius vynus rūsiuose²⁰⁵. Klaipėda jau XVIII a. ir ypač šio amžiaus II p.–XIX a. I p. palaikė ypač glaudžius ryšius su Britų salomis²⁰⁶.

Įvertinus šio tipo butelius ir turimas analogijas, paaiškėjo, kad didžiąją jų dalį sudaro būtent Anglijoje gaminti buteliai. Įdomu tai, kad į šiuos butelius buvo pilstomas ne tik vynas, bet ilgainiui jis tapo patrauklus ir alaus mėgėjams. Be to, pastebėta, kad XVIII a. pabaigoje stiklinių butelių briaunai, kuri neturėjo praktinės reikšmės, buvo skiriamas ypač didelis dėmesys. Galime daryti prielaidą, jog tai siejasi su tuo metu plintančia tradicija gerti tiesiai iš butelio. Pagal rastas XVIII a. II p.–XIX a. pradžios šio tipo butelių sankaupas galima bandyti lokalizuoti ir šalia buvusias karčiamas, kuriose turėjo būti ypač jaučiama angliška kultūra. J. Tatoris mini, jog būtent šiuo laikotarpiu mieste ir priemiesčiuose atsidarė daug karčiamų.²⁰⁷

Didelis kiekis vyno butelių buvo aptiktas Žvejų g. 4, 6. Didžiąją dalį jų sudarė cilindro formos buteliai (D tipas). Tačiau šioje, kaip manoma, ūkinėje dėžėje buvo gausu ir B tipo stiklinių butelių fragmentų, kas turėtų paankstinti ir pačioje struktūroje buvusių indų datavimą. Kita vertus, pastebėta, jog Klaipėdoje pusrutulio formos buteliai (tipas B) kiek „užsitęsė“ laike. Manoma, kad stikliniai buteliai Klaipėdos karčiamose, vyninėse ar restoranuose būdavo naudojami tol, kol suduždavo. Tai patvirtina ir ypač ryškios „nusidėvėjimo žymės“, matomos ant dugno pado. Kadangi pusrutulio formos buteliuose vynas jau buvo brandinamas, butelių pagaminimo data galėjo būti ypač nutolusi nuo radimo aplinkos datavimo. Žvejų g. 4, 6 rastoje ūkinėje duobėje be stiklinių butelių buvo rasta taurių ir taurelių, stiklinių ir kitų stiklinių indų, taip pat surinkta nemažai ir kitų stalo indų, žaidimo kauliukas, pasitaikė austrių kriauklių²⁰⁸ J. Tatoris mini, jog Žvejų g. (dabar Nr. 13-15, taigi visai netoli tirtu objekto) veikė Veisono (Weisson) vyninė, rekonstruota 1923 m. Taip pat nurodoma, jog XIX a. čia buvo įsikūrusi alaus darykla ir tikriausiai karčiama. Veisono vyninėje veikė vadinamasis vyno rūsys, buvo biliardas. Šioje vietoje, kaip nurodoma, lankydavosi daugiausia vyresnio amžiaus žmonės²⁰⁹. Rasta butelių sankaupa galėjo priklausyti ir Kepėjų gatvėje (Nr. 14) iki 1854 m. gaisro veikusiam viešbučiui-restoranui „Sachsische König“.²¹⁰

Remiantis stiklinių butelių tyrimu, nustatyta, kad paslaugų vietų, susijusių su svaigiųjų gėrimų vartojimu, galėjo būti ir šiaurės vakarinėje Klaipėdos miesto dalyje. Šalia Danės upės Žvejų g. 12 ir

²⁰⁵ DUMBRELL, R. *Understanding Antique Wine Bottles...*, p. 21.

²⁰⁶ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p.198.

²⁰⁷ Ibid., 244.

²⁰⁸ JAROCKIS, R. Tyrinėjimai Žvejų g. 4,6. In: *Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 2006 metais*. Sud. G. ZABIELA. Vilnius, 2007, p. 333

²⁰⁹ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p.249.

²¹⁰ Iš asmeninio K. Demerecko archyvo.

Žvejų g. 6–8a tyrinėtuose objektuose, supiltiniuose žemės sluoksniuose buvo aptiktos palyginti didelės stiklinių butelių ir kitų stalo indų sandaupos. Lyginant abiejų šiose objektuose surinktų stiklinių butelių medžiagą, nustatyta, jog Žvejų g. 12 sandaupa, stiklinių butelių atžvilgiu – ankstyvesnė, rasta ir pusrutulio formos butelių ir turėtų būti datuojama XVIII a. II p.–XIX a. pr. Tuo tarpu Žvejų g. 6-8a daugiau rasta XIX a. būdingų vyno butelių. XVIII a. II p.–XIX a. I p. galėjo veikti ir karčiama Šaltkalvių g. 2 ribose. Archeologinių tyrimų metu atidengtos dvi ūkinės paskirties dėžės vienoje jų, rasta stiklinių butelių sandaupa. Iš nurodytos ūkinės dėžės daugiausia surinkta – cilindro formos butelių fragmentų, taip pat pasitaikė tipo B ir tipo E stiklinių butelių šukių.

D. Vandens g. 20 tyrinėto sklypo ribose, kaip rodo čia rasta medžiaga, neabejotinai turėjo veikti restoranas XIX a. Tyrimų metu rastoje ūkinėje dėžėje užfiksuota didelė gausa įvairių stalo ir kitų indų. Tarp rastų stiklinių butelių pasitaikė ir keletas pusrutulio formos butelių fragmentų. Didžioji dauguma butelių – tai cilindriniai, kaip manoma portveino buteliai išgaubtais kaklais – (potipis D.5), taip pat rasta ir laibo cilindro formos butelių (potipis D.8), vienas jų buvo su ant juostelės įspaustu reljefiniu įrašu „GRONAU $\frac{3}{4}$ Q“, todėl galima daryti prielaidą, kad vynas šiame butelyje buvo pagamintas Gronau vietovėje (Vokietija, Vestfalija) veikusiame vyno ūkyje.

Nemaža stiklinių butelių kolekcija turėtų būti priskiriama XIX a. I p. Kaip mini J. Tatoris XIX a. trečiajame dešimtmetyje, kartu su priemiesčiais, Klaipėdoje veikė šimtas aštuoniasdešimt penkios karčiamos, smuklės, užėigos namai.²¹¹ Remiantis atliktais stiklinių butelių tyrimais, būtų galima identifikuoti ir keletą šio laikotarpio paslaugų vietų, kur buvo vartojami ir svaigieji gėrimai. Literatūroje yra užsimenama, jog tuo metu karčiamų statybą mieste skatino aktyvėjanti prekyba su kitais miestais. Svarbi buvo trasa Berlynas – Peterburgas,ėjusi per Kuršių neriją ir Klaipėdą.²¹²

Žvejų g. 10 tyrinėtame objekte archeologai aptiko kelias uždaras struktūras – ūkinės dėžės, duobes, šulinį, fekalinio turinio kubilus, kuriuose surinkta ir stiklinių butelių. Daugiausiai pasitaikė cilindrinio vyno butelių, taip pat rastas džino butelio apatinės dalies fragmentas, pasitaikė ir kitų restoranui būdingų atributų – didelis kiekis pypkių, butelių kamščių, fajansinių indų šukių, taurių, rasta ir austrės geldelė. Kaip nurodo tyrimų šioje vietoje autorė, radiniai turėtų būti datuojami XIX a. p. I p.–iki 1854 m. gaisro²¹³. Šiai „sistemai“ matyt priklausė ir čia pat rasti kubilai su fekalinio tipo užpildu.

²¹¹ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 244

²¹² Ibid. p. 244.

²¹³ BRAČIULIENĖ, R. *Žvejų 10 Klaipėdoje. Archeologiniai tyrimai 2006 metais*. Ataskaita, I dalis. MLIM, AS 347, Pg. 9263, Klaipėda, 2007, p. 8.

Juose rasta monetų, keletas butelių, pypkių, laikraščio skiautė...²¹⁴. Yra žinoma, jog iki didžiojo gaisro kitoje gatvės pusėje veikė viešbutis „Zum Weissen Schwan“. Vėliau po gaisro jis buvo perstatytas ir pavadintas „Hotel de Russie“ – su tokiu užrašu tyrineto objekto paviršiniame žemės sluoksnyje buvo rastas lėkštės fragmentas²¹⁵. XX a. pr. šis viešbutis gavo „Baltisches Hof“ pavadinimą²¹⁶. Šiandien šioje vietoje veikia daugelio klaipėdiečių mėgstamas baras „Storas katinas“.

XIX a. I p., galima būtų priskirti ir stiklinių butelių sandėliuką ūkinės paskirties dėžėje, kuri buvo rasta sklypo Tomo g. 20–22 ribose. Nors nurodytame uždareme komplekse surinkta palyginti mažai ne tik stiklinių butelių fragmentų (9 vnt.), bet ir kitų radinių, panašu jog netoliese turėjo būti ir su maitinimo ar kitomis šio tipo paslaugomis susijusi vieta, kurioje buvo galima paragauti ir ypač brangių gėrimų, rūšinių vynų. Čia buvo rastas greičiausiai laibo cilindro formos butelio (tipas D) žalios spalvos kaklelis. Ant petelių užklijuotas antspaudas su užrašu „CHATEAU MARCAUX“, taip pat pavaizduota vynuogių kekė su dviem lapeliais. Tikriausiai šis fragmentas yra susijęs su Prancūzijoje jau nuo seno veikusiu vyno ūkiu „Chateau Marceaux“. Rastas ir keturbriaunis (tipas E) olandiškas džino butelis su anspaudu, kuriame pavaizduota Dovydo žvaigždė, surinkta, kaip spėjama, ir portveino butelių su reljefiniais įrašais ant juostelės.

Didelės stiklinių butelių sandėliukos užfiksuotos ir buvusiam Frydricho mieste. Vėlyviausi buteliai, tarp kurių pasitaikė ne tik cilindro formos, bet ir daugiabriaunių butelių (tipas F), rasti Turgaus a. 21 tirtame objekte. J. Tatoris mini, jog Turgaus a. gale (Nr. 23) XIX a. pirmojoje pusėje pastatytame name veikė karčiama, vadinta „Deutsches Haus“. Autorius nurodo, jog XIX a. vidurio plane šios karčiamos-viešbučio kieme yra pažymėti du šuliniai, kurie aprūpindavo karčemą, alaus daryklą ir tvartus vandeniu.²¹⁷ Stiklinių butelių sandėliukas rodo, jog paslaugų vietų buvo ir Sukilėlių g. 12 teritorijoje.

Klaipėdos mieste rastų stiklinių butelių analizė parodė, jog Klaipėdos miestiečiai, matyt nedalyvavo šių stiklinių indų, skirtų svaigiesiems gėrimams transportuoti, serviruoti ar brandinti, gamyboje, tačiau Prūsijos, vėliau Vokietijos imperijos pakraštyje egzistavusios Klaipėdos geografinė padėtis suteikė čia gyvenusiems miestiečiams galimybę iš dalies pažinti ir Vakarų Europai būdingą stalo kultūrą.

²¹⁴ BRAČIULIENĖ, R. *Žvejų 10 Klaipėdoje. Archeologiniai tyrimai 2006 metais...* p. 13.

²¹⁵ Ibid. p. 25.

²¹⁶ [interaktyvus], [žiūrėta 2012 05 10]. Prieitis per internetą: < <http://www.bork-on-line.de/Memel/mehr-lt/002064.htm> >

²¹⁷ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 245.

IŠVADOS

Stiklinių butelių tyrimas, taikant tipologinį metodą, parodė, jog jų atsiradimas ir raida XVI–XIX a. Klaipėdoje, glaudžiai siejasi su Baltijos jūros regione bei Vakarų Europoje vykusia prekyba. Šių taros indų koncentruotos radimo vietos Klaipėdoje, remiantis radimviečių atrankos bei uždarų struktūrų tyrimo metodais, parodė, jog stikliniai buteliai glaudžiai siejasi su tuo metu veikusių paslaugų vietomis ir gali būti laikomi karčiamų, smuklių, restoranų, vyninių, viešbučių ar panašių vietų indikatoriais. Šiame darbe buvo apžvelgtos ir su stikliniais buteliais susijusios dokumentavimo ir terminijos problemos, taip pat sudaryta nuosekli stiklinių butelių tyrimo metodika. Pagal nustatytus kriterijus atrinkta ir ištirta 14 Klaipėdos miesto istoriniame branduolyje tyrinėtų archeologinių paminklų ir juose rastų 1190 stiklinių butelių fragmentų, kas leido sudaryti stiklinių butelių tipologiją ir chronologiją.

1. Įvertinus stiklinių butelių fragmentus (atskirų elementų formas, ypatybes, matmenis) bei sveikus ar galimus dalinai atstatyti butelius (jų formas ir kitus technologinius niuansus) buvo išskirti 6 stiklinių butelių tipai bei jų chronologija. Išgaubto korpuso buteliai (tipas A) datuojami XVI a. II p. Pusrutulio formos buteliai (tipas B) datuojami XVII a. pab.–XVIII a. II p. Suspausto pusrutulio formos buteliai (tipas C) datuojami XVIII a. I puse – viduriu. Cilindro formos buteliai (tipas D) datuojami XVIII a. vid.–XIX a. pabaiga. Keturbriauniai buteliai (tipas E) datuojami XVI a.(?), XVII a. I p.–XIX a. pab. Daugiabriauniai buteliai (tipas F) datuojami XVIII a. pab. – XIX a. pab.
2. Nustatyta, jog A tipo buteliai atliko grafino funkciją, juose buvo patiekiamas vynas. Manoma, kad šie buteliai kartu su stalo kultūra į Klaipėdą pateko iš šiaurės Vokietijos miestų. B ir C tipų buteliuose buvo transportuojamas, brandinamas ir serviruojamas vynas. Manoma, jog klaipėdiečiai šiuos (ypač B tipą) naudodavo serviravimui tol kol butelis suduždavo. Tipo B buteliai kaip manoma į Klaipėdą pateko iš Amsterdamo, Liubeko, Gdansko, Liepojos miestų. Nustatyta, jog vienas iš C tipo butelių Klaipėdoje importuotoju buvo Gdanskas. D tipo buteliuose buvo transportuojamas vynas, vėliau ir alus. Manoma, jog didžiausia jų dalis į Klaipėdą pateko iš Didžiosios Britanijos miestų, kai kurie šio tipo potipiai, Klaipėdą galėjo pasiekti ir iš Prancūzijos. Tipo E buteliai iš pradžių buvo skirti vynui pernešti iš vienos patalpos į kitą, jį vėsinti. Kai kurie rasti buteliai skirti degtinei laikyti ir buvo vokiškos kilmės. Vėliau šio tipo buteliuose buvo laikoma ne tik degtinė, bet ir džinas bei kiti spirituoti gėrimai. Remiantis

istoriniais ir archeologiniais duomenimis šiuos butelius galime kildinti iš Kolobžego, Olandijos, Anglijos (Londono), Švedijos, Vokietijos miestų. Tuo tarpu labai mažai duomenų turime apie E tipo vynui skirtus butelius. Pagal rastus fragmentus juos galime priskirti Anglijai.

3. Ištyrus stiklinių butelių radimo vietas paaiškėjo, jog dažniausiai šie taros indai randami koncentruotai, uždaroje struktūroje arba supiltiniuose „šiukšlių“ sluoksniuose. Išanalizavus ir atskirų uždarų struktūrų turinį paaiškėjo, jog šią radimo aplinką galima būtų sieti ir su paslaugų vietomis ar jų aplinka: XVI–XVII a. galėjo veikti karčiama sklypo tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių g.; XVIII a.– Senamiesčio kvartalo nr. 173 ribose. XVIII a. pab.–XIX a. pr. – Žvejų g. 4, 6; Žvejų g. 12; Šaltkalvių g. 2; D. Vandens g. 2; XIX a. – Žvejų g. 6–8a; Žvejų g. 10; Tomo g. 20–22; Turgaus a. 21; Sukilėlių g. 12.
4. Atlikta stiklinių butelių analizė parodė, jog Klaipėdos miestiečių svaigiųjų gėrimų vartojimo kultūra, skonio ypatumai priklausė visų pirma nuo prekybos partnerių ir stiklinių butelių gamybos pokyčių Baltijos jūros regione ir Vakarų Europoje. Manoma, kad pirmieji stikliniai buteliai Klaipėdoje buvo prabangos ženklas. Tyrimas rodo, jog didžiausią įtaką klaipėdiečių skoniui ir stalo kultūrai padarė ryšiai su anglų pirkliais XVIII a. II p.– XIX a. pr.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Pagrindiniai šaltiniai

1. BRAČIULIENĖ, R. *Žvejų 10 Klaipėdoje. Archeologiniai tyrimai 2006 metais. Ataskaita, I dalis.* MLIM, AS 347, Pg. m. 9263, Klaipėda, 2007.
2. GENYS, J. *Gyvenamasis namas Mažoji g. 2 Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita.* MLIM, AS 19, Pg. m. 7907, Klaipėda, 1980.
3. JAROCKIS, R. *Klaipėdos senajo miesto vietos (A170K1), Žvejų g. 6-8a, 2006 m. archeologinių tyrimų ataskaita.* MLIM, AS 390, Pg. m. 9914, Vilnius, 2009.
4. PALECKIS, E. *Klaipėdos senamiesčio kvartalas Nr.173. Archeologiniai tyrimai.* 1981 m. MLIM, AS 90, Pg. m. 7978, Klaipėda, 1981.
5. PALECKIS, E. *Šaltkalvių 2 Klaipėdoje. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita.* 1979-1980. MLIM, AS 101, Pg. m. 7989, Klaipėda, 1980.
6. PALECKIS, E. *Turgaus a. Nr.21 priestatas Klaipėdoje. Archeologinė priežiūra ir fiksacija.* 1979 m. MLIM, AS 67, Pg. m. 7955, Klaipėda, 1979.
7. PALECKIS, E.; SPRAINAITIS, R. *Žvejų 12 Klaipėdoje. Archeologinių tyrimų ir geologinių tyrimų archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita.* MLIM, AS 80, Pg. m. 7968, Klaipėda, 1981.
8. SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senajo miesto vietos (A 1704), Skerdėjų g. 2, 6, 8 2007 m. archeologinių tyrimų ataskaita. I dalis.* MLIM, AS 356, Pg. m. 9280, Klaipėda, 2008.
9. SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senajo miesto vietos (A 1704), Skerdėjų g. 2, 6, 8 2007 m. archeologinių tyrimų ataskaita. II dalis. Radinių sąrašas.* MLIM, AS 357, Pg. m. 9281, Klaipėda, 2008.
10. SPRAINAITIS, R. *D. Vandens g-vė 20A Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita.* 1996 m. MLIM, AS 163, Pg. m. 8084, Klaipėda, 1996.
11. SPRAINAITIS, R. *D.Vandens g-vė Nr.20 Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita.* 1995 m. MLIM, AS 161, Pg. m. 8082, Klaipėda, 1995.
12. SPRAINAITIS, R. *Kastyčio 20, 22 ir D.Vandens 21 Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita* 1985 m. MLIM, AS 84, Pg. m. 7972, Klaipėda, 1985.

13. SPRAINAITIS, R.; ŽULKUS, V. *Sklypas tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje*. 1989 m. archeologinių kasinėjimų ataskaita. MLIM, AS 10, Pg. m. 7898, Klaipėda, 1990.
14. PALECKIS, E. *XVIII a. architektūros paminklas Klaipėdoje, Mažoji g. 2 (rūsioose)*. Archeologinių tyrimų ir žemės darbų archeologinės priežiūros ataskaita. MLIM, AS 22, Pg. m. 7910, Klaipėda. 1983.

Peržiūrėtos archeologinių tyrinėjimų ataskaitos, kurių duomenys panaudoti kaip statistinė medžiaga:

1. BRAČIULIENĖ, R. *Žvejų 10 Klaipėdoje. Archeologiniai tyrimai 2006 metais* ataskaita. II dalis (Žvejų 8). MLIM, AS 348, Klaipėda, 2007.
2. BRAČIULIENĖ, R. *Šaltkalvių g./Daržų g. 3/1 Klaipėdoje. Archeologijos tyrimai 2003 metais*. Ataskaita. MLIM, AS 322, Pg. m. 9906, Klaipėda 2003.
3. BRAČIULIENĖ, R. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Klaipėdoje, Jono/Kepėjų/Tiltų g. Nr. 3/16/5 ataskaita*. MLIM, AS 254, Pg. m. 8245, Klaipėda, 2000.
4. BRAČIULIENĖ, R. *Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Klaipėdoje, D. Vandens g. Nr.23-25 1998 metais ataskaita*. MLIM, AS 245, Pg. m. 8166, Klaipėda 1999.
5. BRAČIULIS, V. *I.Simonaitytės bibliotekos Klaipėdoje rekonstrukcijos žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. MLIM, AS 96, Pg. m. 7984, Klaipėda, 1992.
6. BRAZAUSKAS M. *Žvejų g. 4 A, Klaipėda. Archeologijos žvalgomųjų tyrimų 2001 m. ataskaita*. MLIM, AS 317, Pg. m. 8587, Klaipėda 2002.
7. BRAZAUSKAS, M. *Aukštoji 15/ Daržų g. 9 Klaipėda. Archeologijos žvalgomųjų tyrimų 2005 m. Ataskaita*. MLIM, AS 358, Pg. m. 9274, Klaipėda 2006.
8. GENYS, J. *Gyv. namas Klaipėdoje, Daržų g. 13. Archeologiniai tyrimai*. MLIM, AS 25, Pg. m. 7913, Klaipėda. 1981.
9. GENYS, J. *Archeologinių tyrinėjimų Klaipėdoje, Daržų 13 ataskaita*. MLIM, AS 224, Pg. m. 8145, Klaipėda, 1994.
10. GENYS, J. *Archeologinių tyrinėjimų Klaipėdoje, Sukilėlių gatvėje Nr.12 ataskaita*. MLIM, AS 220, Pg. m. 8141, Klaipėda, 1996.
11. GENYS, J. *Aukštoji 3-3a (D.Vandens 8) Klaipėdoje rūsiai. Archeologinė priežiūra ir fiksacija*. MLIM, AS 87, Pg. m. 7975, Klaipėda, 1980-1981.

12. GENYS, J. *Gyv. namas Klaipėdoje, P.Cvirkos g.20. Archeologinių tyrimų ataskaita.* MLIM, AS 238, Pg. m. 8159, Klaipėda, 1982.
13. GENYS, J. *Grižgatvio g. 4, 6. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita.* MLIM, AS 306, Pg. m. 8246, Klaipėda 1997.
14. GENYS, J. *Liaudies meno muziejus Klaipėdoje, Žvejų g. 4 -4 A. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai 1983 m.* MLIM, AS 382 Pg. m. 9665, Klaipėda, 1984.
15. GENYS, J. *Miesto raidos muziejus Klaipėdoje, Daržų 14. Archeologinių tyrinėjimų ataskaita.* MLIM, AS 27, Pg. m. 7915, Klaipėda, 1988.
16. GENYS, J. *Skveras prie Darbo gatvės. Klaipėda. Archeologiniai tyrimai.* MLIM, AS 92, Pg. m. 7980, Klaipėda, 1987.
17. GENYS, J. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Klaipėdos senamiestyje, pastate Turgaus g. 13 I-ojo etapo ataskaita.* MLIM, AS 302, Pg. m. 8525, Klaipėda, 2001.
18. GENYS, J. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Klaipėdos senamiestyje, pastato Turgaus gt. Nr. 13 II-jo etapo ataskaita.* MLIM, AS 319, Pg. m. 10036, Klaipėda, 2003.
19. JAROCKIS, R. *Klaipėda, Skerdėjų g.2, 6, 8. 2005 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita.* MLIM, AS 330. Vilnius, 2005.
20. JAROCKIS, R. *Žvejų g. 22-Teatro a. Klaipėdos m. 2006 m. archeologiniai žvalgomieji tyrimai.* MLIM, AS 361, Pg. m. 9642, Vilnius, 2009.
21. MASIULIENĖ, I. *Klaipėdos senojo miesto vietos (A1704), vandentiekio trasos šalia Pilies g., Klaipėdos m. Archeologinių tyrinėjimų 2006 m. ataskaita.* MLIM, AS 341, Pg. m. 9220, Klaipėda, 2007.
22. PALECKIS, E. *Sprainaitis R. Žvejų 12 Klaipėdoje. Archeologinių tyrimų ir geologinių tyrimų archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita.* MLIM, AS 80, Pg. m. 7968, Klaipėda, 1981.
23. PALECKIS, E. *Aukštoji 5/13 Klaipėdoje. Trasos archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita.* MLIM, AS 264, Pg. m. 8255, Klaipėda, 1978.
24. PALECKIS, E. *Daržų 8 Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių darbų ataskaita.* MLIM, AS 26, Pg. m. 7914, Klaipėda, 1985
25. PALECKIS, E. *Gyv. namai Bružės 2, Dobilų 12 Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita.* MLIM, AS 102, Pg. m. 7990, Klaipėda, 1984.
26. PALECKIS, E. *Gyvenamųjų namų kompleksas Klaipėdoje, Aukštoji 15, 17, 19. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita.* MLIM, AS 86, Pg. m. 7974, Klaipėda, 1980.

27. PALECKIS, E. *Gyvenamųjų namų kompleksas Klaipėdoje, Sukilėlių 1, 3, 5, 7 ir 9. Archeologinė priežiūra ir fiksacija*. MLIM, AS 42, Pg. m. 7930, Klaipėda, 1979-1980.
28. PALECKIS, E. *Klaipėdos Dramos teatras, žemės darbų archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita*. MLIM, AS 54, Pg. m. 7942, Klaipėda, 1984.
29. PALECKIS, E. *LIMTI Klaipėdos filialas, Klaipėdoje, Sukilėlių g.11. Žemės darbų, kasant duobę pamatams, archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita*. MLIM, AS 45, Pg. m. 7933, Klaipėda, 1984.
30. PALECKIS, E. *Sukilėlių 11 Klaipėdoje. Archeologinė priežiūra ir fiksacija. I etapas*. MLIM, AS 41, Pg. m. 7929, Klaipėda, 1979.
31. PALECKIS, E. *Sukilėlių 17 Klaipėdoje. Archeologinė priežiūra ir fiksacija*. MLIM, AS 44, Pg. m. 7932, Klaipėda, 1980-1982.
32. PALECKIS, E. *Turgaus a. 7 Klaipėdoje. Šiluminės trasos tranšėjos archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita*. MLIM, AS 69, Pg. m. 7970, Klaipėda, 1981.
33. PALECKIS, E. *Turgaus a. 3 Biliūno g.6 Klaipėdoje. Archeologinių tyrimų ataskaita*. MLIM, AS 70, Pg. m. 7958, Klaipėda, 1983.
34. PALECKIS, E. *Žulkus V. Klaipėdos m. kolūkinė turgavietė. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. MLIM, AS 65, Pg. m. 7953, Klaipėda, 1979.
35. PATKAUSKAS, S. *Aukštoji 6, 8 Klaipėdoje. Archeologinių tyrimų ataskaita*. MLIM, AS 262, Pg. m. 8253, Klaipėda, 1980.
36. SONGAILAITĖ, R. *Daržų g. 9A Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2008m. ataskaita*. MLIM, AS 388, Pg. m. 9289, Klaipėda, 2008.
37. SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senojo miesto vietos su priemiesčiais (127077), Aukštoji g. 5,9 žvalgomųjų archeologijos tyrimų 2010 m. ataskaita*. MLIM, AS 403, Pg. m. 10163, Klaipėda, 2010.
38. SPRAINAITIS, R. *Buvusi šv. Jono bažnyčia tarp Turgaus ir Pakalnės g-vių Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų I etapo ataskaita*. MLIM, AS 147, Pg. m. 8038, Klaipėda, 1995.
39. SPRAINAITIS, R. *Buvusios šv. Jono bažnyčios tarp Turgaus ir Pylimo (buv. Pakalnės) g-vių Klaipėdoje žvalgomųjų archeologinių tyrimų II etapo ataskaita*. MLIM, AS 165, Pg. m. 8086, 1995.

40. SPRAINAITIS, R. *D. Vandens g-vė 20A Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita. MLIM, AS 163, Pg. m. 8084, Klaipėda, 1996.
41. SPRAINAITIS, R. *Daržų g. 10 Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. MLIM, AS 149, Pg. m. 8040, Klaipėda, 1995.
42. SPRAINAITIS, R. *Galinio Pylimo g. nr. 16 Klaipėdoje*. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita. MLIM, AS 88, Pg. m. 7976, Klaipėda, 1994
43. SPRAINAITIS, R. *Gyvenamasis namas Teatro g. 7 Klaipėdoje*. Sklypo archeologinė priežiūra. MLIM, AS 148, Pg. m. 8039, Klaipėda, 1986.
44. SPRAINAITIS, R. *Gyvenamasis namas Teatro g. Nr.7, Klaipėdoje*. Archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita. MLIM, AS 52, Pg. m. 7940, Klaipėda, 1982.
45. SPRAINAITIS, R. *I.Simonaitytės viešoji biblioteka D.Vandens g-vėje Klaipėdoje*. Archeologinių kasinėjimų (II etapas) ataskaita. MLIM, AS 37, Pg. m. 7925, Klaipėda, 1986.
46. SPRAINAITIS, R. *I.Simonaitytės viešoji biblioteka Klaipėdoje*. Archeologinių tyrinėjimų ataskaita. I etapas. MLIM, AS 166, Pg. m. 8087, Klaipėda, 1985.
47. SPRAINAITIS, R. *Kurpių g.1 Klaipėdoje*. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita 1981 m. MLIM, AS 72, Pg. m. 7960, Klaipėda, 1981.
48. SPRAINAITIS, R. *LIMTI Klaipėdos filialas Sukilėlių 11*. Magistralinių šiluminių tinklų trasa. Archeologinė priežiūra ir fiksacija. MLIM, AS 43, Pg. m. 7931, Klaipėda, 1981–1982.
49. SPRAINAITIS, R. *Senkapio ribų nustatymas prie buv. šv. Jono bažnyčios Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. MLIM, AS 150, Pg. m. 8041, Klaipėda, 1994.
50. SPRAINAITIS, R. *Sklypas tarp Tomo, Vežėjų, D. Vandens ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje*. Archeologinių tyrimų III etapo ataskaita. MLIM, AS 15, Pg. m. 7903, Klaipėda, 1992.
51. SPRAINAITIS, R. *Sklypas tarp Tomo, Vežėjų, D. Vandens ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. MLIM, AS 18, Pg. m. 7906, Klaipėda, 1994.
52. SPRAINAITIS, R. *Tranšėjos tarp Dangės ir Turgaus g-vių Klaipėdoje žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. MLIM, AS 153, Pg. m. 8044, Klaipėda, 1995.
53. SPRAINAITIS, R. *Turgaus a. Nr.23 Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. MLIM, AS 146, Pg. m. 8034, Klaipėda, 1994.
54. ŽULKUS, V. *Aukštoji 13 b Klaipėdoje*. Archeologinių tyrimo darbų ataskaita Klaipėdos m. centrinis ryšių mazgas. MLIM, AS 263, Pg. m. 8254, Klaipėda, 1974.

55. ŽULKUS, V. *Gyv. namas Klaipėdoje, Pergalės g-vė 6 A*. Archeologinių tyrimų ataskaita. MLIM, AS 75, Pg. m. 7963, Klaipėda, 1981.
56. ŽULKUS, V. *Gyv. namo Kurpių 4 Klaipėdoje*. Archeologinių tyrimo darbų ataskaita. MLIM, AS 240, Pg. m. 8161, Vilnius, 1974.
57. ŽULKUS, V. *Gyv. Namų kompleksas Kastyčio (Tomo) 8,10,10 a Klaipėdoje*. Archeologinių tyrinėjimų ataskaita 1977 m. MLIM, AS 368, Pg. m. 9650, Klaipėda, 1978.
58. ŽULKUS, V. *Grįžgatvio 3 Klaipėdoje 1975 m. archeologinių tyrimo darbų ataskaita*. MLIM, AS 256, Pg. m. 8247, Vilnius, 1976.
59. ŽULKUS, V. *Klaipėdos dramos teatras*. Priešprojektiniai darbai. Archeologinių tyrimo darbų ataskaita 1975 m. ir 1976 m. MLIM, AS 268, Pg. m. 8259, Klaipėda, 1976.
60. ŽULKUS, V. *Klaipėdos m. VK Liaudies švietimo skyriaus metodinio kabineto rekonstrukcija. P. Cvirkos 33, 35*. Sklypo archeologiniai tyrimai. MLIM, AS 59, Pg. m. 7947, Klaipėda, 1981.
61. ŽULKUS, V. *Pastatai Žvejų gatvėje 8, 8A, Klaipėdoje*. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. MLIM, AS 82, Pg. m. 7970, Klaipėda, 1988.
62. ŽULKUS, V. *Pergalės 26 Klaipėdoje*. Archeologinių tyrimo darbų ataskaita. Klaipėdos m. butų ūkio valdyba. MLIM, AS 278, Pg. m. 8269, Vilnius, 1974.
63. ŽULKUS, V. *Pergalės g-vė Nr.14 Klaipėdoje*. Archeologinė priežiūra ir fiksacija. MLIM, AS 77, Pg. m. 7965, Klaipėda, 1982-1983.
64. ŽULKUS, V. *Skveras prie Žvejų gatvės Klaipėdoje. 1975 m. archeologinių tyrimo darbų ataskaita*. MLIM, AS 78, Pg. m. 7966, Vilnius, 1976.
65. ŽULKUS, V. *Šiluminė trasa Pergalės g. Nr. 3, Klaipėdoje*. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos 1976 m. ataskaita. MLIM, AS 383, Pg. m. 9666, Klaipėda, 1976.
66. ŽULKUS, V. *Turgaus g-vė nr. 35, vaikų darželis nr. 1 (Perkasos)*. 1972 m. Aiškinamasis raštas archeologinių darbų. MLIM, AS 206 a, Pg. m. 8127, Klaipėda, 1972.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. BAUMGARTNER, E.; KRUEGER, I. *Phönix aus Sand und Asche, Glas des Mittelalters*. München, 1988.
2. BERGE, D. L. 1980, Simpson Springs Station, Historical Archaeology in Western Utah, 1974-1975. Cultural Resource Series No. 6. Bureau of Land Management, Utah State Office, Salt Lake City, 1980.
3. BEZBORODOV, M. A. *Chemie und Technologie der antiken und mittelelalterlichen Gläser*. Mainz, 1975.
4. BRAZAITIS, D. Tyrimai Sukilėlių gatvėje 12. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. Sud. G. ZABIELA. Vilnius, 2011, p. 339–341.
5. BRUCKSCHEN, M. Glasfunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit aus Braunschweig. Bedeutung, Verwendung und Technologie von Hohlglas in Norddeutschland. In: *Materialhefte zur Ur- und Frühgeschichte Niedersachsens*. Bd. 33. Hrsg. von Niedersächsischen Landesamt für Denkmalpflege durch Henning Hassmann. Rahden/Westf., 2004.
6. DEXEL, TH. *Gebrauchsglas. Gläser der Alltags vom Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert*. München, 1995.
7. DUMBRELL, R. *Understanding Antique Wine Bottles*. Antique Collectors' Club in association with Christie's Wine Publications, Woodbridge, Suffolk, 1992.
8. DUMITRACHE, M. Glasfunde des 13.-18. Jahrhunderts aus Lübecker Innenstadt Grabungen 1948-1973. In: *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 19. Hrsg. Von Günter P. Fehrling. Bonn, 1990.
9. FALK, A., HAMMEL, R. Möglichkeiten einer interdisziplinären Auswertung der Archäologischen und schriftlichen Quellen. In: *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, 10. Bonn. 1987.
10. FEHRLING, G. *Einführung in die Archäologie des Mittelalters*. Darmstadt. 1992.
11. GLATZ, R. *Hohlglasfunde der Region Biel, Zur Glasproduktion im Jura*. Bern, 1991.
12. GLORIUS, M. Memeler Handel im späten 17. Jahrhundert anhand des Pfundzollregisters von 1676 (Schriftliche Hausarbeit im Rahmen der Ersten Staatsprüfung für das Lehramt für die Sekundarstufe II/I). St. Augustin. 1996.

13. GOŁĘBIEWSKI, A. Mittelalterliche und Neuzeitliche Glaserzeugnisse von Ausgewählten Fundstätten Nordpolens. In: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*. Hrsg. von Janssen, W., Steuer, H., Binding, G. Rheinland Verlag GmbH-Köln, 1993, S. 37–50.
14. GROTH, A. *Zegluga i handel morski Klaipėdy w latach 1664-1722*. Statystyka obrotu towarowego. Nr. 19, Seria Baltoznawcza, T.III., 1995.
15. GROTH, A., Klaipėdos uostas XVII–XVIII a. In: *AHUK, VIII*. Klaipėda, 2001, s. 5–16.
16. HENKES, H., VEECKMAN, J. Schitterende scherven. Het glas uit een afvalput op de Antwerpse Eiermarkt. In: *Berichten en Rapporten over het Antwerps Bodemonderzoek en Monumentenzorg (3)*. Antwerpen, 1999, S. 11-86.
17. HODDER, I. *Praeities skaitymas*. Vilnius, 2000.
18. JAROCKIS, R. Tyrinėjimai Žvejų g. 4,6. In: *Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 2006 metais*. Sud. G. ZABIELA. Vilnius, 2007, p. 332–334.
19. JONES, O. *Cylindrical English Wine & Beer Bottles, 1735-1850: Studies in Archaeology Architecture and History*. Ottawa, Ontario: Research Publications, Environment Canada, 1986.
20. JONES, O. R.; SMITH, E. A. *Glass of the British military ca. 1755-1820*. Ottawa, 1985.
21. JONES, O.; SULLIVAN, C. *The Parks Canada Glass Glossary for the Description of Containers, Tableware, Flat Glass, and Closures*. Ottawa, Ont: National Historic Parks and Sites, Canadian Parks Service, Environment Canada, 1989.
22. KIPFER, B.A. *Dictionary of artifacts*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007.
23. KOCH, J. Glasproduktion in Dänemark bis zum Ende des 17. Jahrhunderts. In: *Glashütten im Gespräch. Berichte und Materialien vom 2 Internationalen Symposium zur archäologischen Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glashütten Europas*. Hrgb. STEPPUHN P., Lübeck, 2003, 114–121.
24. KRUKOWSKA, O. Stemple na naczyniach szklanych z Gdańska – nowe znaleziska. In: *Sesja Pomoroznawcza, XV*. Elbląg, 2007, 298–436.
25. KUBALSKA, S. C. Z banań nad XVIII-wiecznymi szklanymi naczyniami gospodarczymi. In: *AUNC. Archeologia XII. Archeologia szkła 2*. Toruń. 1987, s. 111-121.
26. KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos viduramžių archeologija*. Vilnius, 2005.
27. KUNCIENE, O. IX–XIII a. stiklo karoliai Lietuvoje. In: *Lietuvos archeologija*. T.2. Vilnius, 1981, 79–92.
28. LAUŽIKAS, R. Archeologija kaip komunikacija. In: *Lietuvos archeologija*. 2007, t.32, p.31–50.

29. LINDSEY, B. *A Primer on Mouth-Blown Bottle Finishing Methods with an Emphasis on "Applied" vs. "Tooled" Finish Manufacturing*, 2010 [interaktyvus], [žiūrėta 2011 04 28] Prieitis per internetą < <http://www.sha.org/bottle/pdf/finishingtoucharticle.pdf> >.
30. MASIULIENĖ, I. Klaipėdos senamiesčio šiaurės vakarinės dalies raida XVI–XVII amžiais. In: *Lietuvos archeologija*. T. 35. Vilnius, 2009, p. 241–258.
31. MATISKAINEN H., Neutzeitliche Glasshütten in Schweden, Finnland und Estland. In: *Glashütten im Gespräch. Berichte und Materialien vom 2 Internationalen Symposium zur archäologischen Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glashütten Europas*. Hrgb. STEPPUHN P., Lübeck, 2003, 122–128.
32. PALECKIS, E. XVII–XIX a. Klaipėdos stiklo radiniai. In: *Vakarų baltų istorija ir kultūra I*. Klaipėda, 1992, p. 68–80.
33. POSER, K. H. *Alte Trinkgläser, Flaschen und Gefäße*. Gebrauchsglas in und um Schleswig-Holstein. Gebonden, 1997.
34. RADEMACHER, F. *Die Deutschen Gläser des mittelalters*. Berlin, 1963.
35. ŠIMKUTĖ, I. *XVI–XIX amžių Klaipėdos senamiesčio stiklo buteliai*. Bakalauro baigiamasis darbas (rankraštis). Klaipėda, 2009.
36. ŠIMKUTĖ, I., *Stiklo butelių tyrimai (Žvejų g. 4, 6, Klaipėdoje)*. Kursinis darbas (rankraštis). Klaipėda, 2008.
37. STEPPUHN, P. unter Mitarbeit von Ingrid Berg. *Waldhütten im Taunus: Geschichte – Archäologie – Produkte*. Hrsg. von P. JANISCH. Freilichtmuseum Hessenpark GmbH, 2006.
38. STRAZDAS, K. *Lietuvos stiklas, nuo seniausių laikų iki 1940 metų*. Vilnius, 1992.
39. STRAZDAS, K. *Stiklo ir jo gaminių cheminė technologija*. Kaunas, 1998.
40. STRAZDAS, K. *Stiklo technologija*. Vilnius, 1978.
41. STRAZDAS, K., ŽULKUS, V. Švėkšnos XVII a. stiklo manufaktūra. In: *Muziejai ir paminklai*. Nr.8. Vilnius, 1987.
42. TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994.
43. WEIß, G. *Ullstein Gläserbuch. Eine Kultur- und Technikgeschichte des Glases*. Wien, 1968.
44. WHITE, J. R., Bottle Nomenclature. A Glossary of Landmark Terminology for the Archaeologist. In: *Historical Archaeology*, 1978, t. 12, p.58–67.
45. WILLOWEIT, G. *Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets. I*. Marburg/Lahn, 1969.
46. WYROBISZ, A., *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*. Wyd. 8. Warszawa, 1968.

47. ZEMBRICKIS, J. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. T.I. Klaipėda, 2002.
48. ZEMBRICKIS, J., *Klaipėda XIX amžiuje*. T.II. Klaipėda, 2004, p. 45;
49. ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda: Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*. Vilnius. 2002.
50. АНЦЕТТИ, А. Г.; НЕСТЕРЕНКО М. А. *Изготовление художественного стекла*. Москва, 1987.
51. СТРАЗДАС, К. Некоторые аспекты производства литовского стекла до XVIII века. In: *Из истории естествознания и техники Прибалтики (Научно-технические идеи в Прибалтике)*. Вильнюс, 1980, с. 47-64.

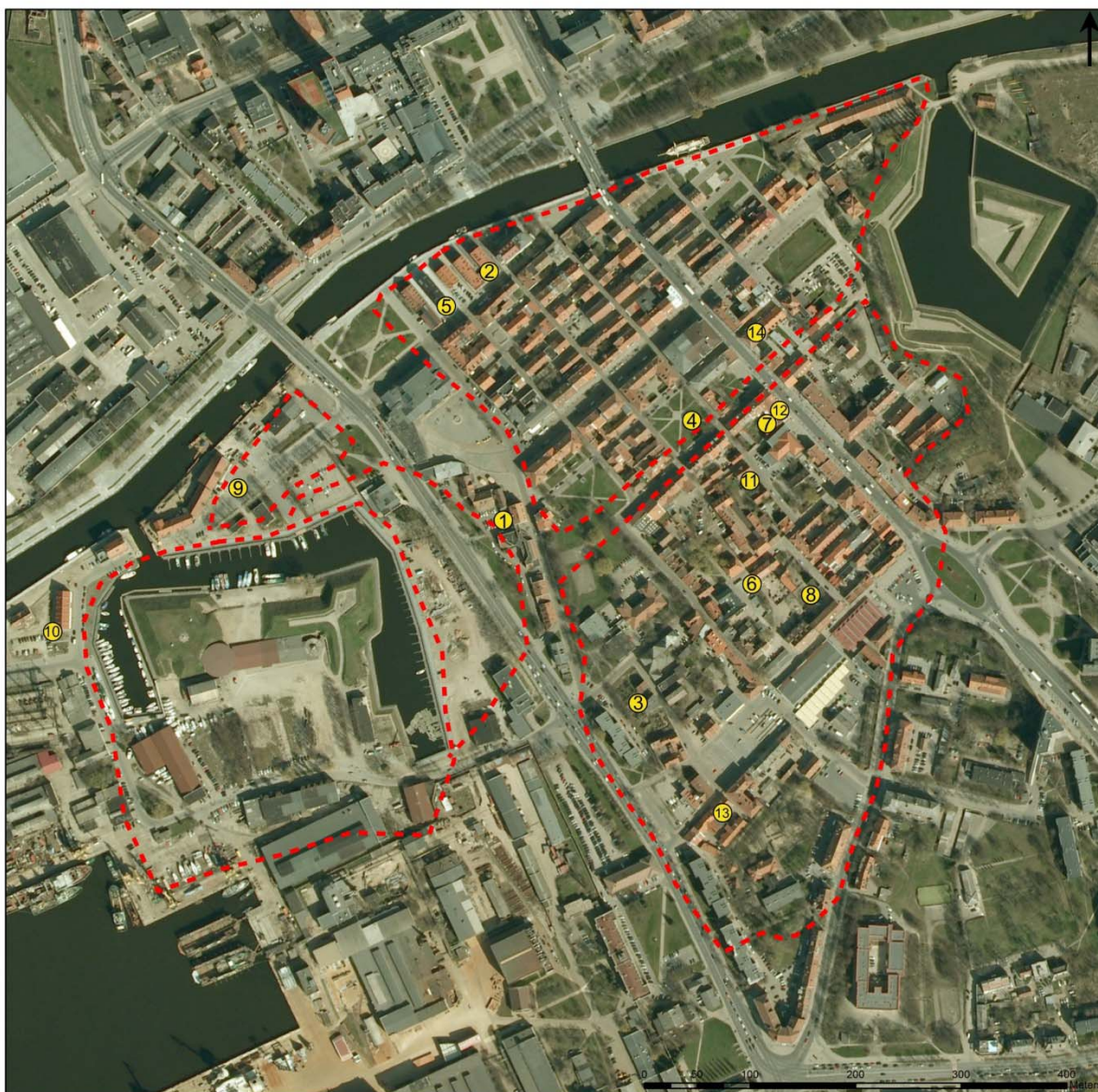
Internetinės nuorodos:

1. Didysis lietuvių kalbos žodynas, [interaktyvus], [žiūrėta 2012 03 15]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm>.
2. Elektroninis stiklo butelių katalogas, [interaktyvus], [žiūrėta 2009 05 17].
< <http://www.cosbert.com/bottles/CosbertCollectionDisposal2.htm>>
3. Leksika kilmės atžvilgiu [interaktyvus], [žiūrėta 2012 04 25]. Prieitis per internetą: http://ualgiman.dtiltas.lt/leksika_kilmes_atzvilgiu.html.

Santrumpos:

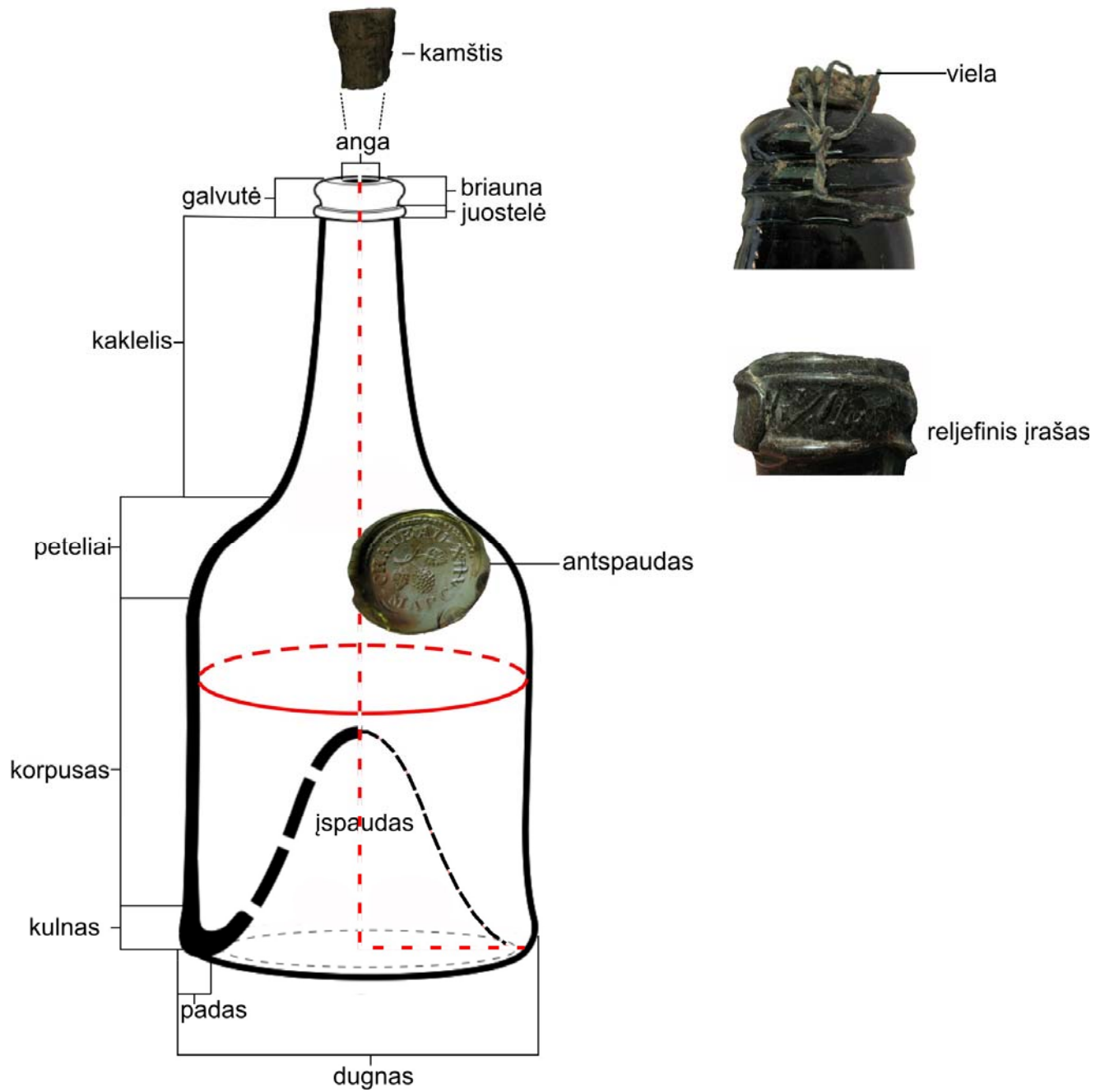
AS – Archeologijos skyrius
ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje
AUNC – Acta universitatis Nicolai Copernici
LSAK – Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte
MLIM – Mažosios Lietuvos istorijos muziejus
Pg. m. – Pagalbinė medžiaga

PRIEDAI

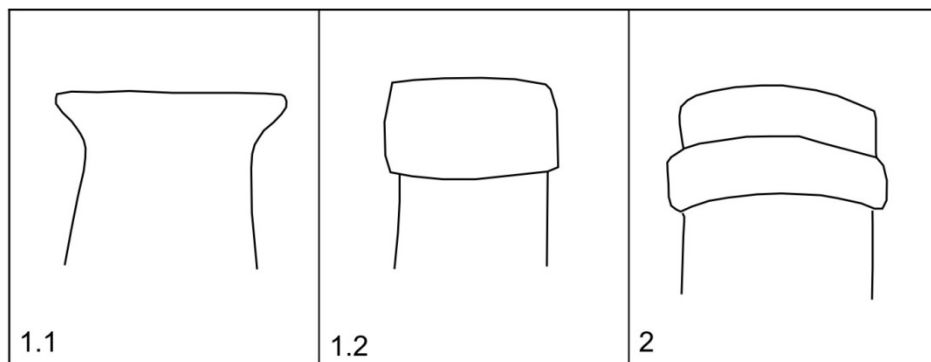

- Iširtų stiklinių butelių radimvietės Klaipėdoje: **1.** Sukilėlių g. 12 (2010), **2.** Žvejų g. 4, 6 (2006); **3.** Skerdėjų g. 2, 6, 8 (AS-356, 357); **4.** Sklypas tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių g. (AS-10); **5.** Žvejų g. 10 (AS-347); **6.** Senamiesčio kvartalas Nr. 173 (AS-90); **7.** D. Vandens g. 20 (AS-161); **8.** Šaltkalvių g. 2 (AS-101); **9.** Žvejų g. 6-8a (AS-390); **10.** Žvejų g. 12 (AS-80); **11.** Mažoji g. 2 (AS-19, 20); **12.** D. Vandens g. 20a (AS-163); **13.** Turgaus a. 21 (AS-67); **14.** Tomo g. 20-22 ir D. Vandens 21 (AS-84)

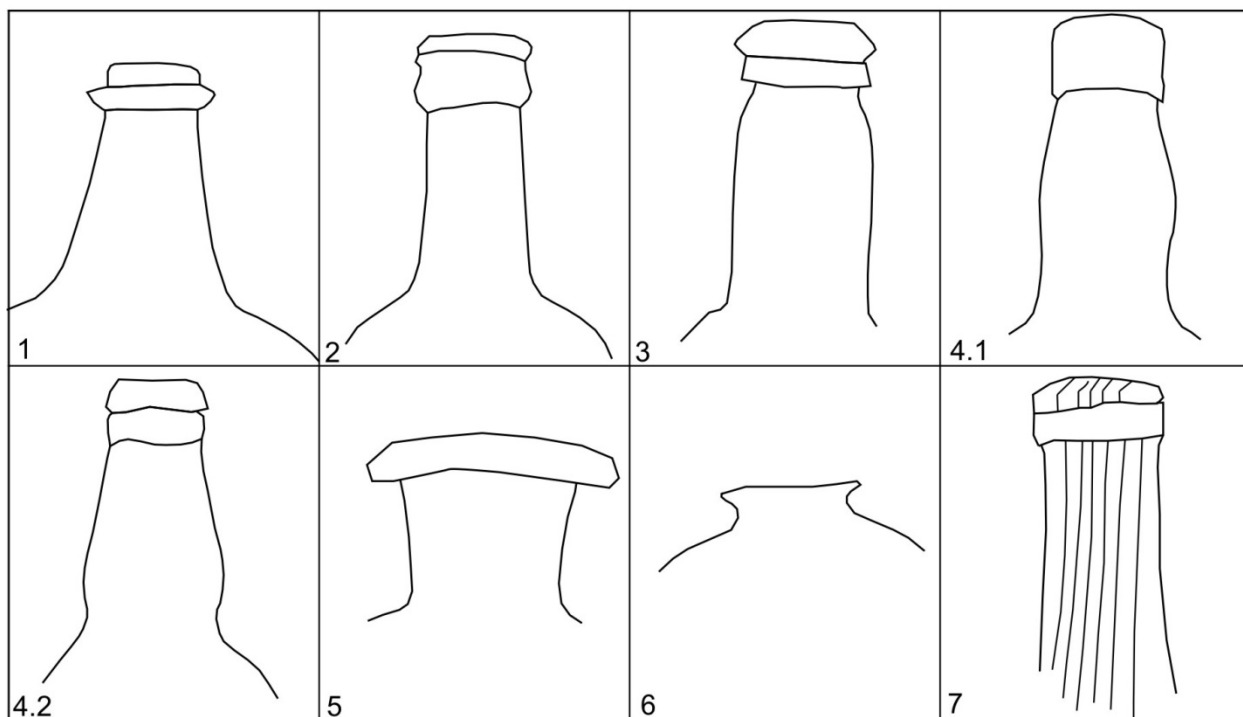
1 pav. Atrinktos ir ištirtos stiklinių butelių radimvietės Klaipėdoje.

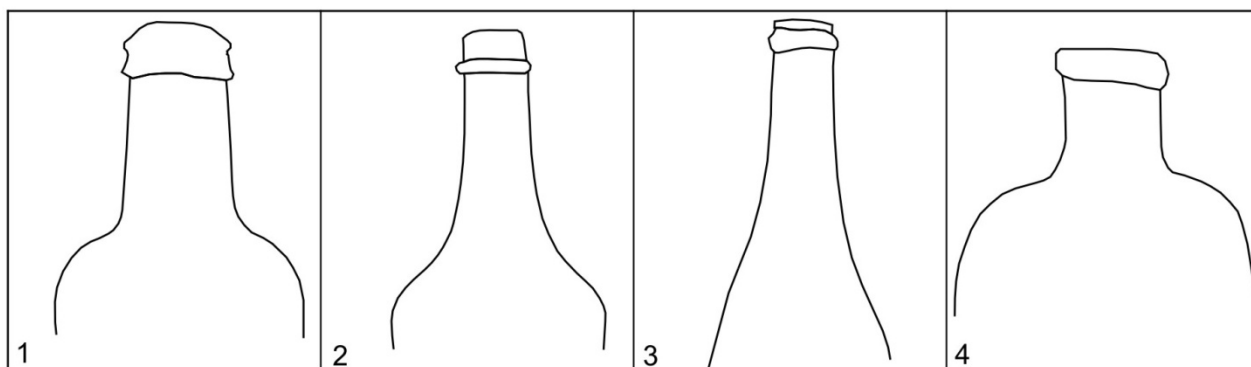
2 pav. Butelio sandara (dalys, elementai, detalės) ir terminai.

a. Galvučių tipai

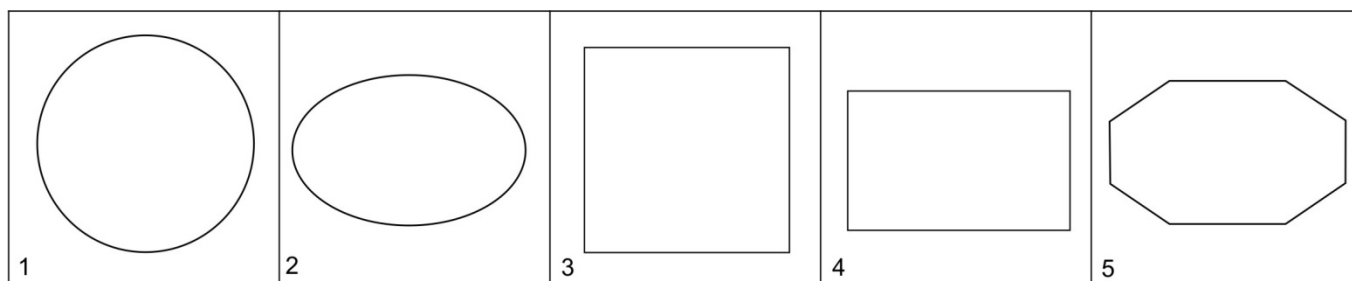

b. Kaklelių formos ir ypatybės

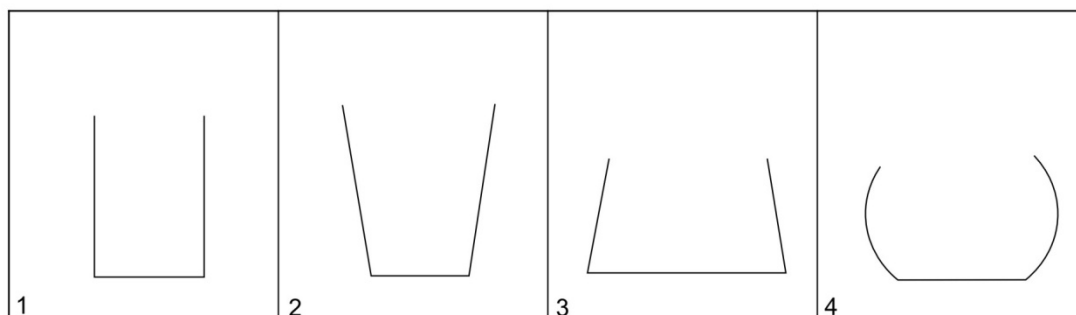

c. Petelių formos

3 pav. Stiklinių butelių viršutinės dalies ypatybės.

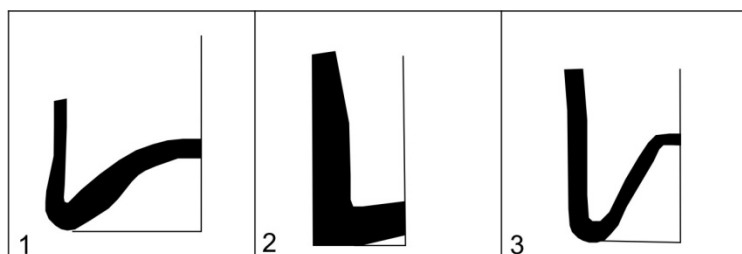

a. Korpuso(ir dugno) formos horizontalioje plotmėje

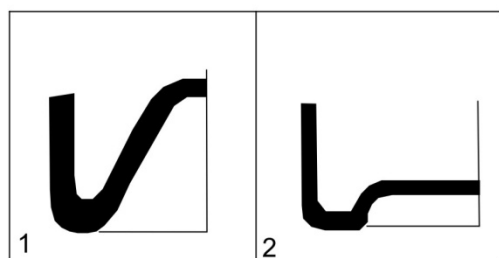

b. Korpuso formos vertikalioje plotmėje

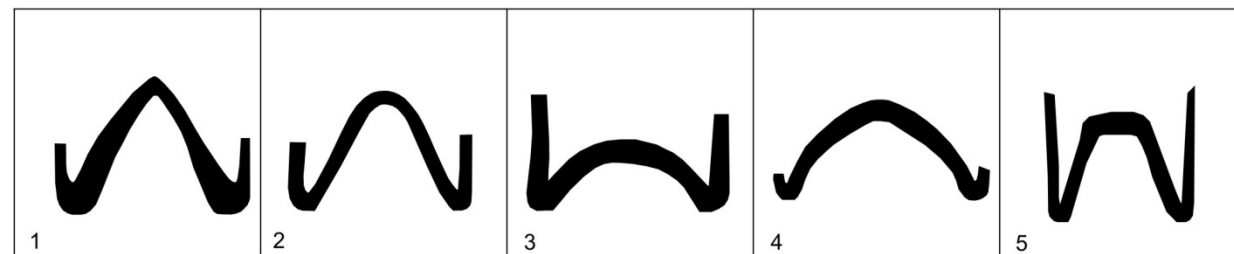
4 pav. Stiklinių butelių korpuso formos horizontalioje ir vertikalioje plotmėse.

a. Dugno kulno formos

b. Dugno pado formos

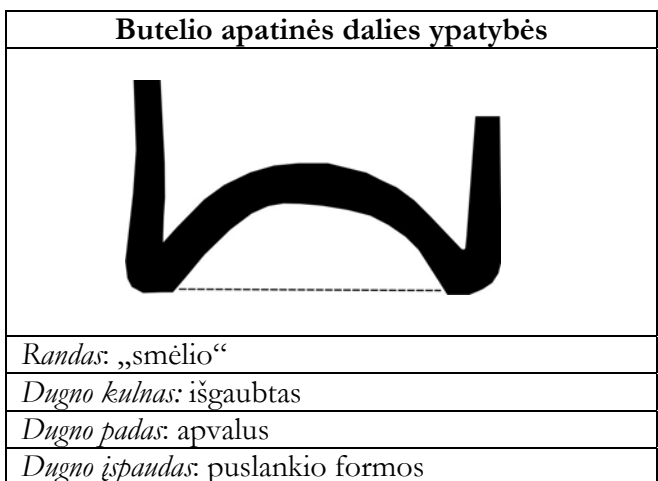
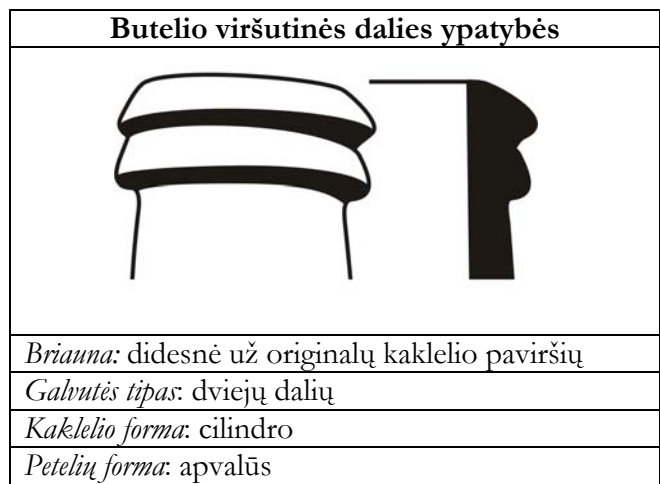

c. Dugno įspaudo formos

5 pav. Stiklinių butelių apatinės dalies ypatybės.

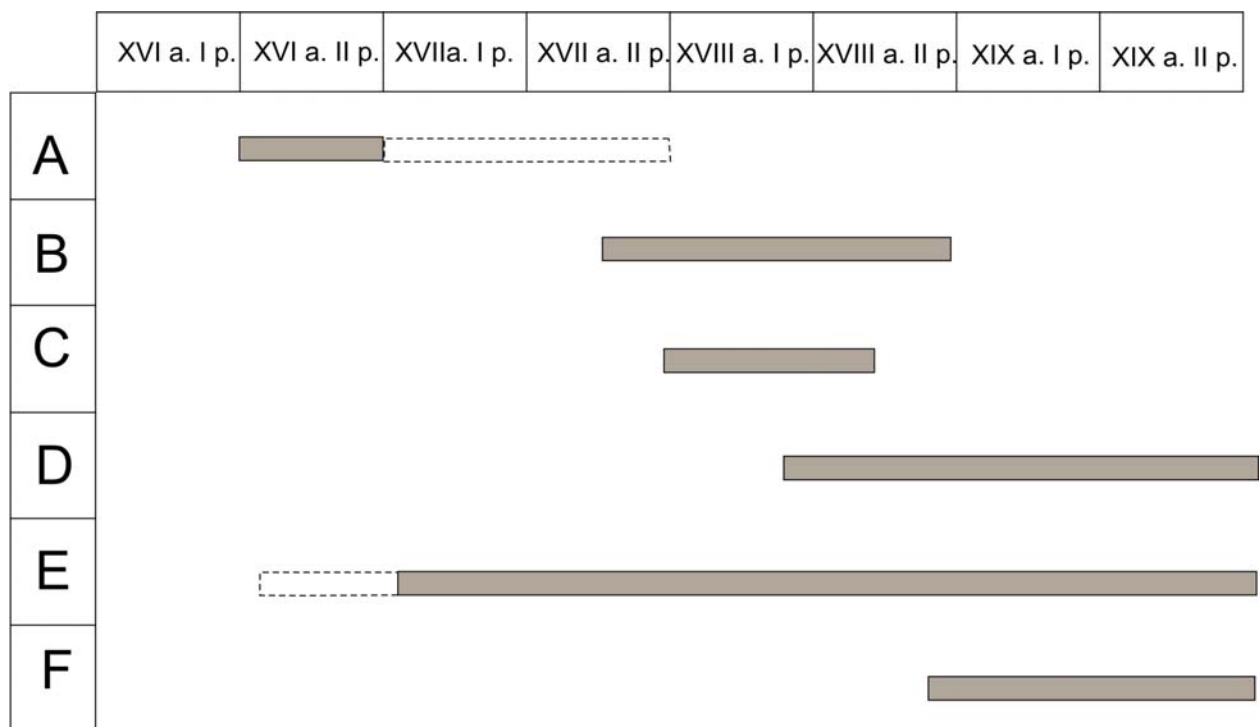
Šaltinis	Klaipėda, Žvejų g. 4,6, neskelbta, 2006.		
Radiny's	L.N. 75, Inv. Nr. 10045(75)		
Butelio matmenys (mm)			
24,65	Ø	X1	anga/ bore
–	h	X2	briauna 1/ lip 1
9,87	h	X3	briauna 2/ lip 2
10,16	h	X4	juostelė/ string rim
19,45	h	X5	galvutė/ finish
30,43	Ø	X6	kaklelis 1/ neck1
36,75	Ø	X7	kaklelis 2/ neck2
45,15	Ø	X8	kaklelis 3/ neck3
78,90	h	X9	kaklelis / neck
99,44	Ø	X10	korpusas 1/ body1
94,51	Ø	X11	korpusas 2/ body2
92,94	Ø	X12	korpusas 3/ body3
140,24	h	X13	korpusas / body
98,12	Ø	X14	dugnas/ base
81,06	Ø	X15	padas/ resting point
40,20	h	X16	įspaudas/ indent
52,89	Ø	X17	„randas“/ pontil mark
225,00	h	X18	butelis/ bottle
–	q	X19	tūris/ volume

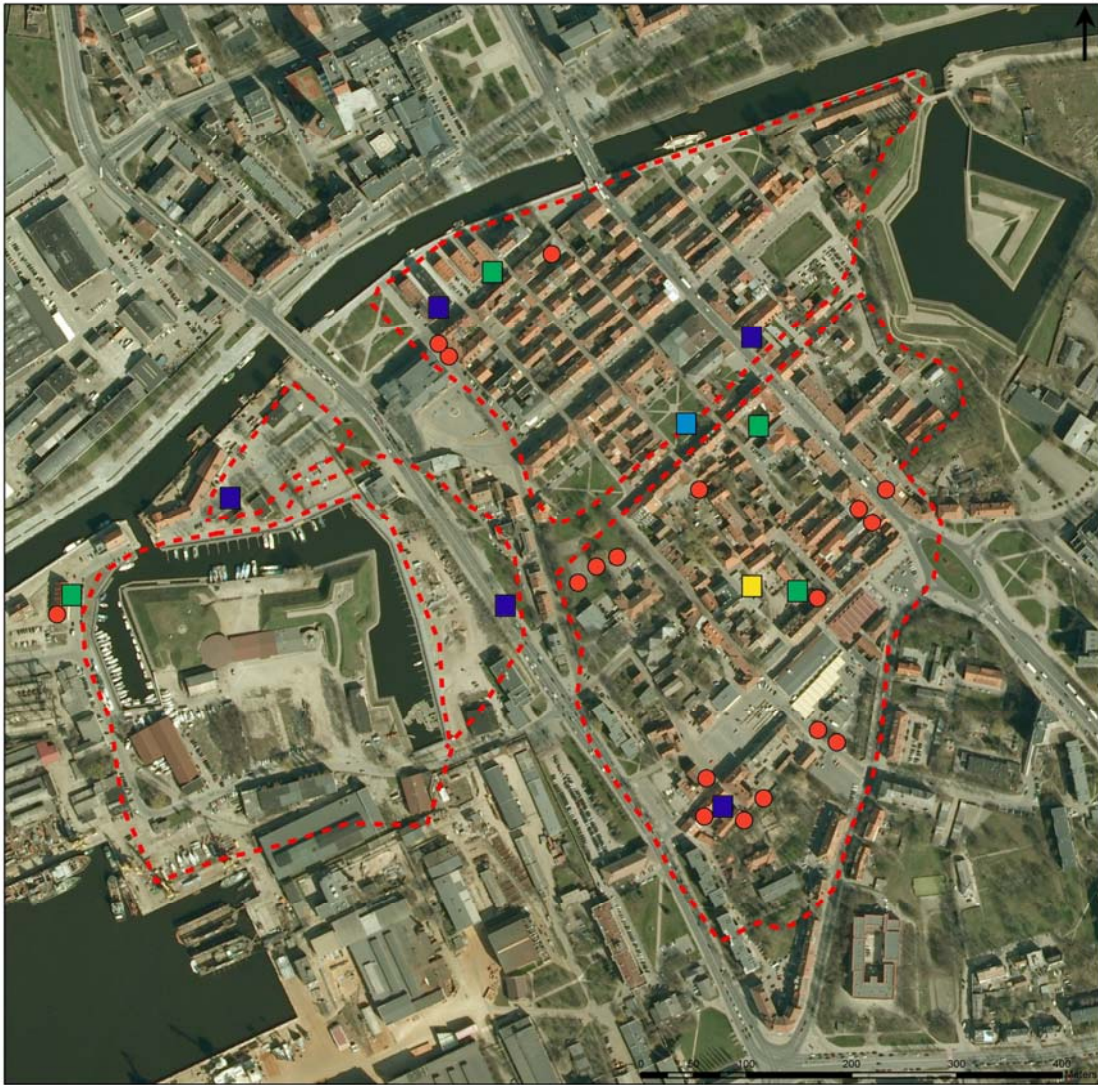
Paskirtis	Vyno butelis
Kilmė	Anglija
Tipas	D
Datavimas(struktūros)	XVIII a. pab.–XIX a. pr.
Datavimas (literatūra)	XVIII a. pask. deš. – 1820 m. (O. Jones, 1986, p. 64)

Ypatingos žymės: nėra

6 pav. Stiklinių butelių aprašymo metodika

7 *pav.* Stiklinių butelių tipai ir jų chronologija.

● Karčiamų vietos pagal J. Tator (TATORIS J. 1994, p. 72).

Paslaugų vietų (t. y. karčiamų, vyninių, viešbučių ar restoranų) aplinka, remiantis stiklinių butelių tyrimais:

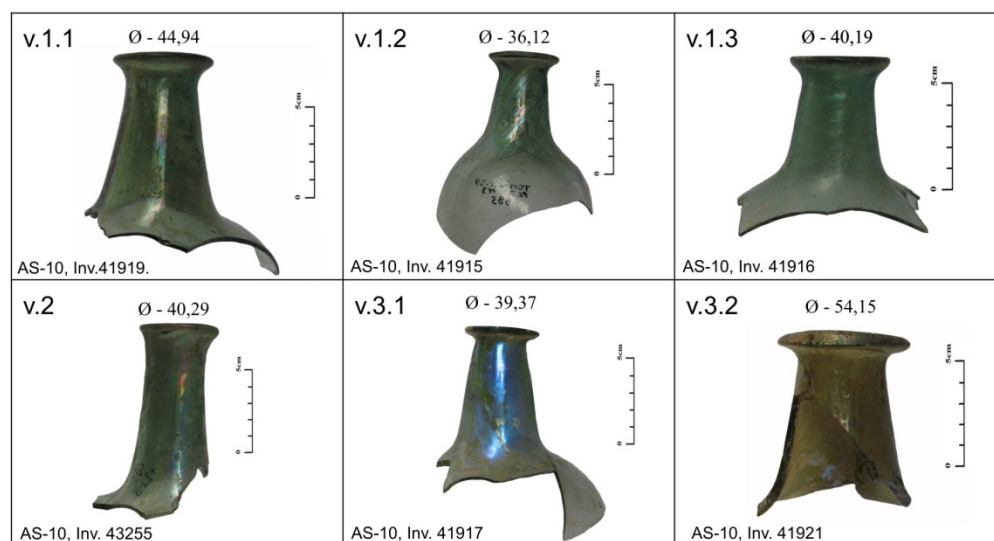
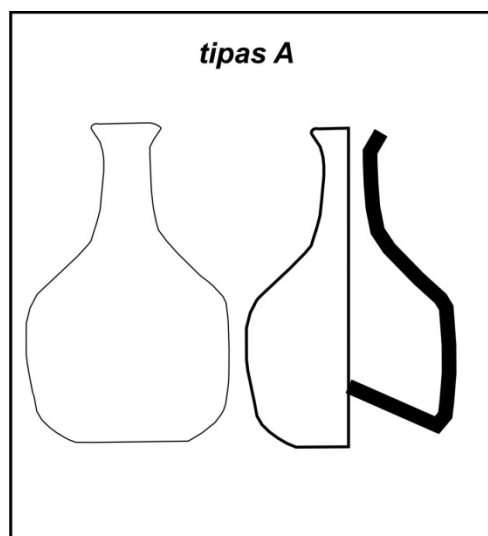
■ XVI a. pab. - XVII a.

■ XVIII a.

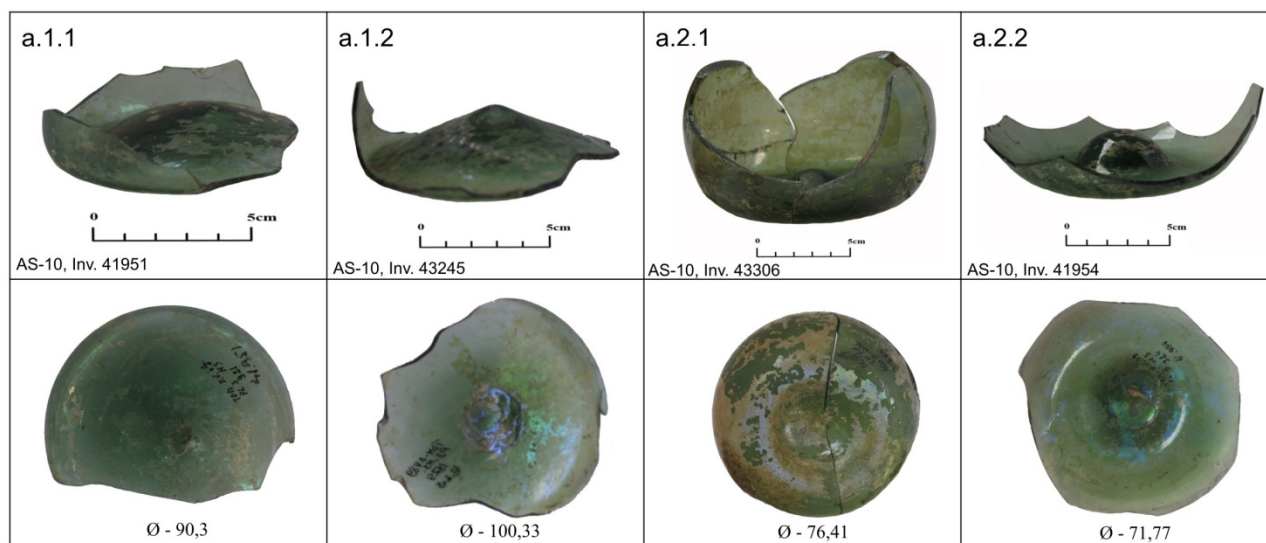
■ XVIII a. pab. - XIX a. pr.

■ XIX a.

8 pav. Paslaugų vietos (t. y. karčiamos, vyninės, viešbučiai ar restoranai) bei jų aplinka, remiantis istoriniais ir archeologiniais duomenimis.

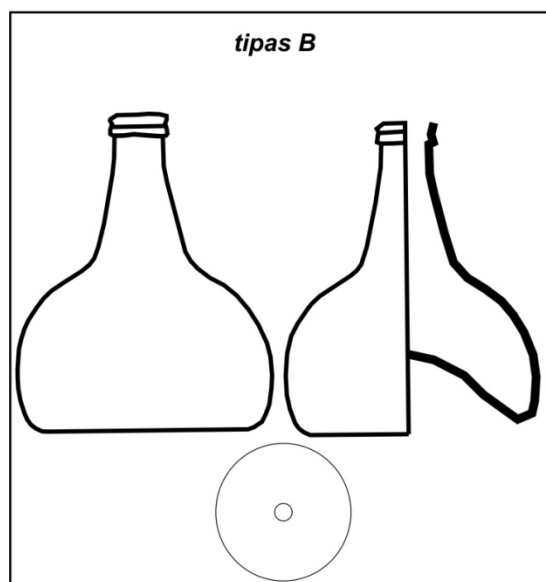

Tipo A viršutinės dalies variantai (angos Ø - mm)

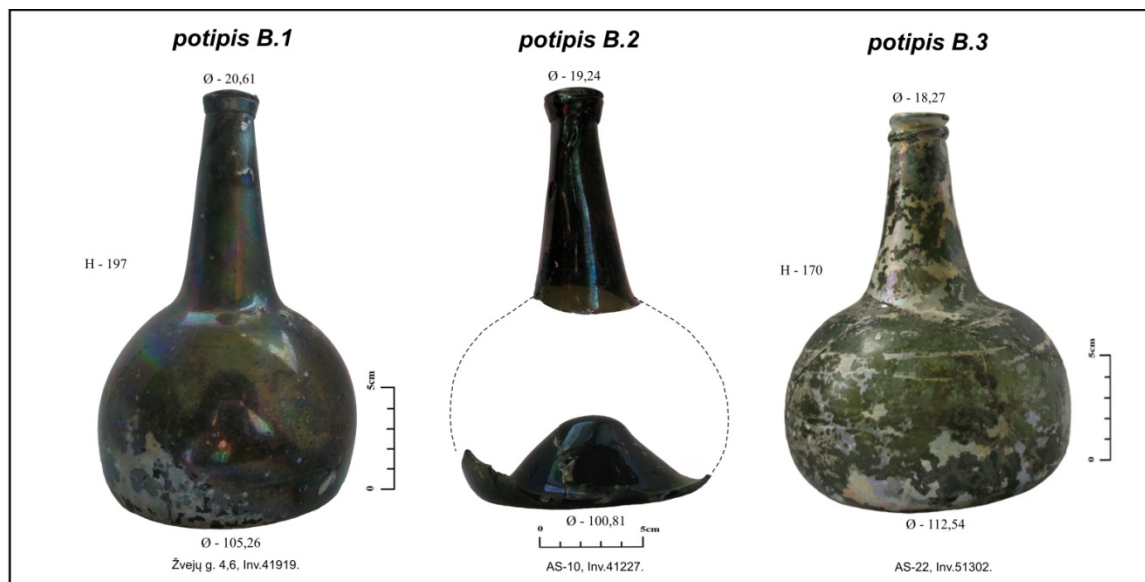

Tipo A apatinės dalies variantai (pado Ø - mm)

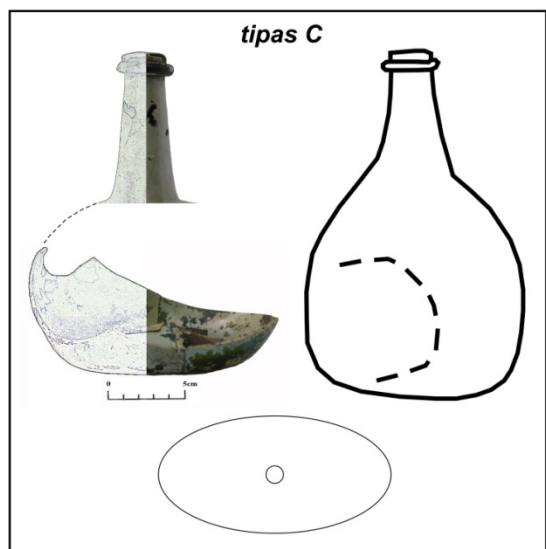
1 lent. Tipas A – Išgaubtos formos buteliai.

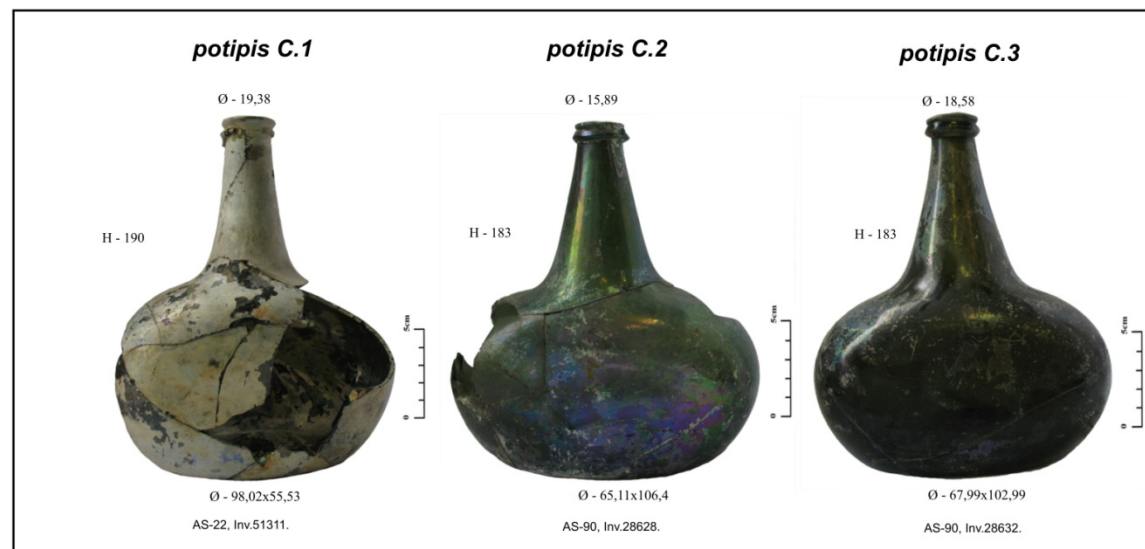
2 lent. Tipas B - Pusrutulio formos buteliai.

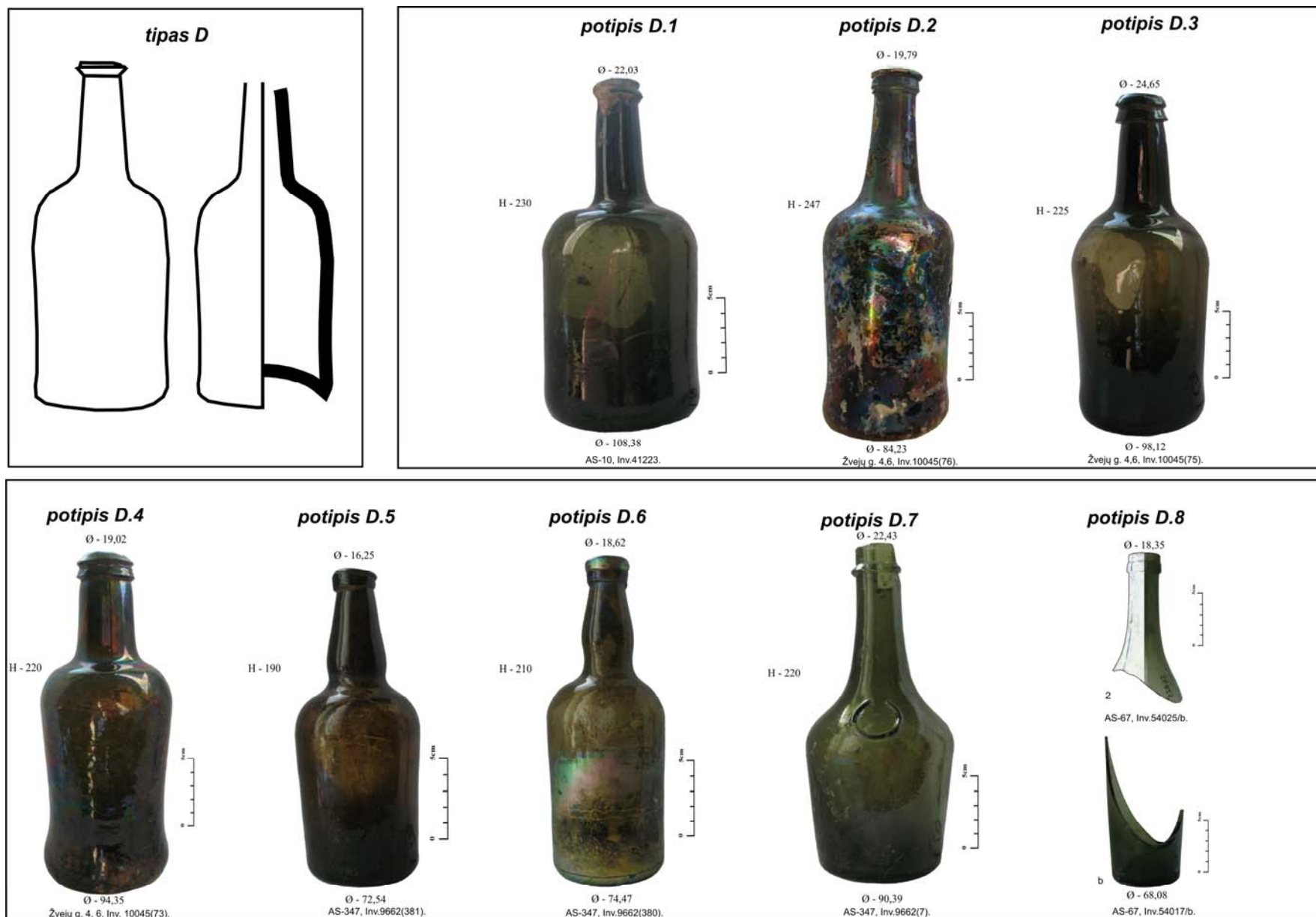
Tipo B sveiki ar dalinai atstatyti buteliai (angos, dugno pado Ø ir butelio H - mm)

3 lent. Tipas - Suspausto pusrutulio formos buteliai.

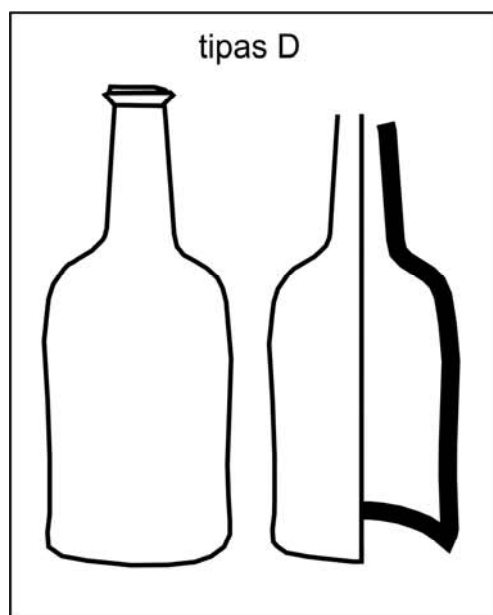

Tipo C sveiki ar dalinai atstatyti buteliai (angos, dugno pado Ø ir butelio H - mm)

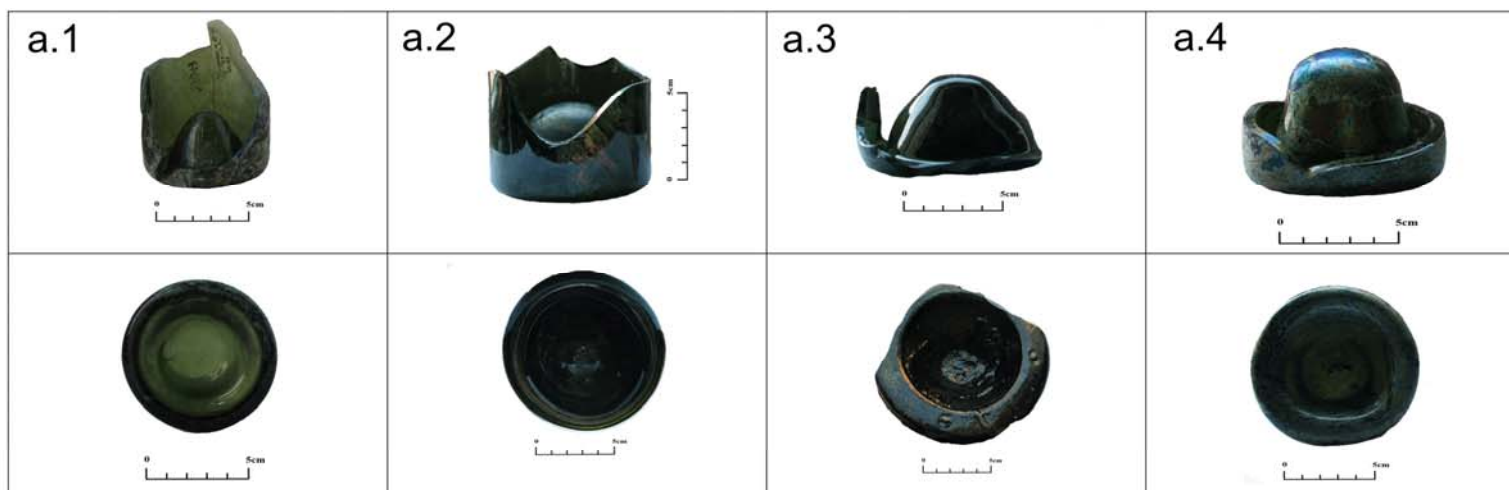

Tipo D sveiki ar dalinai atstatyti buteliai (angos, dugno Ø ir butelio H - mm)

4.1 lent. Tipas D – Cilindro formos buteliai.

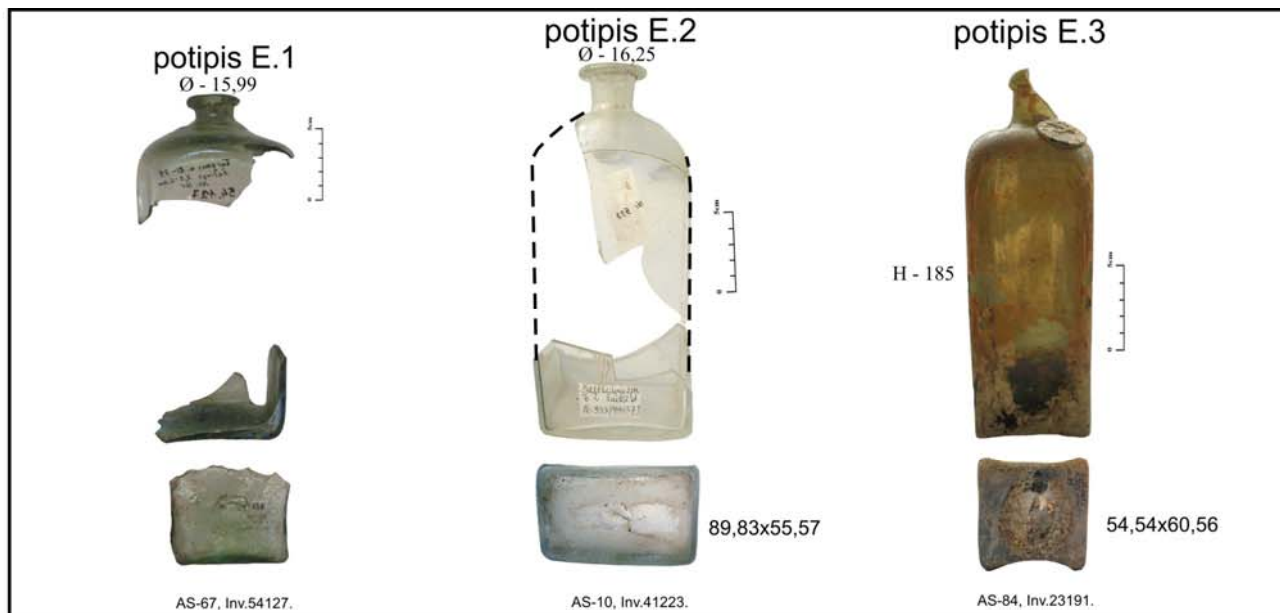
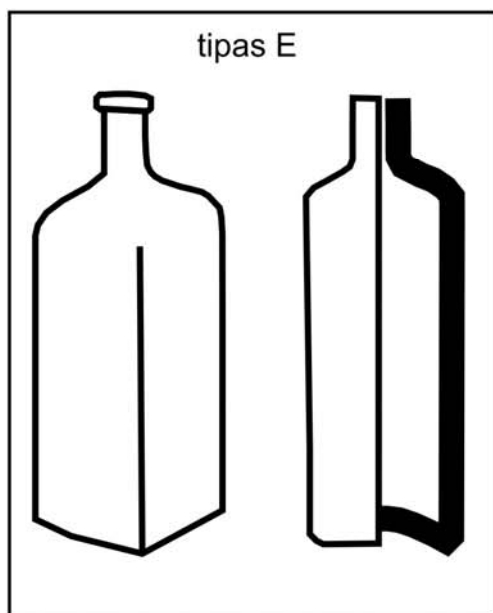

Tipo D viršutinės dalies variantai (angos Ø - mm)

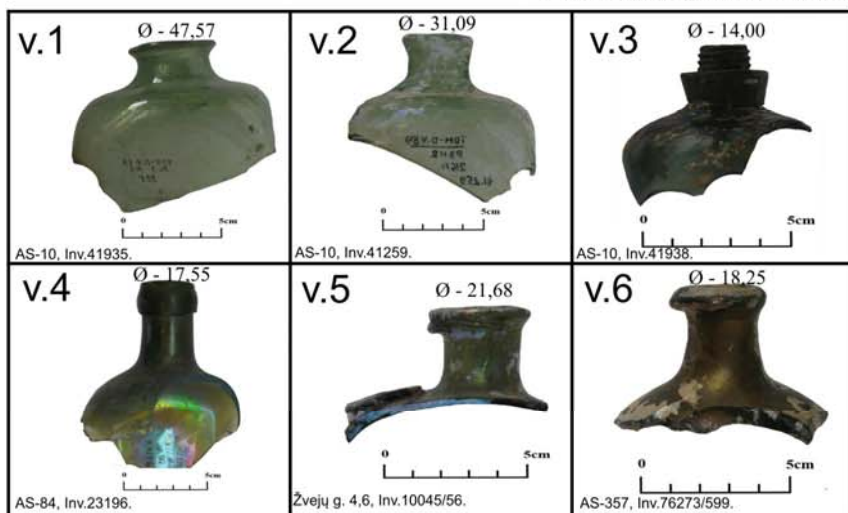

Tipo D apatinės dalies variantai (dugno Ø - mm)

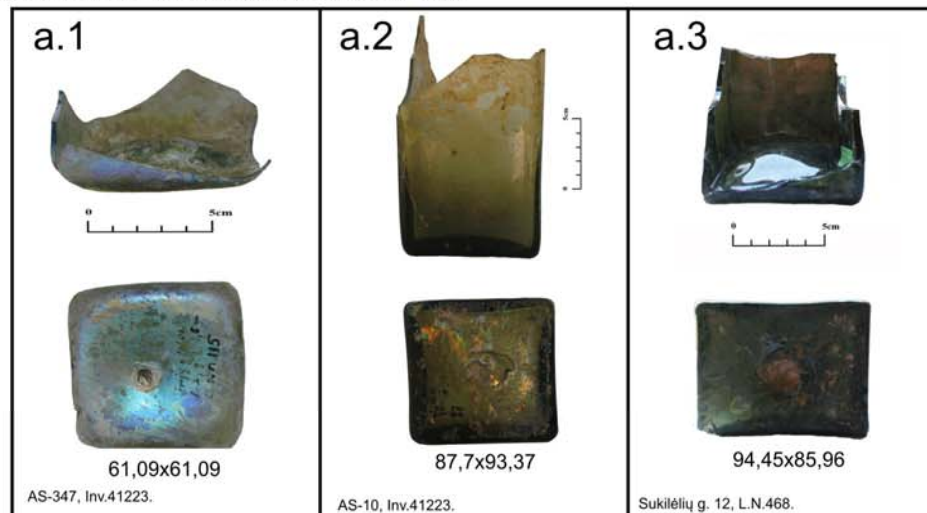
4.2 lent. Tipas D – Cilindro formos buteliai.

Tipo D sveiki ar dalinai atstatyti buteliai (angos Ø, dugno dydis, butelio H - mm)

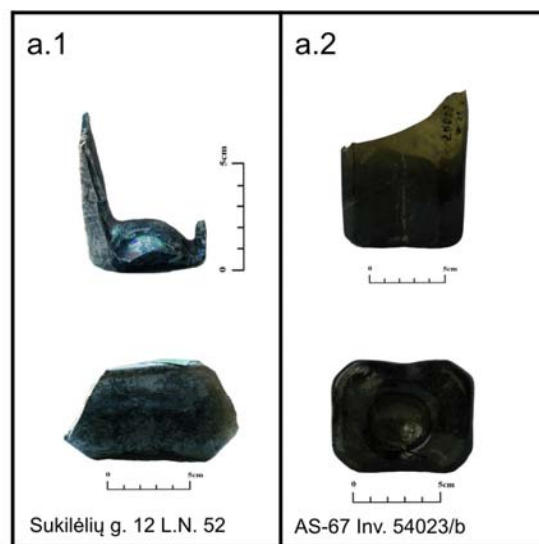
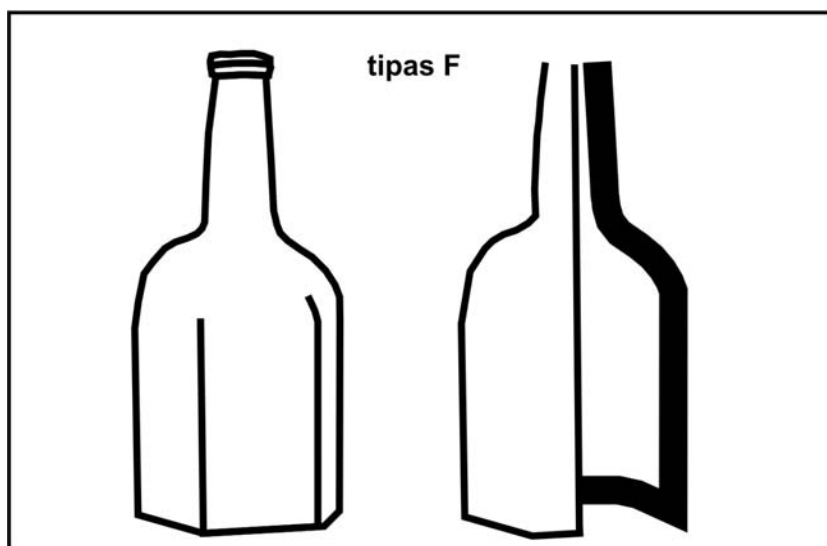

Tipo E viršutinės dalies variantai (angos Ø - mm)

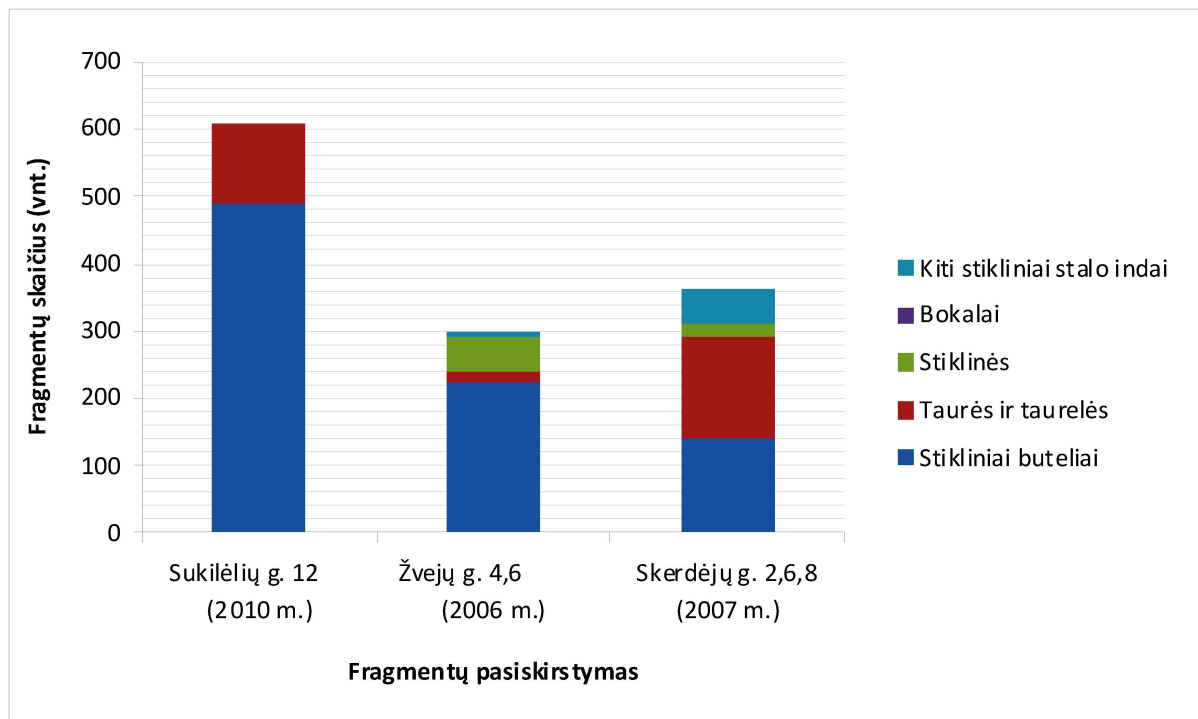
Tipo E apatinės dalies variantai (dugno dydis - mm)

5 lent. Tipas E – Keturbriauniai buteliai.

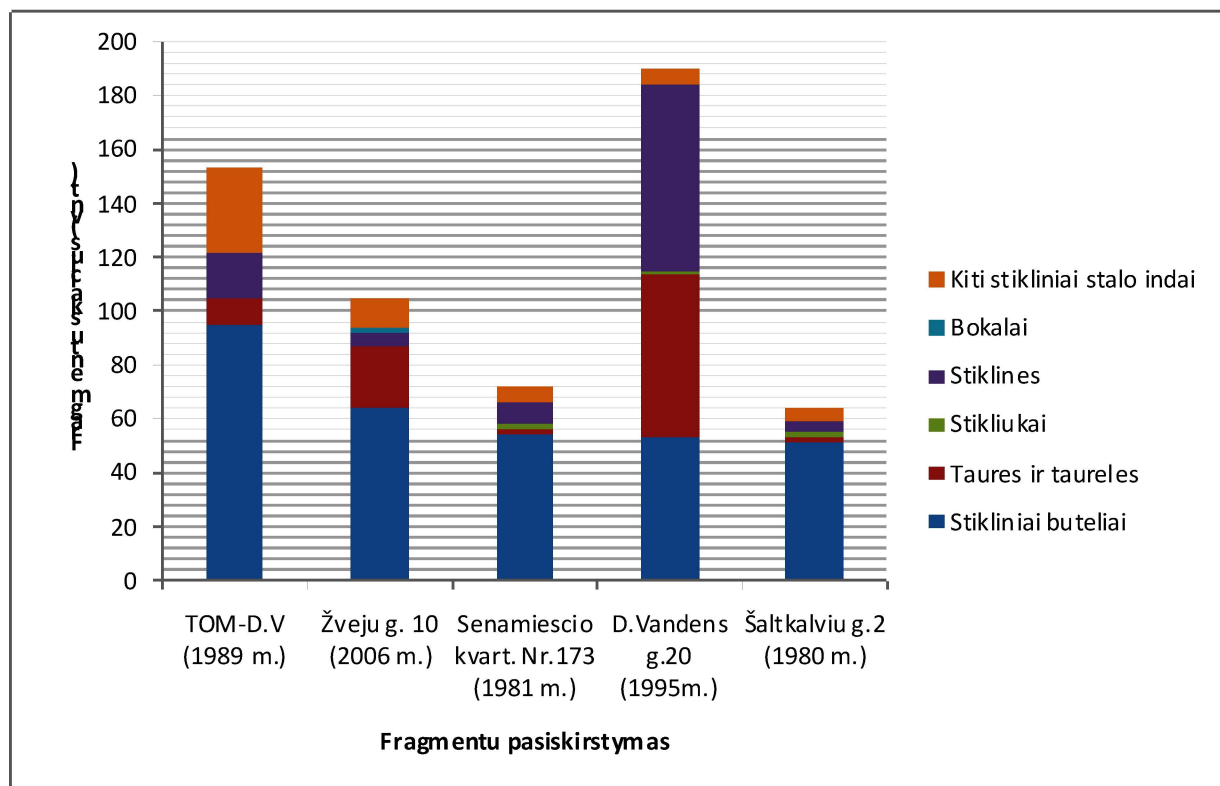

Tipo F apatinės dalies variantai

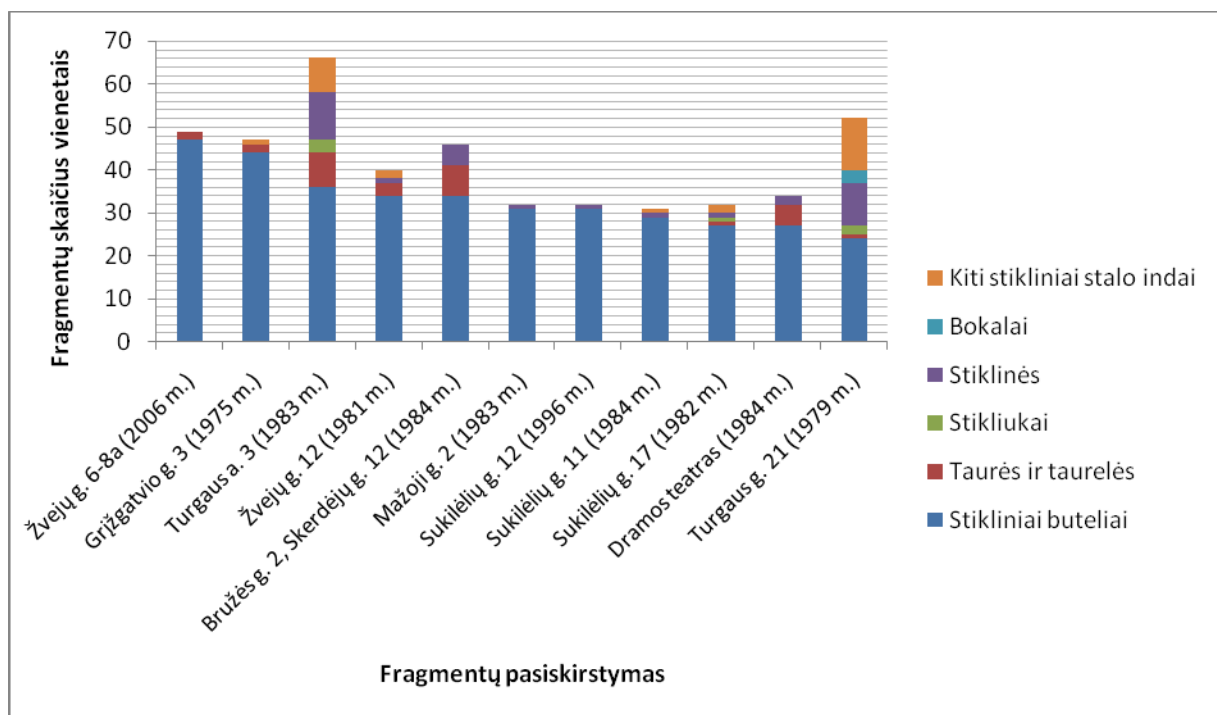
6 lent. Tipas E – Daugiabriauniai buteliai

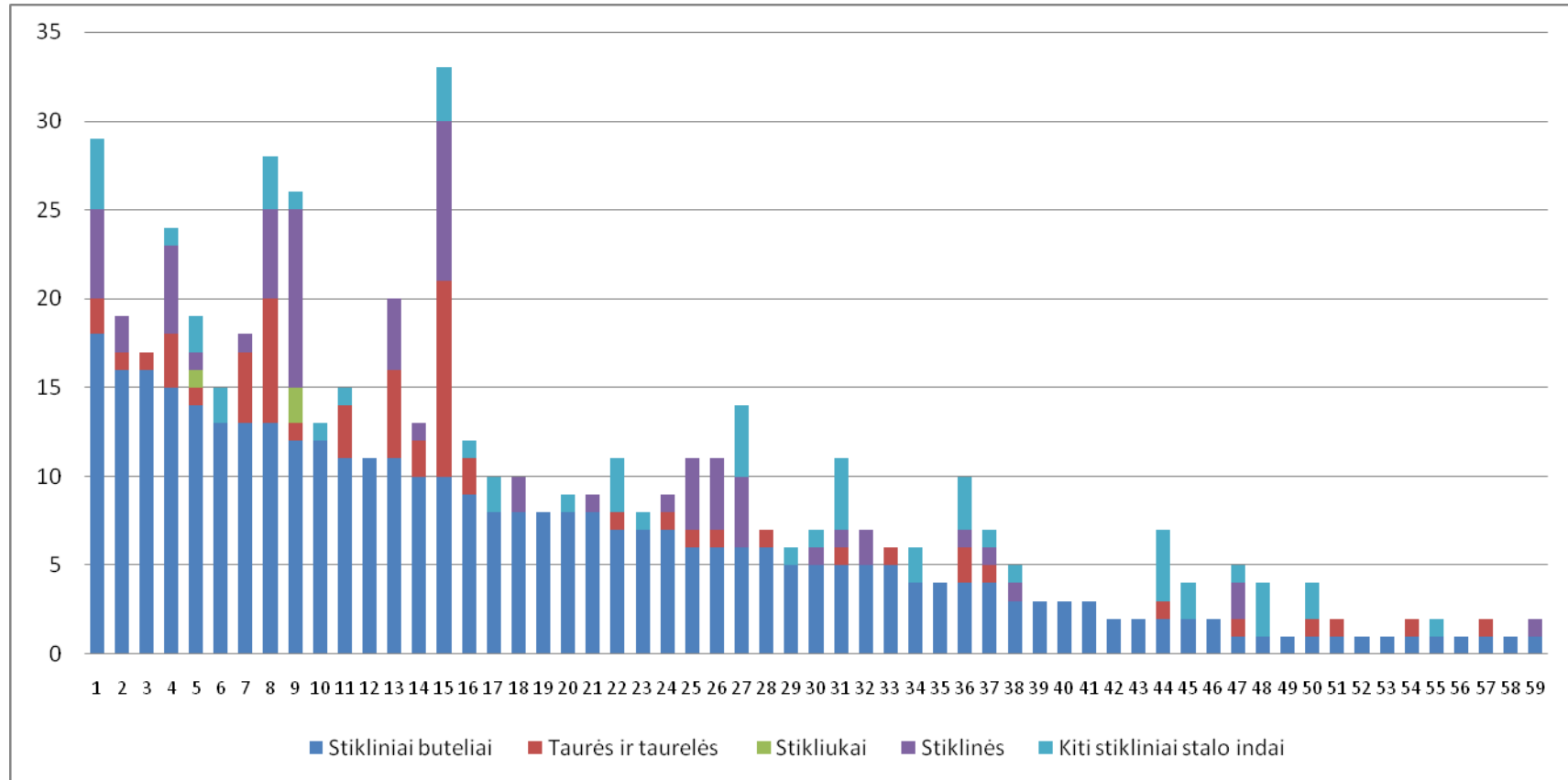
1 diagr. Objektai, kuriuose stiklinių butelių buvo rasta daugiau nei 100 fragmentų.

2 diagr. Objektai, kuriuose stiklinių butelių buvo rasta nuo 50 iki 100 fragmentų.

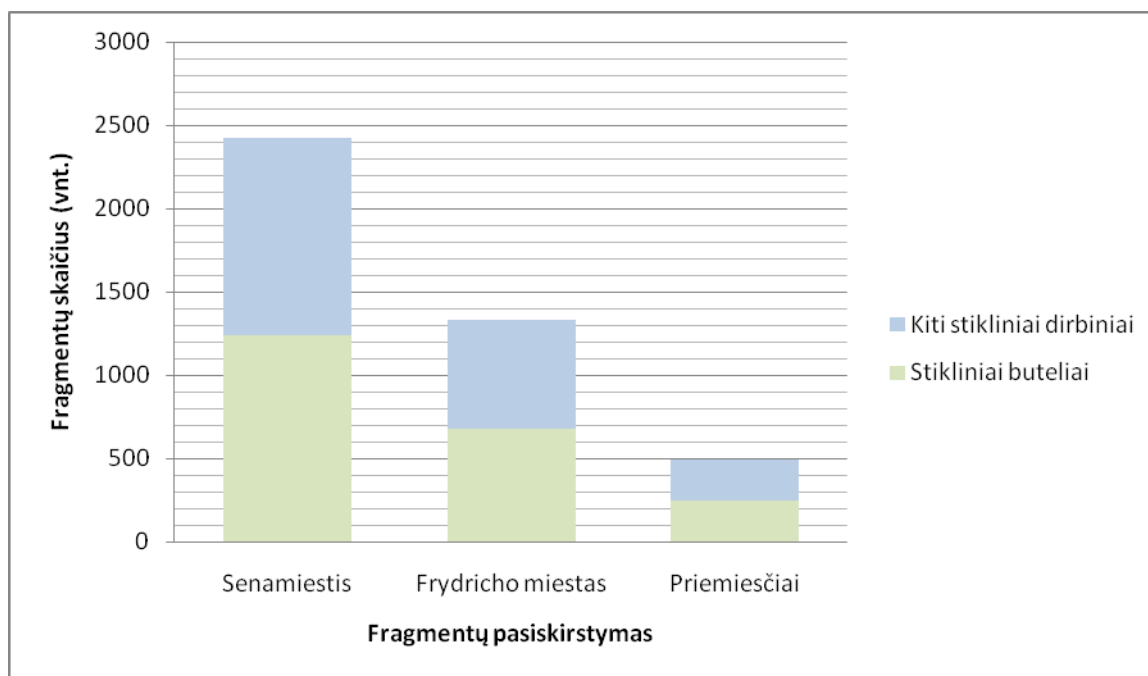

3 diagr. Objektai, kuriuose stiklinių butelių buvo rasta nuo 20 iki 50 fragmentų.

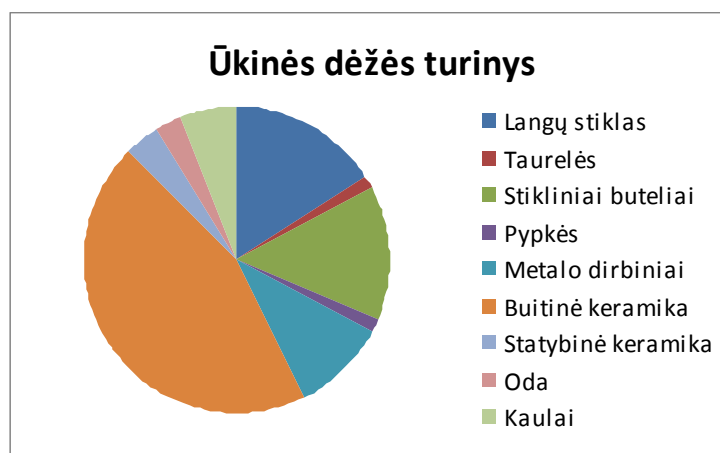

4 diagr. Objektai, kuriuose stiklinių butelių buvo rasta nuo 1 iki 20 fragmentų:

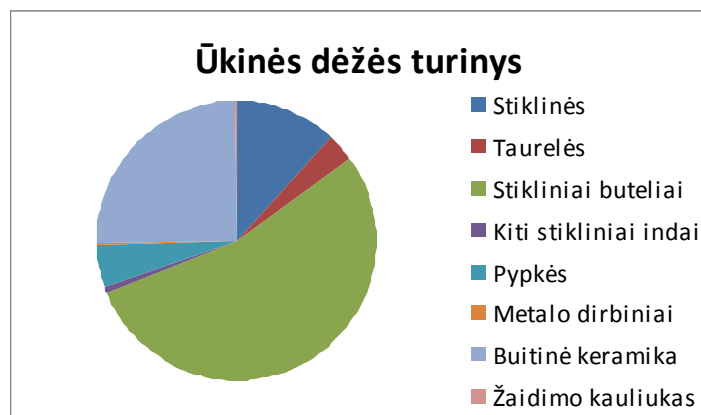
1–Daržų g. 13 (1981); 2–Aukštoji g. 15,17,19 (1980); 3–Aukštoji g. 15, Daržų g. 9 (2005); 4–Jono g. 3/Kepėjų g. 16/Tiltų g. 5 (2000); 5–Turgavietė (1979); 6–Sukilėlių g. 1,3,5,7,9 (1979-80); 7–Daržų g. 13 (1994); 8–Žvejų g. 8 (2006); 9–Tomo g. 20-22 (1985); 10–Turgaus g. 13 (2001); 11–D. Vandens g. 20a (1996); 12–Aukštoji g. 6,8 (1980); 13–Aukštoji g. 13b (1974); 14–Šv. Jono bažnyčia (1994); 29–Mažoji g. 2 (1980); 16–Grįžgatvio g. 4,6 (1997); 17–Daržų g. 8 (1985); 18–Turgaus g. 33,35 (1981); 19–Turgaus a. 23 (1994); 20–Turgaus g. 20 (1982); 21–Tiltų g. 26 (1974); 22–D. Vandens g. (1986); 23–Sukilėlių g. 11 (1979); 24–Aukštoji g. 5,9 (2010); 25–Tom. D.V. (1994); 26–Teatro g. 7 (1982); 27–D. Vandens g. 23-25 (1998); 28–Skerdėjų g. 2,6,8 (2005); 15–Žvejų g. 4-4a (1983); 30–Dramos teatras (1984); 31–Danės g. Turgaus g. (1995); 32–Šv. Jono bažnyčia (1995); 33–Šaltkalvių g., Daržų g. 3/1 (2003); 34–Sukilėlių g. 11 (1981-82); 35–Aukštoji g. 3-3a, D. Vandens g. 8 (1980-81); 36–Kurpių g. 4 (1974); 37–Tomo g. 8,10,10a (1977); 38–Šv. Jono bažnyčia (1995); 31–Daržų g. 10 (1985); 40–Pilies g. (2006); 41–Žvejų g. 22, Teatro a. (2006); 42–Daržų g. 14 (1988); 43–Galinio Pylimo g. 16 (1994); 44–Mėsininkų g. (1987); 45–Teatro g. 7 (1986); 46–Žvejų g. 4a (2001); 47–TomDv (1992); 59–Daržų g. 9a (2008); 49–Kurpių g. 1 (1981); 50–Tiltų g. 6a (1981); 51–Tiltų g. 14 (1982-83); 52–Žvejų g. (1975); 53–Žvejų g. 8, 8a (1988); 55–Turgaus g. 35 (1972); 54–D. Vandens g. (1992); 56–Aukštoji g. 5/3 (1978); 57–Turgaus g. 13 (2003); 58–Tiltų g. 3 (1976); 48–Turgaus g. 7 (1981).

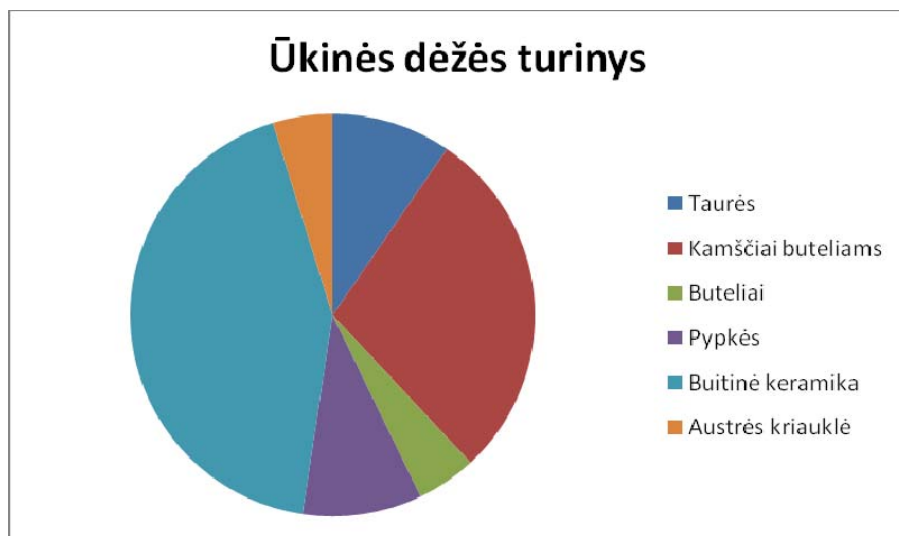
5 **diagr.** Stiklinių artefaktų kiekybinis pasiskirstymas Klaipėdos miesto istorinėse dalyse.

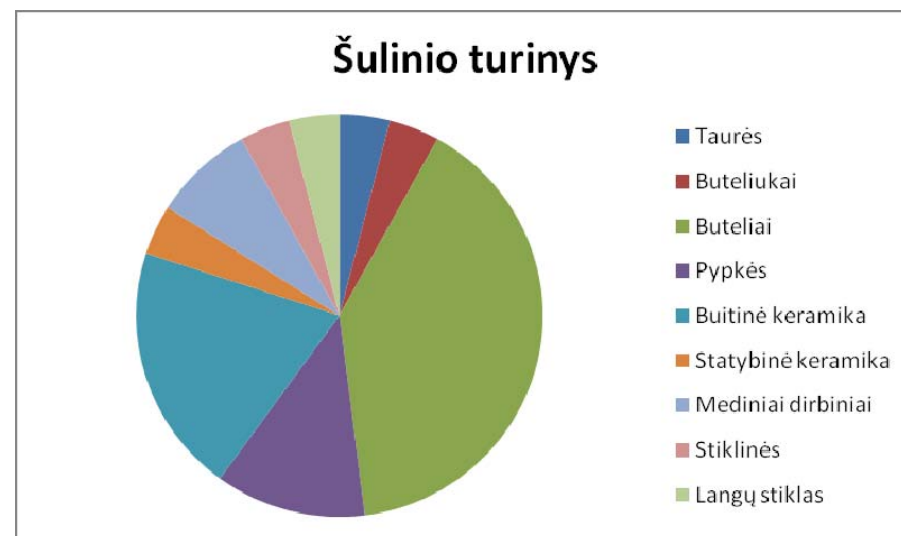
6 **diagr.** Sukilėlių g. 12, ūkinė dėžė (XIX a.)

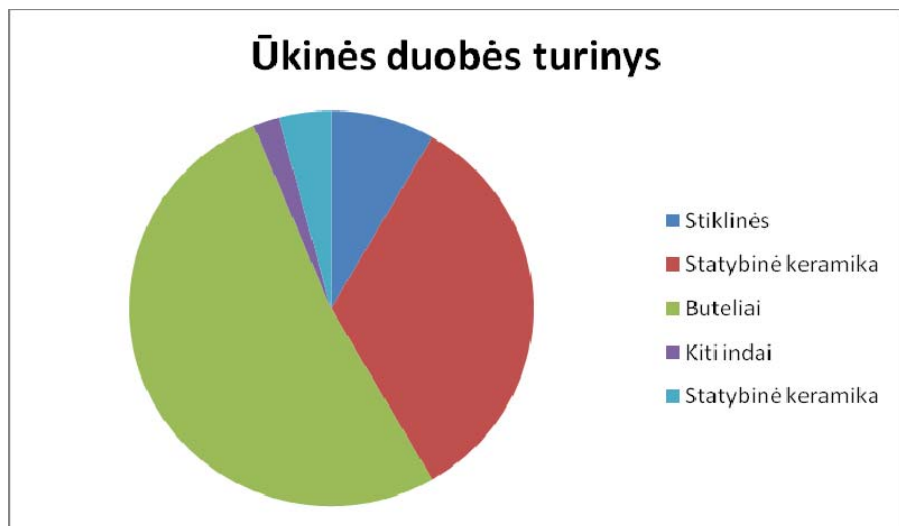
7 **diagr.** Žvejų g. 4, 6, ūkinė dėžė (XVIII a. pab.–XIX a.pr.)

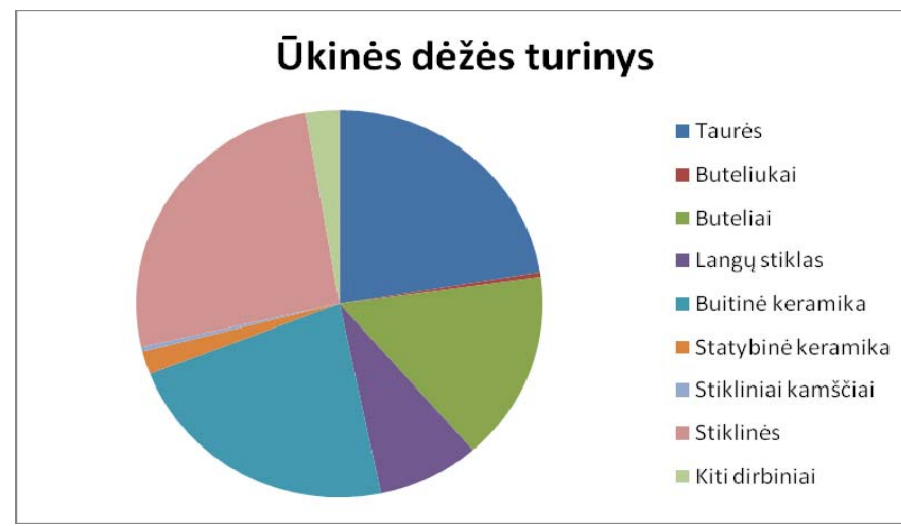
8.1 diagr. Žvejų g. 10, ūkinė dėžė (XIX a. I p.)

8.2 diagr. Žvejų g. 10, šulinys (XIX a. I. p)

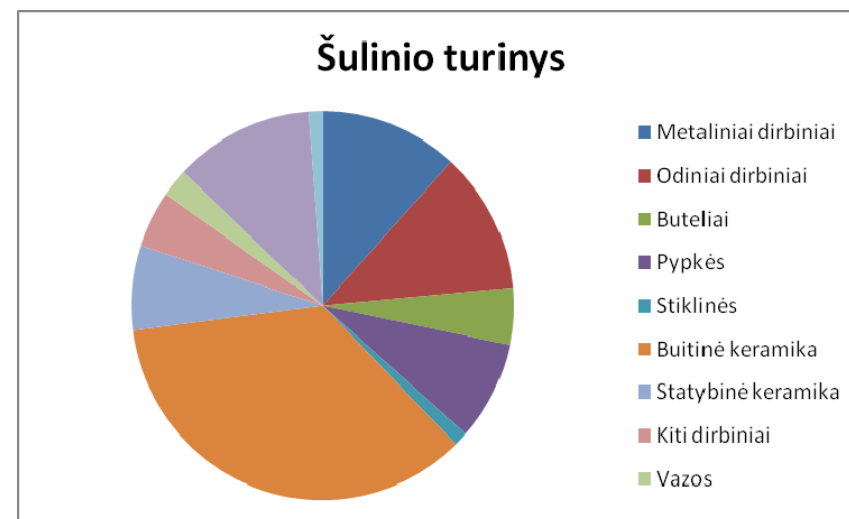
9 diagr. Senamiesčio kvartalas Nr. 173, ūkinė duobė (XVIII a. vid.–II p.)

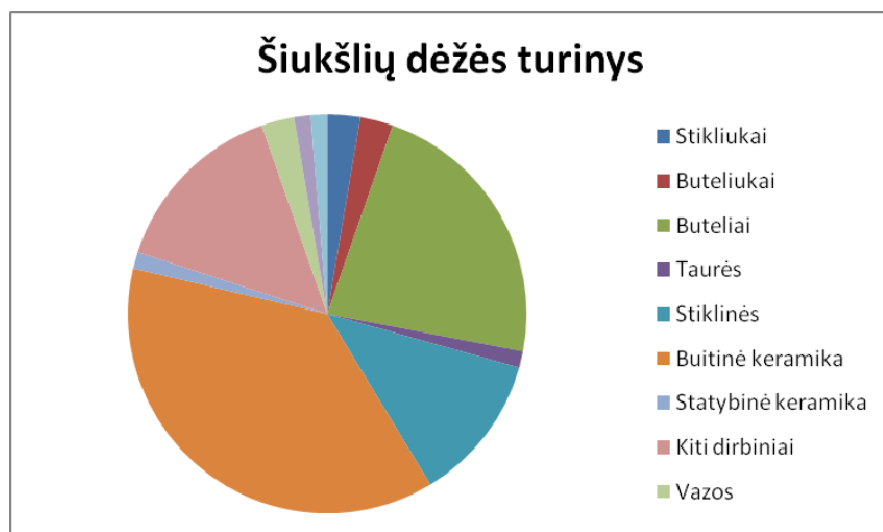
10 diagr. D. Vandens g. 20, ūkinė dėžė (XVII–XIX a. II p.)

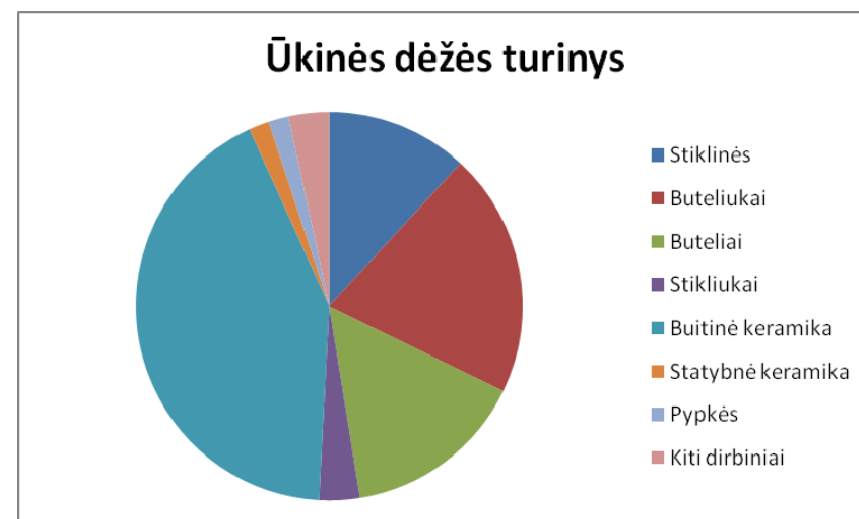
11.1 diagr. Šaltkalvių g. 2, ūkinė dėžė (XIX a. I. ketv. –vid.)

12.1 diagr. Turgaus a. 21, šulinys (XVIII a. II p.–XIX a. pr.)

12.2 diagr. Turgaus a. 21, šiukšlių dėžė (XIX a. II p.–XX a. pr.)

13 diagr. Tomo g. 20-22 ir D. Vandens 21, ūkinė duobė (XIX a. I. p

SUMMARY

The 16th-19th Cen. Glass Bottles in the Context of Klaipėda's Business and Services

This study is analyzing the largest groups of glass artefacts – *the bottles*, which was found in Klaipėda town and makes about 45 percents of all glass works in the Klaipėda old town. Up to now, there is not entirely clear how to backdate the glass bottles which were found in old town, from where they derive, also there are interesting the bottles purpose issue. Available knowledge today, gives an opportunity to adjust the previous survey, and also allows to raise new issues. *The subject of study* is chosen the handmade glass bottles of Klaipėda, is found quite often usually they are found concentrate.

The aim of this study was - explore the Klaipėda town a 16th–17th century's glass bottles, according to information received, to assess the overall city of Klaipėda in the context of business and services. To achieve this objective has been raised *a work tasks*: 1) establish a methodology for investigating glass bottles; 2) discuss relating terminology of glass bottles and documentation issues; 3) make an a typology of glass bottles, for bottles dated; 4) to determine the origin of glass bottles; 5) to investigate the find bottles of the links with their detection location; 6) based on the received information, assess the object an study of Klaipėda in business and services.

Without *methods* of typological and stratigraphical chronology for determine the glass bottles, were important in this study the closed structures methodology, which would helpful for identify service areas.

The first, more theoretical part of the work are briefly describes the prehistory of the production of glass bottles, their emergence and development, there are directions of indication prevalence, defined the users groups. The following describes the Klaipėda found glass bottles research strategy, chosen tools. The research part of glass bottles has been completed for required terminological summary, also sets out the documentation principles of key bottles.

The second part focused on all glass bottles typology and chronology evaluation. First of all, was determined the prevalence of glass bottles in Klaipėda, analyzed their distribution in different structures. At the following explains grouping the types of glass bottles into the principles, at workflows discernible six types of glass bottles: type A, dating from the second half of 16th c.; type B–17th c. ending–18th c. second half; type C–the 18th first half of a century – middle; type D – the middle of 18th c. – ending of

19th century; type E – 16th c. (?) the first half of 17 c. – ending of 19th c.; type F– the ending of 18th – ending of 19th c.

The third part starts from the question of the origin of glass bottles, the possibility of occurrence in Klaipeda. Supposedly that citizen of Klaipeda doesn't producing the glass bottles, but importing them. Based on the overall findings of the survey and historical data, which is relating to trade in the Klaipeda town, attempts were made to determine for the glass bottles importing countries. It was found that the glass bottles reach the Klaipeda from various Baltic regions and Western European cities: Amsterdam, Lübeck, Gdansk, Liepaja, Kolobrzeg and other cities, subsequently Great Britain, France and Sweden. Below the following about the glass bottles finding location interface analysis, at the context of Klaipeda town service locations, such as pubs, barrelhouses, wine houses, hotels or inns.

Carried out in glass bottles analysis showed that the alcoholic beverage consumption culture of the citizens of Klaipeda town, peculiarity of taste – primarily depends on the trading partners and glass bottle production in the Baltic Sea region and Western Europe.